

Головний редактор:

Клименко А. П.,

ректор Чорноморського національного університету імені Петра Могили, д.т.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, Президент Асоціації університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,

д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН

Смелянов В. М.,

д.держ.упр., професор, директор Інституту державного управління Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Норд Г. А.,

к. е. н., професор, професор кафедри фінансів і кредиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління

Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

Великий Ю. В., д.е.н., професор кафедри обліку і аудиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Гайдучий І. П., к.е.н., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії менеджменту ФММ НТУУ «КПІ»

Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління

Дацій О. І., д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України

Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Київського національного університету технологій та дизайну

Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних систем Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник декану факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Івашова Л. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України

Кальниць Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при президенті України

Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Кузменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Курашовілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехнологій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Академік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-економічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджменту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-Йоркської Академії наук

Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри державної служби Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі

Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпровського державного аграрного університету

Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України

Федоренко С. В., доцент кафедри інформаційних систем і технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва України, к.т.н., доцент

Чорна А. О., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів оподаткування і підприємництва Вінницького інституту конструювання одягу та підприємництва

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 20 жовтень 2019 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з

ЕКОНОМІКИ

(наказ Міністерства освіти і науки України

№ 747 від 13.07.2015)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

— Index Copernicus (IC);

— SIS;

— Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року

ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,

ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського національного університету імені Петра Могили 31.10.19 р.

Підписано до друку 31.10.19 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 17,2.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 3110/3.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського національного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту держав-
ного управління Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
Бистряков І. К.,
д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут
економіки природокористування та сталого роз-
витку НАН України»

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку
і аудиту Чорноморського національного університету імені Пет-
ра Могили
Антонов А. В., д.держ.упр., доцент кафедри соціальної роботи,
управління і педагогіки Чорноморського національного універ-
ситету імені Петра Могили
Бакуненко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової
роботи Академії муніципального управління
Беглиця В. П., д.держ.упр., доцент, проректор з наукової роботи
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Великий Ю. В., д.е.н., професор Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорномор-
ського національного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії му-
ніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії
муніципального управління
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідую-
чий кафедрою політичних систем Університету імені Адама Міцке-
вича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факульт-
ету політичних наук та журналістики Університету імені Адама
Міцкевича (м. Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник де-
кану факультету політичних наук та журналістики Університету
імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Євтушенко О. Н., д.політ.н., професор, завідувач кафедри місце-
вого самоврядування, регіонального розвитку та політичної ана-
літики Чорноморського національного університету імені Пет-
ра Могили
Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії
митної служби України
Калынин Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламен-
таризму та політичного менеджменту Національної академії дер-
жавного управління при президентові України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри
соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського на-
ціонального університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорномор-
ського національного університету імені Петра Могили
Курашвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехно-
логій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Ака-
демік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-еко-
номічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджмен-
ту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-
Йоркської Академії наук
Міщенко К. С., к. н. з держ. упр., доцент кафедри публічного
управління та адміністрування Інституту підготовки кадрів
державної служби зайнятості України
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри держав-
ної служби Чорноморського національного університету імені
Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавсько-
го університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпров-
ського державного аграрного університету
Софок С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самовря-
дування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорно-
морського національного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Стоян О. Ю., д.держ.упр., в.о. завідувача кафедри, доцент
кафедри менеджменту Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 20 жовтень 2019 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ*

*(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 1528 від 29.12.2014)*

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського
національного університету
імені Петра Могили 31.10.19 р.
Підписано до друку 31.10.19 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 17,2.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 3110/3.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 20 жовтень 2019 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Крамаренко І. С.

Інвестиційна діяльність підприємств України: регіональний аспект 5

Шушкова Ю. В.

Формування інституціонального базису технологічної модернізації економіки України 10

Власенко Т. А., Гринь Є. А.

Джерела організаційних змін підприємств сільськогосподарського машинобудування 17

Мамонов К. А., Троян В. І.

Теоретико-методичні підходи щодо оцінювання бренду будівельних підприємств 24

Антохова І. М., Водянка А. Д., Сибирка А. А.

Напрями вдосконалення регіональної системи управління якістю життя населення 29

Квітка А. В., Крамаренко А. О.

Ринок праці в умовах зростаючої діджиталізації суспільства 35

Назаренко І. М., Сахошко В. М.

Актуальні аспекти аудиторської перевірки фінансових результатів підприємства 39

Замога О. І., Герасимів З. М.

Туристичний сектор економіки: реалії та перспективи 45

Биховченко В. П., Пічкур А. А.

Виконання державного бюджету за видатками 50

Терещенко І. О., Кібальник В. О.

Маркетингові аспекти стратегічного управління підприємством 56

Пустовгар С. А., Рудаченко О. А.

Модель превентивної діагностики фінансового ризику державного підприємства 61

Тарлопов І. О.

Аналіз діяльності ломбардних установ в Україні 66

Перит І. О.

Сутність та управління підприємницькою діяльністю домогосподарств 72

Андрущенко В. І.

Визначення власного утримання компанії в процесі перестрахового андеррайтингу: досвід зарубіжних страховиків та його імплементація в Україні 78

Сазонов Р. Ю.

Державне регулювання залучення інвестицій в економіку: принципи, інструментарій, чинники та умови ефективної реалізації 83

Державне управління

Олійник Є. О., Олійник А. С., Волкова Н. В., Ярошенко А. В.

Врегулювання конфлікту інтересів на державній службі як важливий напрям адміністративної реформи в Україні 91

Черняк М. Є.

Напрями модернізації багаторівневого врядування у контексті регіонального розвитку 98

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 20 / 2019

CONTENTS:

Economy

Kramarenko I.

INVESTMENT ACTIVITIES OF UKRAINE'S ENTERPRISES: REGIONAL ASPECT 5

Shushkova Yu.

AN INSTITUTIONAL BASIS OF UKRAINE'S ECONOMY TECHNOLOGICAL MODERNIZATION FORMATION 10

Vlasenko T., Hryn Ye.

ORGANIZATIONAL CHANGE DRIVERS FOR ENTERPRISES OF AGRICULTURAL MACHINE BUILDING 17

Mamonov K., Troian V.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO BRAND ASSESSMENT OF CONSTRUCTION ENTERPRISES 24

Antokhova I., Vodianka L., Sybyrka L.

AREAS OF IMPROVEMENT OF THE REGIONAL SYSTEM QUALITY OF LIFE MANAGEMENT 29

Kvitka A., Kramarenko A.

LABOR MARKET IN THE CONDITIONS OF GROWING DIGITALIZATION OF SOCIETY 35

Nazarenko I., Sakhoshko V.

ACTUAL ASPECTS OF AUDIT FINANCIAL RESULTS OF THE ENTERPRISE 39

Zamora O., Gerasymiv Z.

THE TOURIST SECTOR OF THE ECONOMY: REALITIES AND PROSPECTS 45

Byhovchenko V., Pichkur A.

EXECUTION OF THE STATE BUDGET BY EXPENDITURE 50

Tereshchenko I., Kibalnik V.

MARKETING ASPECTS OF STRATEGIC ENTERPRISE MANAGEMENT 56

Pustovhar S., Rudachenko O.

MODEL OF PREVENTIVE DIAGNOSTICS OF FINANCIAL RISK OF STATE-OWNED ENTERPRISE 61

Tarloпов I.

ANALYSIS OF PAWNBROKER AGENCIES ACTIVITIES IN UKRAINE 66

Peryt I.

ESSENCE AND MANAGEMENT OF HOUSEHOLD BUSINESS 72

Andrushchenko V.

DETERMINATION OF THE COMPANY'S OWN MAINTENANCE IN THE PROCESS OF REINSURANCE UNDERTAKING: EXPERIENCE OF FOREIGN INSURERS AND ITS IMPLEMENTATION IN UKRAINE 78

Sazonov R.

STATE REGULATION OF ATTRACTING INVESTMENT IN THE ECONOMY: PRINCIPLES, TOOLS, FACTORS AND CONDITIONS FOR EFFECTIVE IMPLEMENTATION 83

Public administration

Oliinyk Ye., Oliinyk A., Volkova N., Yaroshenko A.

RESOLUTION OF THE CONFLICT OF INTERESTS IN THE PUBLIC SERVICE AS AN IMPORTANT DIRECTIVE OF THE ADMINISTRATIVE REFORM IN UKRAINE 91

Cherniak M.

DIRECTIONS FOR THE MODERNIZATION OF MULTILEVEL GOVERNANCE IN THE CONTEXT OF REGIONAL DEVELOPMENT 98

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА

І. С. Крамаренко,
к. е. н., доцент, декан факультету права та соціально-освітніх технологій,
Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини Університету "Україна"
ORCID ID: 0000-0002-0417-0918

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.20.5

ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

I. Kramarenko,
PhD in Economics Associate Professor, Dean of the Faculty of Law and Social and Information Technologies,
Mykolaiv Interregional Institute of Human Development of the "Ukraine" University

INVESTMENT ACTIVITIES OF UKRAINE'S ENTERPRISES: REGIONAL ASPECT

У статті досліджено сучасний стан інвестиційної діяльності підприємств по регіонах України. Метою написання цього дослідження є необхідність аналізу сучасного стану інвестиційної діяльності підприємств на регіональному рівні. Основними завданнями дослідження є: аналіз обсягів освоєння інвестицій по регіонах України; формування системи напрямів покращення стану інвестиційної привабливості регіонів.

Проаналізовано зміну динаміки надходження капітальних інвестицій по регіонах, джерела їх формування та основні види активів капіталовкладень. Серед регіонів найбільше освоєння капітальних інвестицій належить тим, де значна кількість приватних підприємств, наявність промислово розвинутих підприємств металургійного, машинобудівного комплексів, хімічної промисловості та добре розвинута транспортна інфраструктура. Джерелами фінансування інвестиційної діяльності виступають власні кошти підприємств (70,8%). Серед регіонів, де спостерігається найбільша державна підтримка, є Луганська (37,1% від загальної суми освоєних інвестицій) та Чернівецька (29,8%) області, це кошти державного та місцевого бюджетів.

Наведено головні причини регіональних диспропорцій капіталовкладень інвестицій. Серед яких: відсутність програм соціально-економічного розвитку в значній кількості територіальних громад (малих міст, селищ, сіл); відсутність регіональної системи маркетингу та промоції, недостатня розвиненість інфраструктури підтримки та системи інформаційного забезпечення інвестиційної діяльності; недостатній рівень кадрового потенціалу органів місцевого самоврядування та державної служби, задіяного в інвестиційних процесах на регіональному та місцевому рівнях; військовий конфлікт на сході України.

Розкрито головні напрями підвищення інвестиційної привабливості регіонів України, а саме: визначення стратегічних напрямів та пріоритетів інвестиційного розвитку області; конкретизація пріоритетів інвестування, суб'єктів інвестування, розміру інвестицій та соціально-економічних наслідків для території; опрацювання досвіду, підготовка та надання органам державної влади пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правової бази. Обґрунтовано необхідність розроблення дієвого механізму, форм та методів удосконалення регіональної політики у сфері залучення інвестицій, що базуватиметься на засадах поєднання ринкових і владних інструментів.

The article investigates the current state of investment activity of enterprises in the regions of Ukraine. Among the regions, the largest development of capital investments is those where a

significant number of private enterprises, the presence of industrially developed enterprises of metallurgical, machine-building complexes, chemical industry and well-developed transport infrastructure.

The purpose of this study is to analyze the current state of investment activity of enterprises at the regional level. The main tasks of the research are: analysis of investment development volumes by regions of Ukraine; forming a system of directions for improving the investment attractiveness of regions. The sources of financing of investment activity are the own funds of enterprises (70.8%). Among the regions with the highest state support are Lugansk (37.1% of the total amount of investments invested) and Chernivtsi (29.8%) of the region are state and local budgets.

Changes in the dynamics of capital inflows by regions, the sources of their formation and the main types of investment assets are analyzed. The main reasons for regional disproportions of investment investments are given. These include: lack of socio-economic development programs in a large number of territorial communities (small cities, towns, villages); lack of a regional marketing and promotion system, underdeveloped support infrastructure and information support system for investment activities; insufficient level of human resources of local self-government bodies and civil service involved in investment processes at regional and local levels; military conflict in eastern Ukraine.

The main directions of increasing the investment attractiveness of Ukrainian regions are revealed, namely: determination of strategic directions and priorities of investment development of the region; specification of investment priorities, entities, size of investment and socio-economic impact on the territory; elaboration of experience, preparation and submission of proposals for improvement of the legal base to the bodies of state power. The necessity to develop an effective mechanism, forms and methods for improving regional investment attracting policy based on a combination of market and government instruments is substantiated.

Ключові слова: інвестиції, капітальні інвестиції, інвестиційна діяльність, інвестиційна привабливість, регіональні особливості інвестиційної привабливості, освоєння капітальних інвестицій.

Key words: investments, capital investments, investment activity, investment attractiveness, regional peculiarities of investment attractiveness, development of capital investments.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасні тенденції соціально-економічного розвитку держави, вимагають виваженої політики щодо інвестиційної привабливості підприємств. Адже успішна інвестиційна діяльність підприємств формує ефективну національну інвестиційну політику країни. Тому вивчення та аналіз сучасного стану інвестиційної діяльності підприємств на регіональному рівні, дозволить сформулювати дієвий механізм інвестиційної політики держави. Відповідно пошук проблем інвестиційних диспропорцій регіонів та напрямів їх розв'язання в сучасних умовах господарювання є досить актуальними.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню інвестиційної діяльності підприємств на їх регіональному рівні, інституціональним основам регіонального інвестування присвятили свої дослідження такі відомі економісти: В.М. Геєць, Н.О. Татаренко,

І.О. Бланк, Л.М. Борщ, В.С.Кравців, С.О. Іщук, Т.В. Кулінич, О.В. Збаращук та інші. Питання впливу інвестиційної діяльності на економічний розвиток територій досліджено в роботах таких економістів: Є.О. Бойко, Б.М. Данилишин, М.І. Долішній, О.В. Гаврилюк, З.В. Герасимчук, О.О. Другов, І.О. Іртищева, І.М. Котова, О.О. Лемішко, І.І. Лукінов, Ю.В. Макогон, Л.О. Петкова, В.І. Пила, В.М. Попов, В.Д. Попова, М.І. Стегней, Л.Є. Сімків, Д.В. Шиян. Однак сучасні глобалізаційні та інтеграційні процеси, світові тенденції соціально-економічного розвитку висувають нові вимоги до формування інвестиційної політики в Україні і регіональний аспект, у контексті імплементації європейського досвіду, є визначальним.

МЕТА СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження сучасного стану інвестиційної діяльності підприємств на регіональному рівні. Основними завданнями дослідження є: аналіз рівня освоєння інвестицій по регіонах України; формування системи напрямів покращення стану інвестиційної привабливості регіонів.

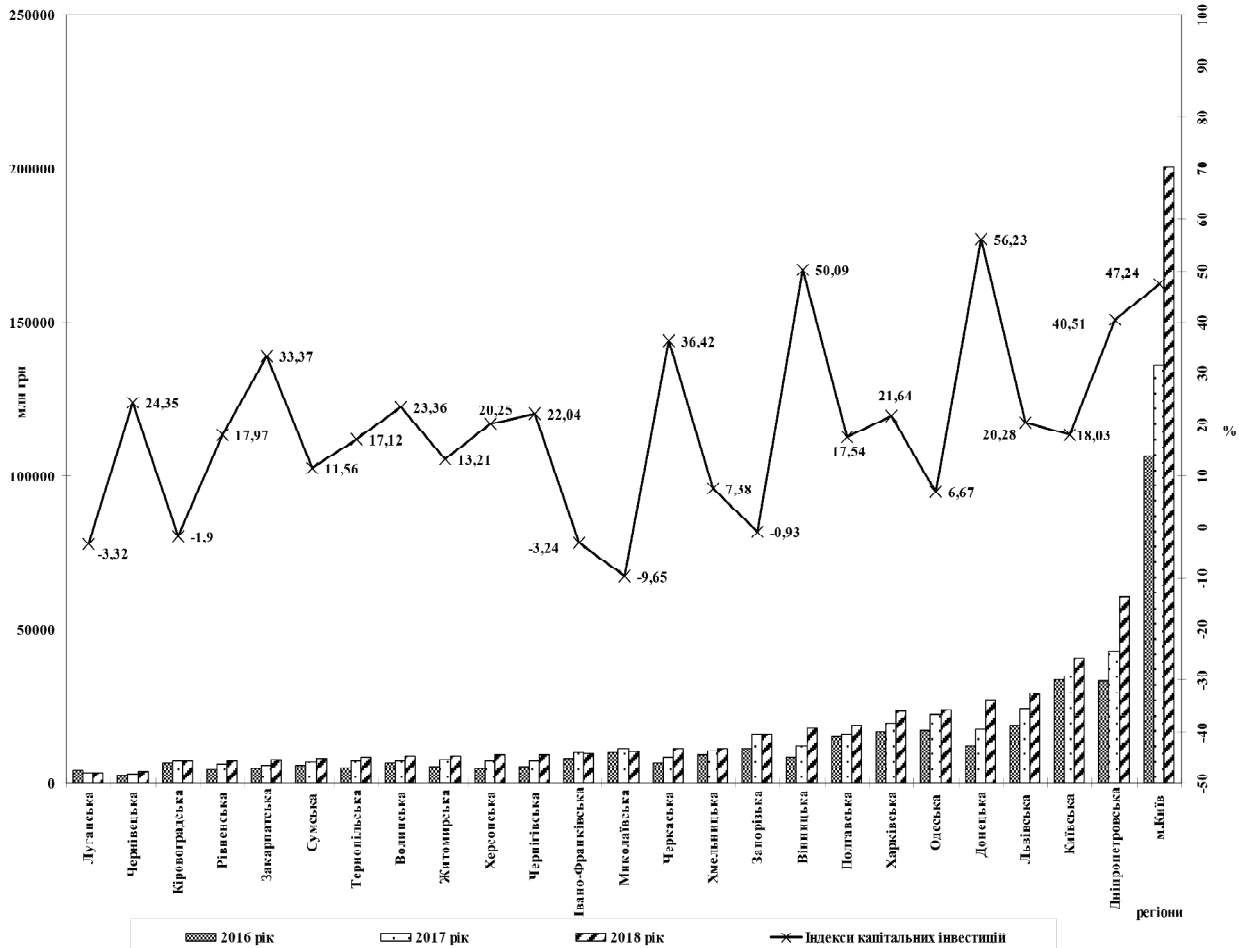

Рис. 1. Динаміка освоєння капітальних інвестицій по регіонах України за 2016–2017 роки

Джерело: [1].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Інвестиційна діяльність підприємств відіграє значну роль, як у розвитку окремих територій, так і держави загалом. Позитивним в інвестиційній діяльності підприємств є стійке підвищення рівня її фінансування. Так, за останні десять років найбільший обсяг капітальних інвестицій був у 2018 році — 578726,4 млн грн та у 2017 році 448461,5 млн грн, що в 2,1 та 1,6 рази більше за 2008 рік відповідно [1]. Головними факторами, що сприяли підвищенню інвестиційної привабливості підприємств, це відновлення довіри інвесторів, збалансування макроекономічної рівноваги, прискорення структурних реформ у країні.

Залучення інвестицій в регіони України здійснюється у виді внесків рухомого й нерухомого майна (74%), а також грошових внесків (близько 26%), тобто ми бачимо, що інвестиції, які отримують підприємства, часто використовуються не на технічне переоснащення виробництва, а на реконструкцію й поновлення основного капіталу. У більшості випадків підприємства одержують інвестиції для підтримання існуючого виробництва без урахування конкурентоспроможності продукції, що, в свою чергу, призводить до зниження інтенсифікації інвестиційного процесу. Зарубіжні інвестиції в регіони України здійснюються в різних формах, але основними є

державні та приватні. Перші здійснюються в національних інтересах, тому одержання прибутку не є основною їх метою. Другі — у вигляді прямих, портфельних, кредитних та інших — проводяться власниками капіталу, які роблять довгострокові вкладення в галузі економіки. Порівнюючи величину прямих та портфельних інвестицій, визначають роль та значення іноземного капіталу в економіці країни. Прямі приватні інвестиції, на відміну від портфельних, дають право інвестору контролювати діяльність підприємств, у тому числі спільних. Портфельні ж інвестиції надходять у країну, як правило, шляхом продажу цінних паперів через міжнародні фінансові інститути, фонди, експертні агентства, банки. У країну-реципієнт підприємницький капітал надходить також у формі позик, кредитів, грантів [2].

У регіонах України іноземні інвестиції освоюються теж нерівномірно. Найбільш пріоритетними, з точки зору аналізу інвестиційної політики, є Дніпропетровська, Київська, Львівська, Донецька, Одеська, Харківська, Полтавська області, а також м. Київ (рис. 1). Така регіональна структура розподілу пояснюється значним відсотком приватних підприємств, наявністю промислово розвинутих підприємств металургійного, машинобудівного комплексів, хімічної промисловості та добре розвинутою транспортною інфраструктурою.

За даними рисунку, у 2018 році список по найбільшому використанню капітальних інвестицій очолює

м. Київ — 200308,3 млн грн, далі Дніпропетровська — 60288,6 млн грн, Київська — 40713,4 млн грн, Львівська — 28995,5 млн грн, Донецька — 26979,4 млн грн, Одеська — 23787,8 млн грн, Харківська — 23551,3 млн грн, Полтавська — 18636,7 млн грн, Вінницька — 17626,5 млн грн, Запорізька — 15732,0 млн грн області. В кінці списку знаходяться Кіровоградська — 7181,5 млн грн, Чернівецька — 3720,6 млн грн і Луганська — 3219,3 млн грн області. Однак, якщо розглядати зміну індексу капітальних інвестицій у 2018 року відносно 2017 року, необхідно зробити висновки, що найбільші зміни з освоєння інвестиційних ресурсів відбулися у Донецькій більше за попередній рік на 56,23%, Вінницькій на 50,09%, місті Києву на 47,24%, Дніпропетровській на 40,51% області відповідно. Значне скорочення використання капітальних інвестицій спостерігаємо у Миколаївській (-9,65%), Луганській (-3,32%), Івано-Франківській (-3,24%), Кіровоградській (-1,9%), Запорізькій (-0,93%) області.

Капітальні інвестиції в матеріальні та нематеріальні активи по регіонах за 2018 рік зосереджені майже однаково по всіх областях України, що в середньому становить 93,7% у матеріальні та нематеріальні активи — 6,3%.

Джерелами фінансування інвестиційної діяльності виступають власні кошти підприємств (70,8%), до яких належить: амортизаційні відрахування 15,8% від загальної суми інвестиційних ресурсів, кредити банків та позики — 7,8%, кредити іноземних банків — 18,5%. Держава незначними фінансовими ресурсами сприяє інвестиційній діяльності підприємств, адже питома вага коштів для освоєння капітальних інвестицій державного бюджету становить 3,9% і місцевого 8,7%. Серед регіонів де спостерігається найбільша державна підтримка є Луганська (37,1% від загальної суми інвестицій) та Чернівецька (29,8%) області це кошти державного та місцевого бюджетів.

Структура інвестиційних ресурсів, що склалася в Україні останнім часом, не є оптимальною. У нинішній ситуації інвестиції здебільшого здійснюються за рахунок коштів вітчизняних підприємств (72 %). На другому місці є кошти населення та кредити банківських установ. Завдяки фінансовій децентралізації зросли інвестиції за рахунок коштів місцевих бюджетів. Суттєво зменшились іноземні інвестиції та зовсім незначним є інвестування за рахунок коштів державного бюджету [3, с. 8].

За видами економічної діяльності пріоритетним напрямом для інвестування в Україні є промисловий сектор, частка якого у загальній структурі у 2018 році становила 34%, другу позицію посідає аграрний сектор (12,5%), третю — будівництво (9,9%) [1].

Ми погоджуємося з думкою Сімківа Л.Є., що інвестиційні потоки обслуговують економічно розвинуті регіони України, лишаючи поза увагою менш розвинуті регіони, що потребують значного надходження іноземних інвестицій. Таке спрямування прямих іноземних інвестицій у регіональному розрізі не сприяє рівномірному соціально-економічному розвитку країни та посилює подальше збільшення регіональних диспропорцій. Задля усунення цих проблем повинна бути сформована виважена та дієва державна інвестиційна політика, спря-

мована на збільшення інвестиційної привабливості регіонів України [4, с. 434].

Основними причинами диспропорцій інвестиційної активності по регіонах України є відсутність програм соціально-економічного розвитку в значній кількості територіальних громад (малих міст, селищ, сіл), а отже, недостатня визначеність пріоритетів розвитку таких територій; втручання уряду в роботу приватного бізнесу та значні адміністративні перешкоди для розвитку інвестиційної діяльності; відсутність регіональної системи маркетингу та промоції, недостатня розвиненість інфраструктури підтримки та системи інформаційного забезпечення інвестиційної діяльності; недостатній рівень кадрового потенціалу органів місцевого самоврядування та державної служби, задіяного в інвестиційних процесах на регіональному та місцевому рівнях; військовий конфлікт на сході України. Отже, необхідною передумовою сталого соціально-економічного розвитку в регіонах та забезпечення якісного економічного зростання в державі є висока інвестиційна активність, яка досягається не тільки шляхом збільшення реалізованих інвестиційних ресурсів, але й за рахунок їх ефективного використання у пріоритетних секторах економіки.

Для підвищення інвестиційної привабливості регіонів України необхідно розробити механізм, форми та методи удосконалення регіональної політики у сфері залучення інвестицій, що базуватиметься на засадах поєднання ринкових і владних інструментів і включати:

- визначення стратегічних напрямів та пріоритетів інвестиційного розвитку області, прогнозних обсягів потреби регіону в інвестиціях, у тому числі іноземних, на довгострокову перспективу, їх конкретизація на найближчі 5 років з послідуною деталізацією щорічно;

- конкретизація пріоритетів інвестування, суб'єктів інвестування, розміру інвестицій та соціально-економічних наслідків для території, визначення суб'єктів та механізмів контролю в щорічних програмах соціально-економічного та культурного розвитку територій;

- опрацювання досвіду, підготовка та надання органам державної влади пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правової бази, яка регулює залучення іноземного капіталу та його ефективне використання в господарській діяльності на території України;

- формування конкурентних переваг області у сфері інвестування, в тому числі шляхом підготовки належних бізнес-пропозицій, що враховують як інтереси території, так і інвесторів;

- задіяння інструментів маркетингу регіону під час формування позитивного іміджу області;

- стимулювання залучення іноземних інвестицій в економіку області через використання важелів впливу фіскального та дозвільного характеру;

- формування кадрового потенціалу державної служби, спроможного забезпечити ефективну роботу з іноземними інвесторами;

- конструктивна співпраця органів виконавчої влади та місцевого самоврядування з суб'єктами господарювання територій (державно-приватне партнерство) та об'єднання їх зусиль щодо залучення ефективного інвестора та досягнення бажаного конкретного результату;

— створення інфраструктурних елементів та удосконалення системи інформаційного забезпечення інвестиційної діяльності;

— моніторинг досягнутих результатів, узагальнення досвіду, корегування прогнозів та програм [5].

Підсумовуючи вищевикладене, створення дієвого механізму регіональної інвестиції політики дозволить подолати диспропорції, що постійно супроводять інвестиційну діяльність підприємств значної кількості територіальних громад (малих міст, селищ, сіл).

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Аналіз сучасного стану інвестиційної діяльності підприємств на регіональному рівні дає можливість зробити такі висновки. Серед регіонів найбільше освоєння капітальних інвестицій належить тим, де значна кількість приватних підприємств, наявність промислово розвинутих підприємств металургійного, машинобудівного комплексів, хімічної промисловості та добре розвинута транспортна інфраструктура.

Наведено головні причини регіональних диспропорцій капіталовкладень інвестицій. Серед них: відсутність програм соціально-економічного розвитку в значній кількості територіальних громад (малих міст, селищ, сіл); відсутність регіональної системи маркетингу та промоції, недостатня розвиненість інфраструктури підтримки та системи інформаційного забезпечення інвестиційної діяльності; недостатній рівень кадрового потенціалу органів місцевого самоврядування та державної служби, задіяного в інвестиційних процесах на регіональному та місцевому рівнях; військовий конфлікт на сході України.

Розкрито головні напрями підвищення інвестиційної привабливості регіонів України, а саме: визначення стратегічних напрямів та пріоритетів інвестиційного розвитку області; конкретизація переваг інвестування, суб'єктів інвестування, розміру інвестицій та соціально-економічних наслідків для території; опрацювання досвіду, підготовка та надання органам державної влади пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правової бази. Обґрунтовано необхідність розроблення механізму, форм та методів удосконалення регіональної політики у сфері залучення інвестицій, що базуватиметься на засадах поєднання ринкових і владних інструментів.

Література:

1. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 18.10.2019)
2. Котова І.М. Регіональні аспекти розвитку інвестиційного процесу в Україні. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2198/1/%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0-%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%20%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20%D1%96%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81%D1%83%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0-%D1%97%D0%BD%D1%96.Pdf> (дата звернення 19.10.2019).

86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81%D1%83%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0-%D1%97%D0%BD%D1%96.Pdf (дата звернення 19.10.2019).

3. Федорчук О. В. Проблеми формування основних джерел інвестування в Україні. Теорія та практика державного управління. 2017. 1 (56). С. 1—9.

4. Сімків Л.Є. Стан інвестиційної активності в регіонах України. Економіка і суспільство. 2016. Вип. 2. С. 430—435.

5. Іртищева І.О., Крамаренко І.С. Інвестиційна привабливість економіки: міжрегіональні асиметрії. Регіональна економіка. 2014. № 2 (72). С.84—95.

6. Крамаренко І.С. Ефективність використання інвестиційного потенціалу національної економіки у контексті впливу на економічне зростання. Вісник ХНАУ. 2019. № 1. С. 403—413.

7. Крамаренко І.С. Інвестиційне забезпечення агропродовольчої сфери України: сучасний стан та перспективи розвитку. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 5. С. 30—33.

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://vvv.ukrstat.gov.ua> (Accessed 18 Oct 2019).
 2. Kotova, I.M. (2003), "Regional aspects of the development of the investment process in Ukraine", available at: URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2198/1/%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0-%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%20%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20%D1%96%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81%D1%83%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0-%D1%97%D0%BD%D1%96.Pdf> (Accessed 10 Oct 2019).
 3. Fedorchak, O. V. (2017), "Problems of formation of the main sources of investment in Ukraine", Public administration theory and practice, vol. 1(56), pp. 1—9.
 4. Simkiv, L.Ye. (2016), "State of investment activity in the regions of Ukraine. Economy and society", vol. 2, pp. 430—435
 5. Irtysheva, I.O. and Kramarenko, I.S. (2014), "Investment attractiveness of the economy: inter-regional asymmetries", Regional economy, vol. (72), pp. 84—95.
 6. Kramarenko, I.S. (2019), "Efficiency of using the investment potential of the national economy in the context of its impact on economic growth", KhNAU Bulletin, vol.1, pp. 403—413.
 7. Kramarenko, I.S. (2013), "Investment support of the agro-food sector of Ukraine: current state and prospects for development", Investment: practice and experience, vol. 5, pp. 30—33.
- Стаття надійшла до редакції 21.10.2019 р.

Ю. В. Шушкова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри державних та місцевих фінансів,
Львівський національний університет імені І. Франка
ORCID ID: 0000-0003-3836-7548

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.20.10

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО БАЗИСУ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Yu. Shushkova,
Ph.D., Associate professor, Associate professor of the Department
of State and Local Finance, Ivan Franko National University of Lviv

AN INSTITUTIONAL BASIS OF UKRAINE'S ECONOMY TECHNOLOGICAL MODERNIZATION FORMATION

У статті обґрунтовано, що становлення повноцінного інституціонального забезпечення є невід'ємною умовою ефективної реалізації державної політики технологічної модернізації економіки країни. Показано конфігурацію системи базових інститутів з відповідними їх компонентами та нормами. Визначено функціонально-цільові складові інституціонального базису технологічної конкурентоспроможності економіки України та послідовність їх формування. До функціонально-цільових складових віднесено: інтелектуальний капітал, сфера вищої освіти, система наукових досліджень, національні науково-технічні програми, базова та допоміжна інфраструктура. Розроблено карту інструментів інституціонального базису технологічної модернізації економіки України, що складається з ідентифікованих функціонально-цільових складових та напрямів інституціонального блоку (інституційно-правовий, інституційно-економічний, інституційно-організаційний, інфраструктурний, інституційно-ментальний). На перетині квадрантів карти розміщені пропонувані до впровадження заходи державної політики, орієнтовані на становлення в Україні необхідного інституціонального забезпечення технологічної модернізації економіки.

The purpose of the article is to substantiate the system of elements of the institutional basis of technological modernization of the Ukrainian economy and to determine the measures of state policy that are oriented to its formation. The article substantiates that the establishment of full-fledged institutional support is an indispensable condition for effective implementation of the state policy of technological modernization of the country's economy. The configuration of the system of basic institutes with their corresponding components and norms is shown.

Functional and target components of the institutional base of technological competitiveness of the Ukrainian economy and the sequence of their formation have been determined. Functional components include: intellectual capital, higher education, research, national scientific and technical programs, basic and support infrastructure.

The practical significance of the research is that the system of instruments of the institutional basis of technological modernization of the Ukrainian economy has been developed according to the functional-targeted components and directions of the institutional block. At the intersection of the quadrants, the maps contain proposed state policy measures aimed at establishing the necessary institutional support for technological modernization of the economy in Ukraine. Based on the results

of the research, the authorities can coordinate key areas of institutional support and components of the technological modernization system, define framework (legal, organizational, economic, etc.) conditions of operation and provide structural changes as a result of reforms in such areas as activation of innovation activity, implementation in the real sector of the advanced technology economy, building a full and efficient institutional infrastructure for the creation, development and implementation of technological innovation, etc.

The scientific novelty of the research is that a map of the instruments of the institutional basis of technological modernization of the Ukrainian economy has been developed, consisting of identified functional-purpose components and directions of the institutional block (institutional-legal, institutional-economic, institutional-organizational, institutional, institutional).

*Ключові слова: технологічна модернізація економіки, інституціональний базис, державна політика.
Key words: technological modernization of the economy, institutional basis, state policy.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інституціональне забезпечення відіграє власну невід'ємну роль під час реалізації державної політики у кожній сфері. Його завдання стосуються формування, уточнення, розвитку та вдосконалення законодавства, інших елементів нормативно-правової бази, становлення організаційно-управлінської системи скерування поступу процесів і подій у необхідному руслі, покращення інфраструктури (як субстанції, зв'язуючої суб'єктів та об'єктів управління, виступаючої об'єднуювальною та обслуговувальною ланкою між елементами управлінської системи), покращення дії чинників ментального та суспільно-психологічного характеру. Звідси висновок про виступ інституціонального базису одним з наріжних каменів при побудові системної і комплексної політики, орієнтованої на стратегічний результат, але яка водночас має чітко визначені тактичні інструменти і засоби. Більше того, на переконання автора, інституціональне забезпечення (мова априорі йде про його якість і ефективність, раціональність та повноту) — ключова умова успішності державної політики в тій, чи іншій сфері; це фундамент усіх подальших дій та заходів на шляху впровадження реформ, розвитку їх результатів, стабілізації та дотримання незворотності обраного курсу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Принципові положення державної політики реіндустріалізації в системі технологічної модернізації економіки достатньо досліджені у працях Т. Васильціва, Р. Лупака [1], В. Іноземцева [2], Ю. Кіндзерського [3], Ю. Кузнєцова [4], І. Лапшиної [5], Е. Лібанової [6], Л. Федулової [7], Ю. Шараєва [8], О. Шкурупія [9], Й. Шумпетера [10] та ін.

Однак для України системним недоліком залишається відсутність сформованого повноцінного інституціонального забезпечення державної політики технологічної модернізації економіки. Недостатність теоретико-прикладних розробок з цього питання обумовила наукові пошуки в цьому напрямі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування системи елементів інституціонального базису технологічної модернізації економіки України та визначення заходів державної політики, що орієнтовані на його формування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У багатьох дослідженнях доводиться, що більшість нових економік, максимально наслідуючи технологію реформ країн, що зараз вважаються економічними лідерами, так і не здобули аналогічних результатів, а головна причина цього криється саме у несформованості відповідного інституціонального середовища та забезпечення. Класично система базових інститутів складається з двох груп: інститути та норми. Беззаперечно вони діють в будь-якому сучасному суспільстві та економіці, здійснюючи підсилювальний або ж стримуючий вплив, у залежності від їх структури та рівня і характеру впливу. Проте мова йде про розуміння того, що ці надважливі чинники за будь-якої структури економіки та суспільства наявні і в тій, чи іншій мірі (а також у тому, чи іншому напрямі) діють. Відтак в процесі формування нової (орієнтованої не на збереження "status quo", а на реформи) державної політики важливо вести мову про створення необхідного інституціонального середовища, яке, з однієї сторони, визначає нормативно-правові рамки функціонування його суб'єктів, а з іншої, — підсилює чи послаблює дію неформальних чинників, зокрема стимуляторів та дестимуляторів їх мотивації і поведінки, суспільно-громадського розуміння процесів та напрямів, у яких рухається економіка, суспільно-політичний, соціально-гуманітарний, адміністративно-територіальний та інший розвиток країни.

Отже, становлення тієї чи іншої конфігурації інституціонального середовища потребує здійснення заходів у рамках відповідної державної політики. Сфера технологічної модернізації економіки, радше, не виняток, а, навпаки, — правило такого підходу. Адже конкурентоспроможність національної економіки (окрім суто си-

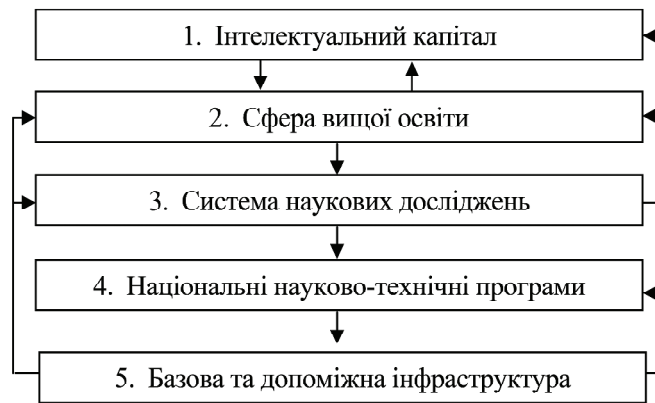

Рис. 1. Функціонально-цільові складові інституціонального базису технологічної конкурентоспроможності економіки України та послідовність їх формування

ровинно-орієнтованих економік) об'єктивно ґрунтується на якісному, ефективному і розвиненому науково-технічному та технологічному потенціалі держави. Водночас його формування та ефективне використання потребує планування і впровадження механізмів та інструментів державного регулювання, що дають достатній імпульс для розвитку освіти і науки, використання їх результатів у бізнесі, інноваційній та науково-дослідній активності з подальшими позитивними наслідками в економіці та суспільстві. Якість таких змін у превалюючій мірі визначається державним регулюванням зі стратегічним характером та продуманим інституціональним базисом.

Технологічна модернізація економіки стосується процесів відновлення та зростання темпів індустріального розвитку внаслідок оновлення на інноваційних засадах техніко-технологічних потужностей економічної системи, активної відбудови (на засадах впровадження результатів науково-технічної діяльності) реального сектору економіки із метою створення потужного індустріального комплексу. В основі технологічної модернізації ключова умова — науково-технологічний розвиток, а точніше — перетворення науки та технологій у головний фактор розвитку України, спроможності її економіки реагувати на виклики глобалізації та сучасних тенденцій розвитку світової і регіональних економічних систем. З огляду на це можна визначити ключовими функціонально-цільовими індикаторами формування інституціонального базису технологічної модернізації економіки України такі (рис. 1).

Інша сторона справи — елементи інституціонального блоку, а саме напрями, за якими формуватиметься необхідне інституціональне забезпечення. Традиційно до таких відносять нормативно-правовий, організаційний та ментальний, супутні до них компоненти. Однак коли йдеться про інституціональний базис регулювання проблем у сфері економіки найбільш раціональний підхід, на думку автора, має передбачати планування та в подальшому реалізацію державної політики за напрямками: інституційно-правовий, інституційно-організаційний, інституційно-інфраструктурний та інституційно-ментальний. Саме таким чином зачіпаються питання, пов'язані зі системою законодавства, нормативних та піднормативних актів, організаційної та управлінської структури, становлення базисних і допоміжних еле-

ментів інфраструктури, а також звичаїв та правил, норм і принципів поведінки економічних та інших агентів.

За зазначеними складовими т. зв. інституціонального блоку має розвиватися увесь комплекс інструментів та заходів, що, власне, будуть впроваджені для формування бажаної і наперед спроектованої системи інституціонального забезпечення технологічної модернізації національної економіки України.

Попри макроекономічний характер пропонованого підходу, очевидно, враховуватиметься й орієнтація на регулювання низки надважливих аспектів на нижчих рівнях відносин у рамках організації та здійснення наукової, науково-технічної та інноваційно-технологічної діяльності. Йдеться, в тому числі, про зростання швидкості прийняття інноваційних рішень та їх господарську реалізацію, значне скорочення тривалості інноваційних циклів (від створення нових знань до їх практичної апробації на ринку), всезростаючу актуальність міждисциплінарних досліджень, критичну зміну форм організації, апаратного та програмного інструментарію впровадження науково-технічних робіт, підвищення вимог до професійно-кваліфікаційного рівня виконавців, формування середовища їх локалізації в рамках країни та на регіональному рівні, дотримання міжнародних стандартів щодо підготовки кадрів та здійснення НДДКР.

Отже, одним з головних базисних пріоритетів та сфер скерування інституціонального базису є формування інтелектуального капіталу. Потрібно зауважити, що навіть за обрання імпорту технологій стратегічним сценарієм технологічної модернізації економіки, всі нововведення та технології потребують якісного і ефективного управління ними, знань, вмінь та досвіду відносно їх застосування у тих, чи інших ситуаціях, за тієї чи іншої кон'юнктури ринку (що споживчого, що науково-технічного та інноваційних продуктів).

Зазначене може бути впроваджено тільки на основі повноцінної інституціональної підтримки, яка реалізується згідно прийнятої Стратегії формування інтелектуального капіталу України, в якій передбачені та фінансово і ресурсно закріплені інструменти інституційно-економічного та інституційно-організаційного регулювання.

Економічна мотивація потребує створення в Україні системи проектно-грантового фінансування за компонентами і складовими розвитку інтелектуального капі-

талу: людського, організаційного, споживчого. На переконання автора, держава дійсно має скеровувати фінанси на розвиток інтелектуального капіталу в обсязі, прийнятному згідно значень відповідних індикаторів економічної безпеки держави. Але водночас ці кошти мають виділятися не на фінансування діяльності тих, чи інших структур, а за грантовим принципом, на конкурсних засадах із обґрунтуванням економічних та соціальних ефектів, достатнім контролем використання коштів і досягнення результатів, закріпленою високою відповідальністю за відсутність змін (реформ) та/чи нецільове використання коштів.

Аналогічні принципи мають дотримуватися і у разі покращення інституційно-інфраструктурної компоненти інституціонального забезпечення державної політики становлення інтелектуального капіталу України.

З організаційно-управлінської точки зору якість політики в цьому напрямі буде недостатньою, якщо і розробка, і реалізація положень стратегії не будуть, по-перше, реалізовуватися на найвищому рівні державного управління і, по-друге, не буде дотичною та не буде координуватися різними міністерствами і відомствами. Відповідно, доречним і своєчасним є створення міжвідомчої урядової комісії з розробки, реалізації та контролю результатів Стратегії.

Не меншої значимості (поряд з економічною, організаційною та інфраструктурною компонентами) надаємо інституційно-ментальному чиннику регулювання, зокрема шляхом реалізації заходів з підвищення рівня престижності безперервної освіти, саморозвитку населення, наукової та науково-технічної діяльності, суспільного визнання інтелектуальної еліти. Такі заходи зміцнюють віру громадян у вищий рівень пріоритетності науки та знань у порівнянні з орієнтуванням на швидку комерційну наживу. В подальшому все це розвиває суспільну орієнтацію на підприємництво в реальному секторі економіки, забезпечує стратегічне фокусування навколо конкурентоспроможності національного продукту на основі доданої вартості, інноваційності та технологічності, внеску інтелектуально-кадрової праці і т. ін.

Досягненню визначених орієнтирів та завдань сприятиме впровадження комплексу інституціональних інструментів державного регулювання. Передусім потрібно вказати на важливість законодавчого реформування вітчизняної системи вищої освіти. Власне, проблема криється в тому, що в промислово та технологічно розвинених країнах вища освіта відповідальна не тільки за підготовку висококваліфікованих кадрів, але й за базові дослідження і розробки, що надалі переростають в інновації, об'єкти інтелектуальної власності, яких потребує підприємницький сектор та які впроваджуються в бізнесі, зміцнюючи технологічну конкурентоспроможність його суб'єктів.

Натомість, у вітчизняній системі вищої освіти утворився надмірний крен у бік лише підготовки фахівців. Науково-дослідна компонента вітчизняних університетів "провалилася" і на сьогодні наукові дослідження дійсно високого рівня здійснюються практично виключно в науково-дослідних інститутах, які, своєю чергою, "відірвані" від системи освіти. Ситуація потребує свого виправлення і дієвим засобом тут є розведення повно-

важень Міністерства освіти і науки України за двома напрямками: (1) просвіта зі завданнями забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері дошкільної, загальної середньої та професійно-технічної освіти; (2) вища освіта, наука і технології із компетенціями формування та реалізації державної політики у сферах вищої освіти, науки, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, трансферу (передачі) технологій. Очевидно, що такі зміни мають впроваджуватися із прийняттям відповідного закону України, який би закріпив такі організаційно-управлінські нововведення.

У рамках інституційно-економічного напрямку важливе значення відводиться удосконаленню системи мотивування студентів до наукового розвитку і зростання. Для цього слід змінити систему нарахування стипендій, все більше зміщати фінансування у руслі дотримання принципу, коли кошти виплачуються не за гарні результати навчання, а за успіхи у поєднанні освітньої та наукової компонент, отримання кінцевих (завершених) результатів науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності.

Не мало важливими залишаються й інституційно-організаційний та інституційно-інфраструктурний інструменти державного регулювання відносно розвитку вітчизняної системи вищої освіти. Передусім йдеться про впровадження в Україні міжнародного досвіду, коли на базі університетів створюються т. зв. площадки інтеграції представників освіти, науки, інноваційного бізнесу, суб'єктів венчурного фінансування, підприємств реального сектору економіки для координації їх спільної діяльності в частині НДДКР, розробки і комерціалізації інновацій.

З огляду на визначені завдання в рамках розвитку вітчизняної системи наукових досліджень необхідними вбачаються такі інструменти інституціонального забезпечення. По-перше, це удосконалення системи публічно-приватного (особливо суспільного) замовлення на результати науково-дослідної діяльності (інституційно-економічний напрям).

По-друге, це максимальне спрощення умов, а також усунення трансакційних витрат в процесі проходження всіх стадій та етапів від розробки інновацій та прогресивних технологій до їх комерційного використання, перетворення результатів досліджень на активи бізнесу з їх практичним застосуванням. В значній мірі такі зміни зачіпають питання трансферу технологій, охорони та захисту, управління і комерціалізації результатів інтелектуальної творчої діяльності (інституційно-економічний напрям).

По-третє, це інституційні інструменти налагодження співпраці і взаємодії великих підприємств реального сектору економіки та дрібних і середніх фірм, зокрема інноваційно активних та інноваційно орієнтованих, науково-дослідних організацій з метою створення замкнених циклів планування і впровадження інноваційних технологій, реалізації проектів технологічної модернізації кластерів, локальних інтегрованих систем та цілісних галузево-територіальних комплексів економіки, формування нових сегментів ринку споживчих та промислових товарів, продукції, послуг (інституційно-організаційний напрям).

Напрями інституційно-нального блоку	Напрями функціонально-цільового блоку				
	Інтелектуальний капітал	Вища освіта	Наукові дослідження	Науково-технічні програми	Інфраструктура
Інституційно-правовий	розробка, прийняття та реалізація Стратегії формування інтелектуального капіталу України	законодавче реформування системи освіти з її розділенням на (1) просвіту та (2) освіту, науку і технології	запровадження інституційно-правового механізму суспільного замовлення на наукові дослідження	прийняття Закону України «Про формування, реалізацію та фінансування стратегічних науково-технічних програм технологічного розвитку України»	прийняття постанови уряду «Про планування, розвиток та контроль функціонування елементів науково-дослідної та інноваційно-технологічної інфраструктури в Україні»
Інституційно-економічний	створення системи проектно-грантового фінансування за компонентами і складовими розвитку інтелектуального капіталу: людського, організаційного, споживчого	удосконалення інституційного забезпечення фінансування освіти, виплати стипендій та грантів за успіхи в навчанні та науковій діяльності	удосконалення законодавства в частині усунення транзакційних витрат на всіх етапах життєвого циклу інновацій	розробка механізму фінансування наукових та науково-технічних досліджень, віднесених до національних і регіональних науково-технічних програм	формування бюджетної програми цільового та бюджетно-грантового фінансування функціонування в Україні елементів науково-технічної та інноваційно-технологічної інфраструктури
Інституційно-організаційний	створення міжвідомчої урядової ради з формування стратегії і контролю державної політики формування та використання інтелектуального капіталу	прийняття і реалізація концепції та стратегії розвитку освіти, науки, науково-технічної та інноваційної діяльності	створення елементів тристоронньої співпраці великого бізнесу, малих підприємств та науково-дослідних структур	прийняття і реалізація національної науково-технічної програми з визначенням переліку та регламентуванням умов реалізації стратегічних проектів	розробка інституційно-організаційного механізму залучення до роботи в освітніх і науково-дослідних структурах іноземних фахівців
Інституційно-інфраструктурний	фінансове та ресурсне сприяння розвитку організацій з підготовки та залучення наукових, інженерних та підприємницьких кадрів для науково-технологічного розвитку країни	створення на базі ЗВО площадок інтеграції освіти, науки, інновацій, бізнесу, суб'єктів венчурного фінансування та їх співпраці з суб'єктами реального сектора	розвиток експортно-консалтингових агентств зі спеціалізацією на просуванні на зовнішні ринки вітчизняних високотехнологічних товарів	розвиток елементів інфраструктури інтеграції системи ІТ до сектора освіти, науки, інновацій та технологій шляхом розробки і реалізації концепції його дежиталізації	створення публічно-приватних фондів фінансово-кредитного сприяння та гарантування позик і кредитів суб'єктів реального сектора для впровадження інноваційних технологій
Інституційно-ментальний	реалізація заходів з підвищення рівня престижу неперервної освіти, саморозвитку, наукової та науково-технічної діяльності, суспільного визнання інтелектуальної еліти	реалізація програм з популяризації навчання, творчої та наукової активності молоді	реалізація інформаційної політики стимулювання розвитку технологічної культури в суспільстві	забезпечення громадської підтримки стратегічних науково-технічних програм і проектів шляхом залучення до їх ініціювання представників громадськості	реалізація заходів, спрямованих на розширення програм співпраці суб'єктів інноваційно-технологічної інфраструктури з організаціями громадянського суспільства

Рис. 2. Карта інструментів інституціонального базису технологічної модернізації економіки України

По-четверте, це задіяння інструментів державної, а також іншої підтримки вітчизняних експортерів (передусім тих, що спеціалізуються на просуванні вітчизняної продукції з ознаками інноваційності та створюваної із застосуванням сучасних передових технологій) на зовнішніх ринках, особливо потенційних, які розвиваються у відповідності до сучасних глобалізаційних тенденцій в частині розвитку науки та техніки, науково-технологічного поступу і прогресу (інституційно-інфраструктурний напрям).

По-п'яте, це впровадження інструментів інституційно-інноваційного сприяння становленню технологічної культури в суспільстві, позитивного ставлення і сприйняття населенням інноваційних товарів і послуг, попу-

ляризації науковців, дослідників і винахідників, позитивного ставлення до ведення наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, розробки і охорони об'єктів інтелектуальної власності, а також інвестування в ці процеси (інституційно-ментальний напрям).

Роль і значимість планування та реалізації національних проектів у науково-технічній сфері надзвичайно вагома. За загальної низької інноваційної активності в реальному секторі економіки, а також критичного розриву між функціонуванням сфер освіти, науки, науково-дослідних робіт, з однієї сторони, та представників підприємницького сектору, з іншої — дуже важко змінити ситуацію. В країні практично відсутні практики успішних проектів з інвестування у науку та дослідження,

створення і впровадження інновацій, що загалом де-стимулює бізнес до будь-якої активності в цьому напрямі. В кращому випадку сучасні технології надходять у країну разом із іноземними інвестиціями у створення нових виробництв.

Відтак україн важливе значення має втілення в життя успішних практик, причому стратегічно важливих для виходу економіки (й соціальної та суспільної сфер) на новий більш якісний і конкурентоспроможний щабель розвитку, а також масштабних за обсягами інвестицій, зайнятості та ролі в розвитку країни. Завдання ініціювати, організувати та забезпечити реалізацію таких проєктів відводиться державі. Але аби утвердити зазначені ініціативи і зробити їх невідворотними стратегій чи програм недостатньо. Для цього потрібне прийняття відповідного закону на кшталт Закону України "Про формування, реалізацію та фінансування стратегічних науково-технічних програм технологічного розвитку економіки України".

Законом не тільки були б визначені такі стратегічно важливі проєкти (сфери, напрями тощо), але й чітко прописано організаційно-управлінське, фінансово-ресурсне та інше забезпечення. Саме з огляду на найвищу складність у залученні фінансування важливо аби в цьому нормативно-правовому акті одразу було визначено механізм фінансування наукових та науково-технічних досліджень, зокрема віднесених до переліку пріоритетних національних та регіональних науково-технічних програм.

Логічним доповненням до системи науково-технічних програм стане включення до їх реалізації представників громадськості шляхом застосування інституційно-ментальних інструментів. Це вельми вагомий засіб у руслі перетворення стратегії інноваційно-технологічного прориву на національну ідею, що усвідомлюється, поділяється і активно підтримується всіма членами суспільства, усіма суспільними групами. Очевидно, що саме таким є найбільш правильний і комплексний підхід до впровадження системних масштабних реформ.

У доповнення до зазначеного слід наголосити на не менш важливій ролі та значущості (в рамках державної політики інституціонального забезпечення технологічної модернізації економіки) формування повноцінної інфраструктури для здійснення наукових досліджень, розробок, ведення інноваційної діяльності, а також інтеграції секторів освіти, науки, інновацій та бізнесу.

В Україні було застосовано низку спроб врегулювання питання розвитку інфраструктури науково-дослідної та інноваційно-технологічної діяльності. Але питання її становлення й удосконалення й нині актуальне. На переконання автора, змінити ситуацію може лише комплексний підхід, що поєднує і інституційно-правовий, і інституційно-економічний, і інституційно-організаційний, і інституційно-інфраструктурний, і інституційно-ментальний інструменти.

Насамперед визріла актуальність прийняття Постанови Кабінету Міністрів України "Про планування, розвиток, моніторинг і контроль функціонування елементів науково-дослідної та інноваційно-технологічної інфраструктури в Україні". Наявність такого нормативно-правового акту дозволила би більш системно підійти до вирішення цього питання. Тут має бути чітко визначено всі необхідні типи та види елементів такої інфраструк-

тури, принципи їх формування на галузево-територіальному рівні, умови функціонування та використання ресурсного забезпечення, джерела фінансування, а також критерії діяльності і відповідальність всіх причетних до такої політики суб'єктів — від владних структур до керівників організацій.

Слід додати, що в інфраструктурному плані необхідно працювати й над якнайширшим представленням громадських організацій в системі державної політики розвитку технологічно-інноваційної діяльності. Потребують свого впровадження інституційно-ментальні інструменти, зокрема орієнтовані на розширення програм співпраці суб'єктів інноваційно-технологічної інфраструктури з організаціями громадянського суспільства.

У підсумку узагальнення вище наведеного, на рисунку 2 представлено сукупність пропонованих інструментів інституціонального базису технологічної модернізації економіки України. Таким чином, інституціональне забезпечення технологічної модернізації економіки України потрібно вважати невід'ємним чинником якості та ефективності державної політики у сфері зміцнення конкурентоспроможності національної економіки. Його дієвість значною мірою визначається комплексністю підходу до формування.

Важливо аби відбулося узгодження ключових напрямів інституціонального забезпечення та складових елементів системи технологічної модернізації. Однак інституціональне забезпечення визначає рамкові (правові, організаційні, економічні та ін.) умови функціонування, а структурні зміни досягаються в більшій мірі успіхами реформ у конкретних сферах, як-от: активізація інноваційної діяльності, впровадження в реальному секторі економіки передових технологій, вибудування повноцінної та ефективної інституційної інфраструктури створення, розвитку і впровадження технологічних інновацій та ін.

ВИСНОВКИ

Реалізація державної політики в такій системній сфері, як технологічна модернізації економіки, опирається на сформоване в країні інституціональне забезпечення державного регулювання. Причому його дієвість тісно корелює з повноцінністю формування. За таким принципом необхідною є реалізація узгодженої системи інституціональних (інституційно-правових, інституційно-економічних, інституційно-організаційних, інституційно-інфраструктурних та інституційно-ментальних) інструментів за такими складовими аспектами державної політики, як формування інтелектуального капіталу, розвиток системи вищої освіти, підвищення ефективності наукових досліджень, реалізація стратегічних національних науково-технічних програм, формування повноцінної інфраструктури технологічної модернізації економіки. Подальші дослідження в цьому напрямі мають стосуватися обґрунтування рекомендацій відносно механізмів державного регулювання процесів технологічної модернізації економіки в Україні.

Література:

1. Васильців Т.Г., Лупак Р.Л., Штець Т.Ф. Обґрунтування стратегічних напрямів, цілей та заходів державної політики реалізації потенціалу ІТ-сектору економі-

ки України. Підприємництво і торгівля. 2018. Вип. 23. С. 56—63.

2. Иноземцев В.Л. За десять лет. К концепции постэкономического общества. Москва, 1998. 536 с.

3. Кіндзерський Ю.В. Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації: монографія. Київ: Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2013. 536 с.

4. Кузнецов Ю. Промышленная политика и международные отношения / под ред. А.И. Левенчука. Челябинск: Социум, 2005. 360 с.

5. Лапшина І.А. Розвиток людського капіталу України в процесі євроінтеграції: монографія. Львів: Кальварія, 2008. 332 с.

6. Лібанова Е.М. Модернізація економіки України в контексті соціальних викликів. Демографія та соціальна економіка. 2011. № 1 (15). С. 24—38.

7. Федулова Л.І. Технологічна політика в системі стратегії економічного розвитку. Економіка і прогнозування. 2010. № 1. С. 22—38.

8. Шараев Ю.В. Теория экономического роста. Москва: ГУ ВШЭ, 2006. 254 с.

9. Шкурूपій О.В. Інтелектуальний капітал в умовах становлення постіндустріального суспільства: імперативи глобального економічного розвитку та орієнтири для України: монографія. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2010. 303 с.

10. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. Кембридж: Гарвардський університет, 1934. 588 с.

11. Vasylytsiv T.G., Lupak R.L., Osadchuck Yu.M. Assessment of the level of penetration of import dependence in the context of the import substitution policy in Ukraine. Економічний часопис-XXI. 2017. № 167 (9—10). С. 13—17.

References:

1. Vasylytsiv, T.G. Lupak, R.L. and Shtets', T.F. (2018), "Substantiation of strategic directions, goals and measures of the state policy of realizing the potential of the IT sector of the Ukrainian economy", Entrepreneurship and trade, vol. 23, pp. 56—63.

2. Inozemcev, V.L. (1998), Za desyat' let. K koncepcii postekonomicheskogo obshchestva [For ten years. To the concept of post-economic socie], Moscow, Russia.

3. Kindzerskyi, Yu.V. (2013), Promyslovist' Ukrainy: strategiya i polityka strukturno-tehnologichnoyi modernizacii [Industry of Ukraine: strategy and policy of structural and technological modernization], Institute of Economics and Forecasting NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

4. Kuznyetsov, Yu. (2005), Promyshlennaya politika i mezhdunarodnye otnosheniya [Industrial policy and international relations], Socium, Chelyabinsk, Russia.

5. Lapshyna, I.A. (2008), Rozvytok lyuds'kogo kapitalu Ukrainy v procesi yevrointegracii [Development of human capital of Ukraine in the process of European integration], Kalvariya, Lviv, Ukraine.

6. Libanova, E.M. (2011), "Modernization of the Ukrainian economy in the context of social challenges", Demography and the social economy, vol. 1 (15), pp. 24—38.

7. Fedulova, L.I. (2010), "Technology policy in the system of economic development strategy", Economics and forecasting, vol. 1, pp. 22—38.

8. Sharayev, Yu.V. (2006), Teoriya ekonomicheskogo rosta [Theory of Economic Growth], GU VshE, Moscow, Russia.

9. Shkurupiy, O.V. (2010), Intel'ektual'nyi kapital v umovah stanovlennia postindustrial'nogo suspil'stva: imperatyvy global'nogo ekonomichnogo rozvytku ta oriyentyry dlia Ukrainy [Intellectual capital in a post-industrial society: global economic development imperatives and benchmarks for Ukraine], RVV PUET, Poltava, Ukraine.

10. Shumpeter, Y. (1934), Teoriya ekonomichnogo rozvytku [The theory of economic development], Garward University, Cambridge, UK.

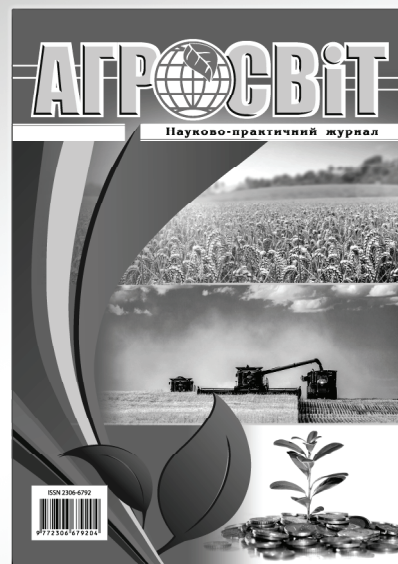
11. Vasylytsiv, T.G. Lupak, R.L. and Osadchuck Yu.M. (2017), "Assesment of the level of penetration of import dependence in the context of the import substitution policy in Ukraine", Economic Journal-XXI, no. 167 (9—10), pp. 13—17.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2019 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІКИ**

Т. А. Власенко,

к. е. н., старший викладач кафедри організації виробництва,
бізнесу та менеджменту, Харківський національний технічний
університет сільськогосподарства імені Петра Василенка
ORCID ID: 0000-0002-9515-2423

Є. А. Гринь,

д. е. н., асистент кафедри безпеки життєдіяльності та права Харківського
національного технічного університету сільськогосподарства імені Петра Василенка
ORCID ID: 0000-0002-4927-8228

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.20.17

ДЖЕРЕЛА ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗМІН ПІДПРИЄМСТВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО МАШИНОБУДУВАННЯ

T. Vlasenko,

PhD in Economics, Senior Lecturer of Production, Business And Management
Organization Department, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture

Ye. Hryn,

Doctor of Economic Sciences, Assistant of Department of Life Safety
and Law, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture

ORGANIZATIONAL CHANGE DRIVERS FOR ENTERPRISES OF AGRICULTURAL MACHINE BUILDING

Розглянуто наявні підходи до розуміння сутності впливу чинників зовнішнього середовища на необхідність проведення організаційних змін. Розглянуто теорії джерел змін: інтегральна, екстерналістська, механістична, біхевіористична, теорія інвайронменталізму, теорія іманентної зміни. Доведено різницю між чинниками, які стимулюють і стримують проведення змін на підприємстві, та зовнішніми джерелами змін, які безпосередньо впливають на їх виникнення. Перші відносяться до внутрішнього середовища, а другі — переважно до зовнішнього. Проведено узагальнення запропонованих авторами груп чинників. Доведено необхідність виділення дворівневої структури зовнішнього середовища прямого та непрямого впливу. Представлено сукупність груп чинників зовнішнього середовища непрямого впливу: технологічні, економічні, соціальні, законодавчі, політичні та макроекономічні. Надано опис груп чинників прямого впливу: споживачі, постачальники, конкуренти та регуляторні органи й профспілки.

Existing approaches to understanding the essence of environmental factors influence on the necessity of carrying out organizational changes are considered. Theories of change sources are considered: integral, externalist, mechanistic, behavioral, theory of environmentalism, theory of immanent change. The difference is proved between the factors that stimulate and constrain change in the enterprise and the external sources of change that directly affect their occurrence. The first refers to the internal environment and the second mainly to the external environment. The necessity to analyze the structure of environmental factors as sources of change is determined. Under the source of change is to be understood as a description of an environmental parameter that has an

impact on the activity of the enterprise, the consideration of which is critical to the survival and success of the enterprise in the long run. Generalization of groups of factors proposed by the authors is carried out. The necessity of distinguishing two-level structure of external environment of direct and indirect influence is proved. Direct environment sources interact with the business. Sources of indirect impact create conditions for the functioning of the enterprise, which can be classified into such large components as: agents, institutes, structural features, where the first have the most dynamic impact, the second — slow, and the third — the slowest. The composition of environmental factors of indirect influence is presented by technological, economic, social, legislative, political and macroeconomic. Consumers, suppliers, competitors, regulators and trade unions are direct influence groups. The classification of source groups is made for agricultural machinery enterprises. Technological factors are the most numerous taking into account the specificity of production by the enterprises of the studied industry. The analysis of sources allows to estimate the degree of their influence and its potential changes in dynamics for development of organizational change implementation strategies for the enterprises of the studied branch.

Ключові слова: джерела змін, зовнішнє середовище, сільськогосподарське машинобудування, передумови змін, зовнішні обмеження.

Key words: change sources, environment, agricultural machinery, prerequisites for change, external constraints.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Більшість досліджень у галузі організаційних змін починаються із наголошення про вирішальний вплив зовнішнього середовища на підприємство. В рамках розробленої концепції ефективності управління організаційними змінами доведено, що реалізація належних типів змін у відповідних формах, із необхідним набором інструментарію можлива лише з урахуванням впливу зовнішнього середовища. В розрізі ефективності управління організаційними змінами необхідно здійснювати моніторинг впливу чинників зовнішнього середовища для розробки адекватних інструментів реалізації на них для забезпечення належного рівня адаптації підприємства до вимог оточення. Специфіка аналізу полягає у врахуванні чинників, властивих відповідній галузі промисловості, та динаміки їх зміни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню теоретико-практичних питань управління організаційними змінами присвячено наукові праці численних вчених, найбільш відомі з яких: Д. Андерсон, Л. Андерсон, Т. Бауліна, Л. Грейнер, Б. Кляйнер, Дж. Коттер, Л. Курдай, К. Левін, І. Мазур, Ш. Робертс, П. Сенге, М. Ташман, К. Фрайлінгер, В. Шапиро, М. Шермет, Г. Широкова тощо. Окремі дослідження авторів присвячені розгляду організаційних змін як адаптаційного механізму пристосування підприємства до попередніх змін у зовнішніх параметрах, таких як технології, оточення, методи управління (Дж. Вудворд, П. Лоуренс і Дж. Лорш у рамках теорії непередбачуваних обставин, Дж. Мейер, Б. Рован, П. Димаджіо і В. Пауел — у рамках інституціональної теорії, О. Уільямсон — у рамках теорії трансакційних витрат, Дж. Пфефер, Г. Салансік у

рамках теорії ресурсної залежності). Безпосередньо чинники, які спонукають підприємства до організаційних змін представлені в роботах таких вчених: О.І. Гаrafoнова, М.В. Горшеніна, Л.Ю. Гордієнко, М. Грін, В. Гроад, Х. Ебонкенг, О.О. Кузнецов, Т.Ю. Лісович, Ф. Местон, С.В. Мерфі, Д.В. Найпак, А. Рондо, С.В. Степаненко, В.П. Сухінін, І.В. Тяжкороб, С. Хайнінгс [1—14]. Незважаючи на існуючі дослідження питання уточнення набору чинників для окремих галузей залишається недостатньо розглянутим, що мигає подальших наукових пошуків.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення сукупності чинників зовнішнього середовища, які є джерелами змін для підприємств сільськогосподарського машинобудування України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Всі науковці в більший або менший мірі погоджуються із необхідністю врахування впливу зовнішнього середовища під час планування організаційних змін, бо підприємство є відкритою системою, яке отримує із зовні ресурси у матеріальній та енергетичній формі та реалізує у зовнішнє середовище готову продукцію. Крім того, кожне підприємство функціонує у відповідному інституційному середовищі, представленому органами державної влади, громадськими організаціями, об'єднаннями та спілками професійного призначення, профсоюзами тощо. Все це можна об'єднати як множину параметрів зовнішнього середовища, вплив яких на діяльність підприємства значно варіюється. Так, наприклад, вплив регуляторних органів є однонаправленим і

єдиною реакцією підприємства є дотримання нормативно-правових вимог. Іншим варіантом є зміна організаційно-правової форми діяльності підприємства, зміна юридичного місця його реєстрації, як наприклад, відкриття підрозділу або філіалу у так званих "офшорних зонах" із пільговим рівнем оподаткування та нижчим рівнем тиску та контролю з боку регулюючих органів. Але такі зміни є достатньо складними і вимагають ретельної підготовки та перегляду існуючих процесів функціонування, а в окремих випадках вони є неможливими відповідно до існуючої організаційно-правової форми діяльності підприємства. Інші параметри зовнішнього середовища не тільки самі впливають на підприємства, але й знаходяться під зворотнім впливом від підприємства. Причому міра зворотнього впливу є виключно індивідуальною для кожного окремого суб'єкта господарювання, а особливо в розрізі динаміки цього впливу.

У рамках нашого дослідження забезпечення ефективності управління вимагає ідентифікації переліку параметрів зовнішнього середовища, визначення характеру та інтенсивності їх впливу на галузь сільськогосподарського машинобудування в Україні та означення основних напрямів можливої реакції підприємства на цей вплив.

Передусім варто звернути увагу на використання окремих термінів у розрізі аналізу впливу на організаційні зміни, бо окремі дослідники не виокремлюють так звані джерела змін або "change drivers" як їх називають у західних дослідженнях, від чинників, які впливають на протікання організаційних змін. Спробу структурувати різні чинники зробив у своєму дослідженні Т.Ю. Лісович, який на основі аналізу "поля сил" К. Левіна виокремив фактори, які стримують та стимулюють проведення змін. Крім того, він дав класифікацію факторів за вагомістю впливу на процес планування та проведення змін, за терміновістю реагування в залежності від ступеня нагальності, за масштабом майбутніх змін та за об'єктом [8]. Приклади, які наводить дослідник, є неоднорідними. Варто погодитися, що окремі фактори (чинники) дійсно можуть стимулювати або стримувати зміни, але враховуючи їх характер, варто зауважити, що вони відносяться до внутрішнього середовища підприємства і відповідно можуть бути скориговані керівництвом в процесі здійснення змін. Крім того, окремі з них існують на протязі відповідного етапу життєвого циклу підприємства, а інші виникають лише в процесі здійснення змін (опір персоналу, невдачі у впровадженні системних перетворень). Врахування цих чинників є критичним у процесі ініціації та планування поточного проекту організаційних змін, а аналіз джерел змін із зовнішнього середовища необхідно здійснювати постійно для забезпечення адекватного стратегічного плану програми змін.

Такий підхід, коли джерела змін розглядаються як всередині організації, так і поза нею, визначається як інтегральна теорія. Крім неї, існує ряд інших підходів: екстерналістська теорія визначає джерела виключно поза межами організації, яка розглядається як негнучка структура із відсутністю внутрішніх імпульсів до змін; цієї ж точки зору дотримується і механістична теорія, в рамках якої вплив зовнішнього середовища передбачає вивід підприємства із стану рівноваги; в рамках біохевіристичної теорії чинники зовнішнього середовища ви-

ступають стимулами до змін, які викликають відповідну реакцію у підприємства; в рамках інвайронменталізму зовнішні сили розглядаються як такі, що повністю моделюють життєвий цикл підприємства від зародження до смерті. Розгляд джерел змін, похідних з внутрішнього середовища, представлено в теорії іманентної зміни, де розглядається підприємство, якому властиві зміни в залежності від його ресурсів та можливостей, а зовнішні чинники розглядаються лише як додаткові, які сприяють підвищенню використання потенціалу підприємства [12]. Як бачимо, більшість теорій наголошують на пріоритеті зовнішнього впливу. Погоджуючись з цією точкою зору, ми не відкидаємо наявності внутрішніх джерел змін, але вони в більшості випадків виступають наслідком зовнішнього впливу і, на відміну від зовнішніх, знаходяться у сфері безпосереднього управлінського впливу з боку керуючої підсистеми, що обумовлює принципово інший підхід до управління цими джерелами.

Використання поняття причини з нашої точки зору є недоцільним, адже їх найчастіше аналізують вже за наявності відповідного явища, а джерела доцільно розглядати як потенційні ризики, вплив яких на діяльність підприємства, як і вірогідність їх настання, виступають важливою інформацією для прийняття управлінських рішень щодо типу та характеру організаційних змін, які вимагають впровадження.

Отже, під джерелом змін ми розуміємо опис параметру зовнішнього середовища, який має вплив на діяльність підприємства, врахування якого є критичним для виживання та досягнення успіху підприємства у довгостроковій перспективі.

Для визначення характеру впливу джерел на досліджуване підприємство передусім необхідно ідентифікувати їх структуру та склад. У дослідженні [15] представлено такі групи джерел: агенти як окремі особистості або організації, які дотримуються певних інтересів, що включає політичну еліту, державних службовців, політичні партії, місцевий уряд, судову владу, військо, профспілки, засоби масової інформації вчені та приватний сектор; структурні особливості включають історію формування держави, природні і людські ресурси, економічні та соціальні структури, демографічні зміни, регіональний вплив та інтеграцію, глобалізацію, торгівлю та інвестиції, а також урбанізацію; інститути включають формальні та неформальні правила, які регулюють поведінку агентів, як-от: політичні та державні адміністративні процеси. Всі ці групи знаходяться у тісному взаємовпливі. Найбільш динамічний вплив на діяльність підприємства мають агенти, більш уповільнений — інститути, а найбільш повільний — структурні особливості.

Структура зовнішніх параметрів представлена і в роботі Ю. Одегова [16], який виокремлював зовнішні умови, представлені конкуренцією, правовим регулюванням, фінансовими ринками, та якість ресурсів, якими володіє підприємство та може використовувати в своїй діяльності. Серед ресурсів, які визначав автор, лише окремі мають виключно внутрішню природу, як-от: досвід діяльності, якість управління та корпоративна культура, а всі інші є похідними від зовнішніх — рівень прогресивності технологій, які використовуються, дослідження та розробки, які впроваджуються в діяльність.

Інші дослідники розглядають внутрішні та зовнішні джерела змін, до зовнішніх вони відносять політику, економічне середовище, державні регламенти, попит та пропозицію, бажання та потреби клієнтів, споживче сприйняття, конкуренцію, технології, дослідження ринку, критику провідних користувачів [17]. В іншому дослідженні [18] представлено дві великі групи зовнішніх джерел змін, першу представляють демографічні та соціально-економічні, а другу технологічні. До першої в залежності від рангу важливості віднесено такі: гнучкість роботи та зміна природи зайнятості (46%), середній клас на ринках, які розвиваються (15%), зміни клімату та природних ресурсів (49%), геополітична нестабільність (28%), етика споживання та питання конфіденційності (3%), старіння населення (13%), молоді трудові ресурси на ринках, які розвиваються (10%), посилення впливу жінок (10%) та швидка урбанізація (13%). Вартує уваги зроблений аналіз впливу на окремі галузі зазначених джерел, що особливо актуально для технологічних. Машинобудування відноситься до базових галузей, вплив окремих джерел на яке представлено так: мобільний інтернет та хмарні технології (8%), досягнення обчислювальної потужності (big data) (5%), нові енергоносії та енергозберігаючі технології (38%), інтернет речей (8%), краудсорсинг, спільна економіка та однорангові платформи (3%), сучасна робототехніка та автономний транспорт (15%), штучний інтелект та машина навчання (5%), прогресивне виробництво та 3D принтери (10%), прогресивні матеріали біотехнології та геноміка (8%).

Близькі групи пропонує і А. Рондо: економічні, технологічні, політичні та соціальні групи джерел, серед яких до вищезазначених варто додати зменшення впливу рутин та інститутів таких як традиції та ієрархії, збільшення рівня децентралізації та лібералізації, зростання автономії та волі у соціальному виборі, перехід від масового споживання до економіки знань [11]. С. Хайнінгс та Р. Грінвуд серед зовнішніх джерел виокремлюють обмеження, представлені випадковими факторами, нестачею ресурсів, типом власності та інституціональними параметрами [14]. В. Гроад та Ф. Местон додають зміни у частках акцій, еволюцію суспільства, способу життя та мислення [5]. Подібні чинники виокремлюють С.В. Мерфі [9] та Х. Ебонкенг [6]: зміна стилю життя, включаючи проведення вільного часу, впливають на потреби та прихильності споживачів, нові технічні системи та пристрої змінили характер взаємодії підприємства з іншими суб'єктами на ринку, Інтернет та надшвидкісні комунікації дали можливість розвитку віртуального співробітництва та аутсорсингу, поява нових конкурентів із революційною моделі поведінки можуть обумовити зміну стратегії всіх гравців на ринку.

У роботі І.В. Тяжкороба [3; 13, с. 289] надані передумови змін, серед яких, крім вищезазначених, варто виокремити: зростання концентрації виробництва, удосконалювання засобів виробництва і праці, підвищення складності виробничих процесів, потреба у синхронізації, координації та інтеграції діяльності, формування методології управління підприємством як суспільної практики, зростання людських потреб, революційні зміни у виробництві і знаряддях праці, ускладнення виробничих і бізнес-процесів.

М. Грін розглядаючи потреби в змінах, пропонує дворівневий аналіз зовнішнього середовища. Перший рівень представлений традиційним набором PESTLE-аналізу, який об'єднує політичні, економічні, соціальні, технологічні законодавчі та екологічні групи сил. Другий рівень представлено аналізом галузі, ринку та конкурентів [15]. Такий розподіл є досить розповсюдженим серед дослідників відносно розуміння структури зовнішнього середовища. Крім статичної характеристики, дослідники додають взаємозв'язок факторів, складність середовища, що обумовлено кількістю факторів, на які організація повинна реагувати, а також рівнем їх варіативності; рухливість середовища як швидкість, з якою відбуваються зміни у зазначеному оточенні, та невизначеність середовища як функція достатності інформації щодо окремого чинника, а також впевненості в ній [15]. Крім цих параметрів, структуру зовнішнього середовища можна охарактеризувати за списком розмірностей за Олдриждем-Холом: ємність як рівень доступних ресурсів для підприємства, однорідність як ступінь схожості або відмінності властивостей, стабільність як ступінь нестійкості елементів або його частин, концентрація як розподіл елементів у ньому, згода на поле діяльності як ступінь претензій підприємства, які приймаються іншими сторонами, турбулентність, яка характеризується великою кількістю причинних взаємозв'язків як "твердих стикувань" та ступінь організованості всього цього зовнішнього середовища [3; 19].

Дворівнева структура зовнішнього середовища представлена і в роботі Д.В. Найпака, де фактори прямого впливу представлені традиційним набором PESTLE аналізу, серед яких до вищезазначених варто додати такі: інфляція, безробіття та масове споживання як економічні фактори; трудове право, регулювання зовнішньоекономічної діяльності, податкова система та антимонопольне законодавство як законодавчі; глобальне потепління та забруднення в цілому як екологічні; державне регулювання економіки та міждержавне співробітництво як політичні; диверсифікація робочої сили та демографічна ситуація як соціальні; інновації, інформаційно-комунікаційні технології, електронний обмін даними та інтегровані системи менеджменту як технологічні. Чинники прямого впливу як мікросередовище представлені крім традиційних об'єднаннями підприємств, регулятивними організаціями, фінансовими установами та громадськими організаціями [10].

М.В. Горшеніна та В.П. Сухінін також дотримуються дворівневої структури зовнішнього середовища та виокремлюють традиційні групи факторів: соціальні, технологічні, економічні, екологічні, політичні, ринок, конкуренти та стихійні лиха. До вищезазначених варто додати в групі екологічних виснаження сировинних ресурсів, в групі економічних — ціни на енергоносії, в групі ринкових — злиття підприємств в роздрібний торгівлі [2].

У дослідженні Л.Ю. Гордієнко [3] представлено аналіз впливу факторів зовнішнього середовища на якість функціонування організацій на протязі відповідного періоду, які розглядаються як можливі джерела ініціації трансформаційних змін на підприємствах. За 10-бальною шкалою серед економічних чинників абсо-

Таблиця 1. Класифікація джерел змін зовнішнього середовища

Групи джерел змін	Джерела
Класифікація джерел змін зовнішнього середовища непрямого впливу	
Технологічні	Зміна товарної структури на користь високотехнологічної, енергоефективний та екологічно чистою продукцією
	Тривалість життєвого циклу існуючої технології
	Рівень НДДКР у сфері виробництва продукції галузі
	Інформаційні та комунікаційні технології (big data, internet), електронний обмін даними
	Створення технополісів та інноваційних бірж
	Міжнародне наукове співробітництво
	Нові енергоносії та енергозберігаючі технології
	Робототехніка та автономний транспорт
	Застосування 3D принтерів
Економічні	Вартість кредитних ресурсів
	Рівень спеціалізації та кооперації виробництва
	Темпи економічного зростання
	Темпи інфляції
	Розвиненість фондового ринку
	Транспортна інфраструктура
	Тенденції розвитку галузі
	Девальвація гривні
Соціальні	Міждержавна та міжрегіональна міграція
	Асиметрія на ринку праці
	Рівень підготовки кадрів (рівень освіти)
	Система підвищення кваліфікації
	Швидка урбанізація
Законодавчі	Поширення економіки знань
	Вартість енергоносіїв
	Податковий тиск
	Діюче законодавство (трудове, господарське, антимонопольне, екологічне)
	Рівень корупції
	Рівень бюрократизації державної системи
Політичні та макроекономічні	Правовий захист іноземних інвестицій
	Посилення глобалізаційних тенденцій
	Державні інвестиції
	Міжурядові зовнішньоекономічні зв'язки
	Інструменти протекціонізму (державне мито на імпорт продукції даної галузі)
	Політична стабільність
Класифікація джерел змін зовнішнього середовища прямого впливу	
Споживачі	Обсяг ринку
	Рівень попиту
Постачальники	Критика провідних споживачів
	Вартість матеріалів та комплектуючих
	Кількість постачальників (наявність вибору)
Конкуренти	Зростання концентрації виробництва
	Конкуренція з боку транснаціональних корпорацій
	Поява нових вітчизняних конкурентів
	Імпорт продукції іноземними конкурентами
Регуляторні органи та профспілки	Впровадження інновацій основними конкурентами
	Тиск регуляторних органів (контроль за діяльністю)
	Ліцензування діяльності (отримання дозволів)
	Вплив профспілок
	Вплив громадських організацій

лютним лідером було визначено загальні тенденції розвитку економіки країни (96) та темпи економічного зростання (92), менш впливовим було визначено стан ринкової інфраструктури (80), структурні зміни економіки (76), загальноекономічну ситуацію в регіоні (72) та тенденції розвитку галузі (68). Миші балів набула конкуренція (64), структура регіонального ринку праці (52) та ступінь мінливості зовнішнього середовища (40). Серед політичних факторів розглянута політична

стабільність (84) та система державного устрою і порядків (80). Демографічні фактори в цілому не здобули великої вагомості через респондентів: рівень народжуваності і смертності — 68, співвідношення зайнятих і незайнятих трудовою діяльністю — 64, чисельність і структура населення — 56, тривалість життя населення — 52. Серед соціально-культурних достатньо впливовим було визнано рівень освіти населення (60) та суспільну думку і систему прийнятих норм і цінностей (52), а

суспільні об'єднання і групи було визначено як невпливові (24). Технологічні фактори представлені лише двома факторами однакового впливу: по 72 бали отримали рівень технологічного розвитку і ступінь впровадження і використання нових технологій. Правові фактори представлені відповідним регулюванням у сфері праці (80) та соціальним захистом населення (64). Викликає сумнів доцільність розділення політичних та правових факторів через їх невелику чисельність та обрана сукупність демографічних факторів, так як загальна чисельність та структура населення, тривалість життя та рівень народжуваності впливають лише на кількісні параметри трудових ресурсів країни та регіонів, а для машинобудівних підприємств важливим є якісний склад, який залежить від рівня первинної підготовки, тобто освіти та системи підвищення кваліфікації.

О.І. Гарафоновна надає фактори, які обумовлюють кризовий розвиток здійснення змін на підприємстві. Серед загальноекономічних авторка виокремлює зростання інфляції, сповільнення платіжного обороту, спад обсягу національного доходу, нестабільність податкової системи та регулюючого законодавства, зниження рівня реальних доходів населення та зростання безробіття; ринкові автор представляє як зниження місткості внутрішнього ринку, посилення монополізму, суттєве зниження попиту, зростання пропозиції товарів-субститутів, зниження активності фондового ринку та нестабільність валютного; до інших вона відносить політичну нестабільність, негативні демографічні тенденції, стихійні лиха тощо [1]. Розуміння кризових явищ як поштовху до змін представлено в роботі О.О. Кузнецова, де також розглядається вплив конкретної особистості та фаза розвитку організації [7].

У роботі С.В. Степаненка представлено аналіз впливу зовнішніх та внутрішніх чинників як потенційних джерел організаційних змін. З використанням методу аналізу ієрархій на прикладі підприємства сільськогосподарського машинобудування — ПАТ "Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе" визначено, що серед зовнішніх найбільш впливовими є споживачі та постачальники (0,372) та технологічні чинники (0,328). Всі інші: економічні (0,124), конкуренти (0,086), політико-правові (0,063) та соціально-культурні (0,027) є відчутно менш значущими. Відповідно в групі споживачів і постачальників найбільш вагомим було визначено чинник рівня задоволеності потреб споживачів (0,78), а серед технологічних — поява нової більш прогресивної технології (0,47) та рівень НДДКР у сфері виробництва продукції підприємства (0,22). Отримані результати мають практичну значущість, але вони не можуть бути повністю перенесені на всі підприємства сільськогосподарського машинобудування.

Таким чином, на основі проведеного узагальнення аналіз впливу зовнішнього середовища на функціонування досліджуваних підприємств, які входять до галузі сільськогосподарського машинобудування України, варто здійснювати шляхом виокремлення зовнішнього середовища непрямого та прямого впливу. Структуру цих складових представлена у табл. 1.

Попри те, що більшість дослідників наголошують на такому важливому чиннику як безробіття, ми вважаємо недоцільним розглядати його як джерело змін, бо за

останні роки, враховуючи підвищення рівня автоматизації виробництва, потреба підприємств у робочій силі значно скоротилася, що і обумовило структуру ринку праці. Для окремих галузей народного господарства, особливо у сфері послуг, вплив рівня безробіття є відчутним та необхідним для врахування при розробці стратегії діяльності та реалізації організаційних змін. Для промислових підприємств, зокрема для машинобудування, важливу роль відіграє якісний склад робочої сили, як було зазначено вище.

Також варто наголосити, що екологічні чинники доцільно розглядати відносно окремих галузей. Сільськогосподарське машинобудування не відноситься до галузі, яка сильно забруднює довкілля. Вхідні ресурси, необхідні для її функціонування не мають відчутного впливу на необхідність реалізації організаційних змін, що дає підстави не розглядати цю групу джерел.

ВИСНОВКИ

Таким чином, на основі проведеного аналізу було визначено, що організаційні зміни відбуваються під впливом чинників зовнішнього середовища, моніторинг та оцінка яких є критичним для забезпечення ефективності та успішності їх проведення. Узагальнення груп чинників зовнішнього середовища дозволив визначити підгрупи непрямого впливу, які виступають джерелами змін, на які не може впливати підприємства, та підгрупи непрямого впливу, з якими підприємство безпосередньо взаємодіє. Аналіз діяльності підприємств сільськогосподарського машинобудування України дозволив виокремити такі групи джерел непрямого впливу: технологічні, економічні, соціальні, законодавчі, політичні та макроекономічні та склад груп чинників прямого впливу: споживачі, постачальники, конкуренти і регуляторні органи та профспілки. Кожна група включає ряд джерел, кожен з яких має бути оцінений за ступенем впливу та потенційною зміною тиску впливу в динаміці.

Література:

1. Гарафонов О.І. Управління змінами: теорія, методологія та практика. Монографія. Київ: КНУТД, 2014. 364 с.
2. Горшенина М.В. Управление изменением: Учеб. пособие. 2-е изд., доп. и перераб. Самара: Самарский гос. техн. ун-т., 2007. 132 с.
3. Гордієнко Л.Ю. Управління організаційними трансформаціями: теоретико-методологічні засади та управлінській інструментарій: монографія. Харків: Вид. ХНЕУ, 2011. 440 с.
4. Green M. Change management master class: a step by step to successful change management. Third edition. India: Replika Press Pvt Ltd, 2012. 278 p.
5. Grouard B., Meston F. L'Entreprise en mouvement: conduire et reussir le changement. Paris: Dunod, 1998. 336 p.
6. Ebongkeng H. Organizational change and performance thesis centria university of applied science. Case study: African Financial Company SOFINA S.A, Cameroon, March 2018. 28 p.
7. Кузнецов А.А. Управление изменениями как инструмент развития промышленной организации в

условиях нестабильности экономических отношений. Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Экономика. 2009. № 3. С. 88—93.

8. Лісович Т.Ю. Планування організаційних змін на машинобудівних підприємствах: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: 08.00.04; Міністерство освіти і науки України, Національний університет "Львівська політехніка". Львів, 2017. 204 с.

9. Murthy C.S.V. Change Management. Himalaya: Publishing House Pvt. Limited, 2007. 215 p.

10. Найпак Д.В. Управління організаційними змінами в забезпеченні розвитку підприємства: дис. на здобуття наукового ступеня к. е. н.: 08.00.04; Харків: Харк. нац. економ. ун-т., 2011. 237 с.

11. Rondeau A. Transformer l'organisation: Comprendre les forces qui façonnent l'organisation et le travail. Gestion. 1999. vol. 24. P. 12—19.

12. Степаненко С.В. Формування механізму управління організаційними змінами на підприємстві: дис. на здобуття наук. ст. канд. ек. наук. за спец. 08.00.04. Харків: Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка, 2018. 348 с.

13. Тяжкороб І.В. Теоретичні засади організаційних змін на підприємства хімічного комплексу регіону. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. 2009. № 6, Т. 3 (143). С. 287—290.

14. Hinings C.R. The dynamics of strategic change (Corporate Strategy, Organization, and Change). London: Blackwell Publishers, 1989. 223 p.

15. Drivers of change. Department for International Development. Drivers of Change Public Information Note September 2004. URL: <http://www.gsdr.org/docs/open/doc59.pdf>

16. Одогов Ю.Г., Козлов В.В., Сидорова В.Н. Организационное поведение в структурно-логических схемах: Учебное пособие. Москва: Издательство "Альфа-Пресс", 2007. 360 с.

17. Spacey J. 20 Examples of Change Drivers. URL: <https://simplicable.com/new/change-drivers>

18. Drivers of Change. World economic forum. URL: <http://reports.weforum.org/future-of-jobs-2016/drivers-of-change/>

19. Холл Р.Х. Организации, структуры, процессы, результаты. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 512 с.

References:

1. Harafonova, O.I. (2014), Upravlinnia zminamy: teoriia, metodolohiia ta praktyka [Change management: theory, methodology and practice], KNUTD, Kyiv, Ukraine.

2. Gorshenina, M.V. (2007), Upravlenie izmeneniyem [Change Management], Samarskij gos. tehn. un-t., Samara, Russia.

3. Hordiienko, L.Yu. (2011), Upravlinnia orhanizatsijnymy transformatsiiami: teoretyko-metodolohichni zasady ta upravlins'kij instrumentarij [Management of organizational transformations: theoretical and methodological foundations and management tools], Vyd. KhNEU, Kharkiv, Ukraine.

4. Green, M. (2012), Change management master class: a step by step to successful change management, Third edition, Replika Press Pvt Ltd, India.

5. Grouard, B. and Meston, F. (1998), L'Entreprise en mouvement: conduire et reussir le changement, Dunod, Paris, France.

6. Ebongkeng, H. (2018), Organizational change and performance thesis centra university of applied science, Case study: African Financial Company SOFINA S.A, Cameroon.

7. Kuznecov, A.A. (2009), "Change management as a tool for the development of an industrial organization in the conditions of instability of economic relations", Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Serija: Jekonomika, vol. 3, pp. 88—93.

8. Lisovych, T.Yu. (2017), "Planning of organizational changes at machine-building enterprises", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Natsional'nyj universytet "L'viv's'ka politekhnika", Lviv, Ukraine.

9. Murthy, C.S.V. (2007), Change Management, Himalaya: Publishing House Pvt. Limited, Mumbai.

10. Najpak, D.V. (2011), "Management of organizational changes in ensuring the development of the enterprise", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Khark. nats. ekonom. un-t., Kharkiv, Ukraine.

11. Rondeau, A. (1999), "Transformer l'organisation: Comprendre les forces qui façonnent l'organisation et le travail", Gestion, vol. 24, pp. 12—19.

12. Stepanenko, S.V. (2018), "Formation of a mechanism for managing organizational change in the enterprise", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Kharkivs'kyj natsional'nyj tekhnichnyj universytet sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka, Kharkiv, Ukraine.

13. Tiazhkorob, I.V. (2009), "Theoretical foundations of organizational changes in the enterprises of the chemical complex of the region", Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Serija: Ekonomichni nauky, vol. 6, no. 3 (143), pp. 287—290.

14. Hinings, C.R. (1989), The dynamics of strategic change (Corporate Strategy, Organization, and Change), Blackwell Publishers, London, UK.

15. Department for International Development (2004), "Drivers of Change Public Information Note", available at: <http://www.gsdr.org/docs/open/doc59.pdf> (Accessed 25 Sept 2019).

16. Odegov, Ju.G. Kozlov, V.V. and Sidorova, V.N. (2007), Organizacionnoe povedenie v strukturno-logicheskikh shemah [Organizational behavior in structural logical schemes], Izdatel'stvo "Al'fa-Press", Moscow, Russia.

17. Spacey, J. (2018), "20 Examples of Change Drivers", available at: <https://simplicable.com/new/change-drivers> (Accessed 25 Sept 2019).

18. World economic forum (2018), "Drivers of Change", available at: <http://reports.weforum.org/future-of-jobs-2016/drivers-of-change/> (Accessed 25 Sept 2019).

19. Holl, R.H. (2001), Organizacii, struktury, processy, rezul'taty [Organizations, structures, processes, results], Piter, St.Petersburg, Russia.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2019 р.

УДК 338.1.

К. Мамонов,

*Doctor of Economic Sciences, professor**O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv*

ORCID ID: 0000-0002-0797-2609

V. Troian,

*postgraduate student of the Department of Enterprise and Business Administration**O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv*

ORCID ID: 0000-0002-2142-2873

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.20.24

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO BRAND ASSESSMENT OF CONSTRUCTION ENTERPRISES

К. А. Мамонов,

д. е. н., професор, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова

В. І. Троян,

аспірант кафедри "Підприємництва та бізнес-адміністрування",

Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ОЦІНЮВАННЯ БРЕНДУ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

The practice of assessing brand management in construction in Ukraine is in a passive stage, but due to the entry into the Ukrainian market of foreign companies for which regular evaluation of their brand — the need for survival in a competitive environment, Ukrainian companies are beginning to pay more attention to the creation and formation of their competitive trading because of its high business image / rating. A modern toolkit based on appropriate approaches is used to form organizational and economic foundations. The article analyzes modern scientific approaches to assessing the economic potential of an enterprise, identifies the main trends and factors that affect the assessment of construction enterprises. The article is devoted to the study of theoretical and methodological assessments of branding of construction enterprises. The role and importance of innovation in ensuring the efficient operation of modern enterprises is emphasized. It is found that construction, especially innovative, is of great social importance and has a significant economic effect. The importance of determining the potential of innovative development of construction in general and construction enterprises in particular is substantiated. The purpose of this article is to systematically investigate the interpretation of the potential of innovative development of construction enterprises. The theoretical basis of the research is the scientific works of foreign and domestic scientists on the problems of identifying the essence of innovative development potential. A systematic study of the general characteristics of the construction company brand was conducted and the priority directions for choosing the development of the economic potential of the enterprises were determined. The necessity to understand the potential of the enterprise in the unity of all its elements, which are subject to the achievement of the overall goals of the enterprise, is substantiated.

The weight of the component of the brand in the potential of the construction industry enterprises is substantiated. Some aspects of the development of theoretical and methodological approaches to the estimation of the intellectual capital of construction enterprises are formulated. Existing theoretical and methodological approaches to the brand assessment of construction enterprises are analyzed.

Практика оцінювання бренд-менеджменту у будівництві в Україні знаходиться на пасивній стадії, але завдяки виходу на український ринок іноземних компаній, для яких регулярна оцінка свого бренду — необхідність для виживання в конкурентному середовищі, українські компанії все більше уваги починають приділяти створенню і формуванню своїх конкурентоздатних торговельних марок задля свого високого показника ділового іміджу/рейтингу. Для фор-

мування організаційно-економічних засад застосовується сучасний інструментарій, який базується на відповідних підходах. У статті проаналізовано сучасні наукові підходи до оцінки економічного потенціалу підприємства, визначено основні тенденції та фактори, що впливають на оцінювання будівельних підприємств. Статтю присвячено вивченню теоретико-методологічних щодо оцінювання бренду будівельних підприємств. Підкреслюється роль та значення інновацій у забезпеченні ефективної роботи сучасних підприємств. Встановлено, що будівництво, особливо інноваційне, має велике соціальне значення та має значний економічний ефект. Обґрунтовано важливість визначення потенціалу інноваційного розвитку будівництва загалом та будівельних підприємств зокрема. Мета цієї статті — систематизувати дослідження інтерпретації потенціалу інноваційного розвитку будівельних підприємств. Теоретичною основою дослідження є наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених з проблем виявлення сутності потенціалу інноваційного розвитку. Проведено систематичне вивчення загальної характеристики бренду будівельного підприємства та визначено пріоритетні напрями вибору розвитку економічного потенціалу підприємств. Обґрунтовано необхідність розуміння потенціалу підприємства в єдності всіх його елементів, що підлягають досягненню загальних цілей підприємства.

Аргументовано вагомість складової бренду в потенціалі підприємств будівельної галузі. Сформульовано окремі аспекти розвитку теоретико-методичних підходів до оцінювання величини інтелектуального капіталу будівельних підприємств. Проаналізовано існуючі теоретичні та методологічні підходи до оцінки бренду будівельних підприємств.

Key words: enterprise potential, evaluation, construction industry, resources, brand.

Ключові слова: потенціал підприємства, оцінка, будівельна галузь, ресурси, бренд.

INTRODUCTION

The problem of development of potential capabilities of construction industry enterprises is one of the most important tasks in their activity. Construction as an industry occupies one of the leading positions in the industrial complex of the country and makes a huge contribution to the development of all sectors of the economy without exception. Improved building materials and structures, increases the industrialization and variety of prefabricated buildings and structures. New technological processes of construction production are emerging. In recent years, there has been a rapid and significant complication of construction sites, which is significantly influenced by the creation of new efficient technological processes and their complex mechanization and automation. Construction organizations have relationships with virtually all sectors of the economy and agencies that act as suppliers of materials, machine construction, or are customers (there are a large number of customer organizations in the country) and consumers of construction products. All functional sectoral and regional departments are involved in investment placement in the construction industry. Large reserves of construction production are placed in solving problems of increasing the efficiency of production and economic potential (VEP), which synthesize many theoretical, methodological problems of design, production of materials and structures and their placement for the needs of construction. The study of the theory and practice of the building complex, the analysis of the numerous reasons for deviation of the planned indicators from the achieved in volume and quality of construction products allow to confirm that the VEP is largely formed and determined at the stage of preparation of construction in the process of designing construction objects and methods of providing them ready materials and structures. To solve the existing problems in the industry today, it is necessary to develop and introduce new methods

of development management, updating production capacity, development of modern types of building materials, as well as improving the competitiveness of domestic enterprises of the construction industry.

World experience, including the practice of managing economic processes in advanced market economies, shows that sectoral approaches have a significant place in the enterprise management system.

The development and use of a construction company brand in the context of its management is influenced by external factors, condition and transformation processes that occur in the construction field. In particular, according to experts, the problematic aspects of the construction industry are limited funds, low solvency of the population, high credit rates. Issues related to:

- ensuring the reliability of the functioning of the construction industry enterprises;
- formation of break-even activities of economic entities;
- seasonal nature of the works and reduction of construction time;
- improving the quality of construction products;
- identifying opportunities for the use of modern technologies, methods and models of construction projects;
- increase of investment attractiveness and competitiveness of construction enterprises;
- formation of a brand of construction enterprises, growth of their business reputation;
- sustainable use of the environment and environmental protection.

AN OVERVIEW OF THE LATEST SOURCES OF RESEARCH AND PUBLICATIONS

Researchers managing the economic potential of enterprises are engaged in such scientists as: V.V. Prokhorov, P. Ignatovsky, Yu.M. Derevyanko, O.V. Bozhanova

Y.M. Aksyonov, I.Z. Dolzhansky, S.O. Kotyrev, N.S. Krasnokutskaya, Y. Lichkin, V.O. Mets, E.V. Popov, B.A. Reizberg, N.F. Riffa, L.S. Sosnenko, R.Yu. Simionov, A. Todosiychuk, O.S. Fedonin, T.V. Kharchuk, A.A. Shevchenko and others, but there is no uniqueness in certain categories and their methods. evaluation.

The purpose of the article is to outline the main methods for assessing the potential of construction enterprises in Ukraine.

In accordance with the stated goal, the following tasks were identified:

- define the concept of "economic potential of construction enterprises";
- structure the potential by elements;
- to summarize modern methodological approaches to the assessment of the economic potential of construction enterprises.

PRESENTING MAIN MATERIAL

To solve the problems in the construction sphere, it is proposed to reduce the level of influence of the permitting system, the bureaucratic component, and the introduction of simplified procedures: "construction permits can be obtained three times faster than today, the total number of approvals will be reduced by almost four times. the bureaucratic component is also reduced. substation, firefighters, environmentalists and other structures that carry out the audit will be involved only once — during the approval of town planning documentation. most preparatory work will be based on the reported principle. private homes, cottages can be built under the simplified approval procedure. "

In the context of identifying the problematic aspects of the functioning of the construction sphere, A. Asaul points out that "in modern conditions, as an object of public administration, the concept of" building complex "not only does not reflect the essence of real economic relations, but also takes the form of economic abstraction."

M. Kamenetsky and L. Dontsova focus their attention on the problematic directions of development of the building complex, noting that "the building complex, understood as a structural element of the national economy, which has a corresponding public administration authority ceased to exist with the collapse of the Soviet administrative and planning system."

Some scientists, characterizing the problems that arise in the construction complex, emphasize that "in the conditions of market economy with limited financial resources of Ukrainian enterprises of the construction complex, the issue of finding sources of their financing, formation of rational investment structure" and ensuring investment activity at all levels becomes especially relevant (cross-sectoral, inter-regional, world)" [4; 8].

The directions for increasing the efficiency of functioning of the construction sphere are defined: improving the reliability of functioning of construction enterprises; ensuring contractual relations between all stakeholder groups operating in the construction sector; maintenance of break-even activity of construction enterprises; reducing the duration of construction on relevant construction projects; increase of competitiveness and

investment attractiveness of construction enterprises; ensuring mobility of construction enterprises; brand formation and strengthening; reducing the risks arising from the implementation of construction projects.

The functioning of the construction sphere is affected by external conditions that are associated with: the formation and construction of a nation-state; development of market economy; democratization of the political system; the formation of civic.

The political aspects of the impact on the development of the state and the economy are emphasized by scientists.

The functioning of the construction sphere is influenced by the transformation processes that characterize internal and external conditions, their interconnections.

Of particular importance is the introduction of energy-efficient technologies in the construction field, increasing the quality of construction products, reducing the impact of the bureaucratic apparatus, securing domestic and foreign investment, activating public housing programs, and counteracting raiding.

Enterprise potential as an economic system can be viewed from different points of view, based on the resource concept (as a set of resources and relationships between them), functional (as a set of functions that provide the realization of capabilities and capabilities), resource-targeted (as a set of resources and ability to achieve certain results, goals) and other concepts. Economic potential is in the process of reproducing through its prism elements such as labor and natural resources, capital and information. Resources are the basic elements of capacity that make it possible to realize the opportunities available. There are the following types of resources used: technical (features of production equipment, required materials); technological (dynamics of technology, presence of competitive ideas, scientific developments); personnel (qualification, demographic composition of employees, their ability to adapt to changing company goals); resources of the organizational structure of the management system (nature and flexibility of the management system); information (the nature of information about the capabilities of the enterprise in the internal environment, the possibility of its expansion); financial (capital composition, liquidity, ability to obtain loans).

Considerable attention economists have paid to the definition and justification of the main components of the economic potential of enterprises. There were different approaches to this issue. For example, some scientists identify the components of the economic potential through the principles of operating, financial and investment activities. Others are focusing on the research interests of all those involved in the operation of the enterprise, namely: owners, managers, staff, suppliers, counterparties and consumers, and the like. However, it is practically impossible to take into account the interests of all stakeholders. In the object components of the economic potential of the enterprise include: production potential; innovative potential (characterizes the capabilities of enterprise in the development and implementation of innovations); financial potential; the potential of play (characterizes the capabilities of the current system of

formation and updating of fixed assets to ensure the necessary level of competitiveness of production of the enterprise); information capacity characterizes the capabilities of the created information database to ensure timely and full saturation of the enterprise reliable input, output, regulatory, operational information for decision-making in the process of economic activity of the enterprise and achieve the objectives of its development); infrastructure potential (characterizes the attractiveness of the location of the enterprise from the point of view of development of market infrastructure, transport, communications and other factors). To subject components of the economic potential of the enterprise include: scientific and technical potential (characterizes the ability of employees to carry out research and development aimed at improving production and technological processes, differentiation of products); marketing potential; the potential of the organizational management structure (characterizes the capabilities formed the organizational management structure to ensure the highest level of efficiency of functioning of enterprises in conditions of variability of the environment); human potential (the sum of the abilities and capabilities of personnel to ensure the effective operation [1; 3]).

It should be noted that the construction industry affects the development of other industries and the economy of the state. It provides economic growth and has a social effect, providing housing for the population. In the construction of a significant number of jobs, uses the products of other sectors, forms of investment attractiveness of projects and the competitiveness of the economy of the state. The importance of the construction sector indicated by scientists.

According to experts, the development of strategic directions of further development of regional building complex must take into account the interests of all stakeholders that will ensure the growth of performance and competitiveness of construction enterprises.

In the context of state characteristics and transformation processes that occur in the construction industry are of special importance the results of definition of indicators of activities of construction enterprises.

The study found that in 2011—2017 observed wavy trend of the index of construction products. So for 2011—2014, there is a reduction of this indicator in 2015—2017 — growth. Throughout the period of the index of construction output increased by more than 5% [1].

Throughout the period observed wavy trend of the index buildings where the periods of fall give way to periods of growth. Moreover, this dynamics is consistent with the trends of this indicator for non-residential buildings. The residential buildings index building products was characterized by a decrease in 2011—2012, growth in 2013, falling to 2015 and increase in 2016—2017 Trends of the index of construction products for engineering structures correspond to the General changes of the indicator.

As a result of the analysis of volumes of construction works in 2011—2017 there are also wave-like trend. In 2011—2012 there is a growth of this indicator in 2013 — 2014—fall 2015—2017. — increase. Similar trends are observed in the volume of construction work for residential and non-residential buildings. The volume of construction

works on engineering structures was characterized by reduction in 2011—2014, which was replaced by growth in 2015—2017.

For the investigated period is observed a growth of commissioned housing to 17.5%. This is due to the increase adopted in the operation of housing with two or more apartments and housing in the dorms. Along with this, have slowed the process of reduction taken in maintenance of housing in single-family residential buildings by 11.4%. The study determined the growth of commissioned housing in both the urban and rural areas for 2011—2017. And the highest weight put into operation the housing is defined in urban areas. A similar trend is observed with the number of apartments built.

During the presented period there was a reduction in the number of buildings and engineering structures almost 1.7 times. This is to try building enterprises in the conditions of transformational processes to reduce the level of unfinished construction, thus finishing the construction processes of the past. The greatest number of unfinished construction sites were observed in the buildings. The number of uncompleted construction of engineering structures within the studied period decreased [5; 7].

In comparison with other areas of economic activity in construction has mastered a significant amount of capital investment. Only in agriculture and industry, this indicator exceeded the construction sector. The volume of capital investments by sources of financing, the largest share was carried out at the expense of own funds of enterprises and organizations. Other sources were insignificant share: state funds; local funds; Bank loans and other borrowings from foreign investors; funds of domestic investment companies, funds, etc.; public funds for housing construction; other sources of funding. The largest share was capital investment in tangible assets. A significant proportion consists of capital investments in residential buildings; commercial buildings; engineering structures; machinery, equipment and inventory; vehicle. In other assets received small amount of capital investment: land; long-term biological assets of crops and livestock; other tangible assets; investments in intangible assets. The results of the analysis of the volume of capital investments by types of assets in certain areas in 2017 indicates that the majority of them goes to new assets. The proportion of mastered capital investment in assets that were in use and the cost of repair is insignificant. The volume of used capital investments for the implementation of cost improvement, improvement, reconstruction, modernization is 15% of the total amount. It should be noted that commercial capital investments in residential and non-residential buildings mainly in new assets [2].

The largest volume of capital investments in tangible and intangible assets in 2017 was observed in the regions Zakarpattya and Khmelnytskyi; the Lugansk and Chernivtsi; Ivano-Frankivsk and Kherson; Mykolayiv and Ternopil; Cherkasy; Zhytomyr and Rivne. The low specific weight of capital investments in tangible and intangible assets in 2017 was characterized Donetsk, Kirovograd, Kharkov, Poltava region. The amount of mastered capital investment in tangible assets by types of fixed assets in the regions of Ukraine in 2017 was characterized by the highest values in residential buildings by regions:

Transcarpathian, Chernivtsi, Khmelnytsky, Kyiv, Volyn, Ivano-Frankivsk. Along with this, a minor proportion to the volume of capital investments by regions of Ukraine in residential buildings are determined by region: Donetsk, Zaporizhia, Dnipropetrovsk, Kirovohrad, Mykolaiv, Kherson. The largest amount of mastered capital investment in non-residential buildings was observed in the regions: Zhytomyr, Chernivtsi, Lugansk and Odessa. Minor amounts disbursed in capital investment in non-residential buildings was determined regions: Donetsk, Zaporozhye, Kherson. The volume of used capital investments in engineering structures ranged from 5.6% in Volyn region to 30.5% in the Kherson region.

It should be noted that the construction takes up a significant proportion of capex in 2017 compared to the other fields of activity. Most of the volume of capital investments was observed in the Transcarpathian, Chernivtsi, Ivano-Frankivsk, Kyiv regions. The lowest value of disbursed capital investments in construction observed in the Dnipropetrovsk, Donetsk; Zaporozhye, Kirovograd, Lugansk, Nikolaev and Kherson regions. It should be noted that the volume of capital investments for 2011—2017, growing on all types of assets. Only in the land, the volume decreased by 12%. For 2011—2017 volume of financing of capital investments grew in the following sources: local budgets; own funds of enterprises and organizations; funds of foreign investors; funds of the population for housing construction; — other sources of funding. Along with this, within the studied period decreased the following funding sources capital investment: the state budget; Bank loans and other loans.

In the whole of Ukraine, in 2011—2017, the volume of sold products is almost doubled. This is due to the positive shifts that have taken place over the last two years compared to the previous ones in certain areas of the state's economy. At the same time, such dynamics are related to the inflation component, which affects the growth of money supply, but it does not contribute to the development of economic entities. A similar trend is observed in the construction sector, where the volume of sales increased by 1.9 times. This is due to the increase in sales of: construction of buildings; construction of structures; specialized construction work [11].

It should be noted that throughout Ukraine, there is an increase in equity, long-term liabilities and collateral, current liabilities and collateral. This was due to similar trends in the fields of agriculture, forestry and fisheries; industry; wholesale and retail trade; repair of motor vehicles and motorcycles; information and telecommunications; financial and insurance activities; education; health care and social assistance. Construction is seeing a leak in equity and an increase in long-term and current liabilities and collateral.

Thus, the research identified ambiguous trends observed in the construction field. They are associated with low productivity or loss, loss of production and economic potential, slowing down development trends, which are characterized by "leaching" of equity and increased liabilities of construction companies. At the same time, assets in construction, volumes of sales are growing. The tendencies presented are determined by the influence of extensive or destructive factors, in particular inflationary processes or negative externalities. In such

circumstances, there is a need to use modern tools aimed at ensuring the development of construction companies. Therefore, it is proposed to develop and implement a brand formation and utilization strategy for entities operating in the construction field.

CONCLUSIONS

Effective development of enterprises is caused not only by the volume of resources, but also by their quality, structure, degree of balance of components, but also by the rationality of their use. When assessing the economic potential of an enterprise and the efficiency of its use, it is necessary to clearly understand the structure, the main characteristics of the constituent elements, their relationship and use in the production process, the place and role of tangible elements of economic potential, in relation to other components. Thus, on the basis of the generalizations, it is concluded that the processes of enterprise development are not defined and assume the influence of internal and external factors, which requires constant search and realization of new opportunities for enterprise activity.

References:

1. Panko, O. (2005), "Prospects and problems of investment policy of enterprises of construction complex of Ukraine in the conditions of market economy", *The Empire of Building, Real Estate and Architecture: An All-Ukrainian Journal*, vol. 2, pp. 26—31.
2. Biba, V. (2013), "State and prospects of development of construction industry of Ukraine", *Collection of scientific works (industry engineering, construction)*, vol. 4, pp 3—9.
3. Fedorenko, V. (2007), "The concept of the strategy of the complex of Ukraine for the period up to 2015". *Economy and the state*, vol. 1, pp. 3.
4. Anin, V. (2003), "Calculations of risks of investment projects in construction", *Formation of market relations in Ukraine*, vol. 6, pp. 18.
5. Kuzmenko, O. (2015), "Investment climate and investment attractiveness of Ukrainian regions", *Economic Nobel Bulletin*, vol. 1, pp. 46—54.
6. Svidryk, T. and Borschuk, I. (2006), "Financial risks in construction projects: nature, causes, insurance. Collection of scientific and technical works", *Scientific Bulletin*, vol. 6, pp. 258—261.
7. Bilega, O. (2010), "Basic principles of strategic analysis of construction industry enterprises", *Agrarian Bulletin of the Black Sea*, vol. 53, pp. 32—38.
8. Krysko, J. (2012), "Analysis of the environment of restructuring of enterprises of the construction industry", *Economic analysis*, vol. 10 (4), pp. 203—206.
9. Pasechnik, V. (2006), "Marketing of construction markets of Ukraine: current state and prospects", *Marketing in Ukraine*, vol. 4, pp. 55—60.
10. Seniv, B. (2010), "The current state and prospects of development of the construction industry of Ukraine", *Innovative economy*, 2010. vol. 3, pp. 19—24.
11. Sevka, V. (2009), "The sequence of development of the strategy of anti-crisis regulation of the construction industry", *Economics of construction and urban economy*, vol. 1, pp. 41—50.

Стаття надійшла до редакції 08.10.2019 р.

УДК 353.2

І. М. Антохова,
к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
ORCID ID:0000-0002-7766-3596

Л. Д. Водянка,
к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
ORCID ID:0000-0001-8153-2532

Л. А. Сибирка,
к. е. н., в. о. доцента кафедри економіки підприємства та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
ORCID ID:0000-0001-7455-6544

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.20.29

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

I. Antokhova,
PhD in Economics, docent, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
L. Vodianka,
PhD in Economics, associate professor, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
L. Sybyrka,
PhD in Economics, assistant, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

AREAS OF IMPROVEMENT OF THE REGIONAL SYSTEM QUALITY OF LIFE MANAGEMENT

У статті розглянуто необхідність вдосконалення напрямів регіональної системи якості життя населення. Глибокі трансформаційні процеси в економіці, зростання впевненості людей у можливості досягнення власною діяльністю бажаного рівня і якості життя, принципово видозмінює підходи до економічного і соціального розвитку. У цьому зв'язку ми вважаємо, що система підвищення якості життя регіону давно втратила свою ефективність потрібні нові методи та технологічні підходи до управління нею.

Насамперед вважаємо за необхідне зорієнтувати регіональну систему соціального розвитку на стратегію довгострокових цілей. Такий підхід покликаний забезпечити розробку цілісної системи взаємопов'язаних довготермінових політик, що охоплюють всі відтворювальні регіональні процеси та запобігають можливості підміни головної мети плановими завданнями. Система політик включає: економічну, соціальну, екологічну, інвестиційну, зовнішньоекономічну та фінансову.

Переорієнтація діяльності регіональної системи управління якістю життя на принципи довгострокового сталого розвитку дозволить орієнтуватися на реальні потреби населення, передбачати виникаючі проблеми і заздалегідь знаходити прийнятні рішення, точніше співвідносити наявні ресурси регіону з поточними і майбутніми потребами населення, збільшити масштаб вживання дій.

Ще одна пропозиція в частині вдосконалення регіональної системи управління якістю життя стосується встановлення мінімальних соціальних стандартів і стандартів якості життя населення. У сучасному світі якість життя населення прийнято розглядати як систему об'єктивних умов існування, діяльності та розвитку людини і суспільства, що оцінюється за ступенем відповідності цих умов, результатів діяльності та розвитку людини і суспільства, прийнятим у суспільстві нормативам, стандартам і життєвим цінностям. У цьому випадку в якості стандартів будуть виступати соціальні нормативи, закріплені рішеннями органів законодавчої та виконавчої влади.

Таким чином, вважаємо за доцільне розглянути розробку стандартів якості життя, виходячи з реальних потреб населення. На наш погляд, під час розробки стандартів якості життя необхідно орієнтуватися на нормальний рівень, тобто рівень, що забезпечує комфортне проживан-

ня людини та дає можливість для всебічного розвитку особистості. Ми пропонуємо до розгляду структуру стандартів якості життя, представлену у вигляді чотирьох базових блоків: освіта, охорона здоров'я, житлово-комунальні послуги, соціальний захист.

У висновку відзначено, що необхідність модернізації регіональної системи підвищення якості життя населення назріла давно, але і вимагає якнайшвидшого втілення. Запропоновані кроки з впровадження стратегічного управління, системного підходу, впровадженню стандартів якості життя, підвищенню інформаційної забезпеченості, активному залученню населення та бізнесу в процес підвищення якості життя, з нашої точки зору, мають першочергову значимість.

The article considers the need to improve the directions of the regional quality of life system. Deep transformation processes in the economy, increasing people's confidence in the ability to achieve their desired activity and the desired quality of life, fundamentally alters approaches to economic and social development. In this regard, we believe that the system of improving the quality of life of the region has long since lost its effectiveness, we need new methods and technological approaches to managing it.

First of all, we consider it necessary to orient the regional social development system on a long-term goals strategy. This approach aims at developing a coherent system of interconnected long-term policies that cover all reproductive regional processes and prevent the overriding objective from being planned. The policy system includes: economic, social, environmental, investment, foreign economic and financial.

The reorientation of the regional quality of life management system to the principles of long-term sustainable development will allow us to focus on the real needs of the population, anticipate emerging problems and find appropriate solutions in advance, more precisely correlate the region's existing resources with the current and future needs of the population, and increase the scale of action.

Another proposal for improving the regional quality of life management system is to set minimum social and quality of life standards for the population. In today's world, the quality of life of the population is regarded as a system of objective conditions for the existence, activity and development of man and society, which is judged by the degree of conformity of these conditions, the results of activity and development of man and society, accepted in society standards, standards and values of life. In this case, the social norms enshrined in the decisions of the legislative and executive bodies will act as standards.

Thus, we consider it advisable to consider developing quality of life standards based on the real needs of the population. In our view, when developing quality of life standards, one must focus on a normal level, that is, a level that ensures comfortable living and enables the full development of the individual. We propose to consider the structure of standards of quality of life, presented in the form of four basic blocks: education, health care, housing and communal services, social protection.

As a conclusion, it should be noted that the need to modernize the regional system of improving the quality of life of the population is ripe for a long time, but also requires the early implementation. The proposed steps to implement strategic management, systemic approach, implementation of quality of life standards, increase of information security, active involvement of the population and business in the process of improving the quality of life, from our point of view, are of paramount importance.

Ключові слова: якість життя населення, регіональна якість життя населення, управління якістю життям населення, регіональні показники якості життя населення.

Key words: quality of life, regional quality of life, quality of life management, regional indicators of quality of life.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Основні перетворення соціально-економічної системи України, направлені на становлення та розвиток

ринкових відносин, потребують радикального перегляду теоретичної концепції управління. На сьогодні вироблено такі положення нової концепції управління:

1. Гнучке поєднання методів ринкового регулювання, заснованих на зворотних зв'язках з державним регулюванням соціально-економічних процесів.

2. Формування і функціонування ринкових господарюючих суб'єктів (підприємств та організацій) як відкритих, соціально-орієнтованих систем.

3. Поєднання ринкових і адміністративних методів управління підприємствами державного сектору економіки.

4. Формування поліцентричної системи, що базується на функціонуванні в національному господарстві структур, здатних до самоуправління і саморозвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню теоретичних положень якості життя приділяється значна увага у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі, зокрема такими науковцями, серед яких: Г. Дмитренко [2], Л. Зайцева [4], О. Котуков [3], Л. Синяєва [5] та ін.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Загалом, незважаючи на ступінь вирішення проблематики підвищення рівня та якості життя населення, ряд принципових питань залишається дискусійним і до кінця невирішеним. Розвиток регіонів сьогодні свідчить про необхідність модернізації практики управління, яка склалася. Глибокі трансформаційні процеси в економіці, зростання впевненості людей у можливості досягнення власною діяльністю бажаного рівня і якості життя, принципово видозмінює підходи до економічного і соціального розвитку. У цьому зв'язку ми вважаємо, що система підвищення якості життя регіону давно втратила свою ефективність потрібні нові методи та технологічні підходи до управління нею.

Саме тому, на наш погляд, буде актуально і своєчасно відобразити питання модернізації регіональної системи управління якістю життя населення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

З огляду на те, що регіон є підсистемою соціально-економічного комплексу країни і одночасно відносно самостійною його частиною з закінченим циклом відтворення і специфічними особливостями протікання соціальних та економічних процесів, він розглядається як основний елемент державної політики. Оскільки від процесів, які відбуваються у державі, залежить її стабільність, реалізація встановлених Урядом стратегічних цілей і завдань розвитку, забезпечення відтворювальних циклів територій.

Регіональна соціально-економічна система — цілком самостійний об'єкт управління, який має свої організаційні форми і механізми управління.

Розгляд питань, пов'язаних з регіональним розвитком і частково з формуванням соціальної політики, дозволяє стверджувати про можливості використання двох основних типів управління:

1. Управління, орієнтоване на основі передбачення змін (активне управління).

2. Управління на основі гнучких, екстрених рішень (ситуаційний підхід).

Ситуаційний підхід — це підхід, який активно практикується регіонами в даний час. У його основі лежить

системний підхід, який дозволяє розглядати будь-який регіон як єдине ціле, як складну відкриту соціально-економічну систему. Однак його застосування доцільно для вирішення тактичних завдань, оскільки в числі негативних сторін цього підходу слід зазначити недоцільність, а нерідко і необгрунтовано високу вартість ресурсів регіону. У цьому випадку цілі, пропонувані до реалізації, будуються на основі існуючих реалій і найчастіше носять короткостроковий характер, а їх постановка допускає можливість підміни першорядних проблем на другорядні.

Навпаки, концептуальною основою активного управління служить ідея прийняття рішень від майбутнього до теперішнього, яку втілюють принципи передбачення, запобігання, а його методологічною основою слугують системний і ситуаційний підходи.

До переваг активного управління відносять спрямованість підходу на вироблення рішень, що забезпечують найбільш високу ефективність і стійке функціонування на перспективу через оптимальний розподіл ресурсів і використання потенціалу системи. Водночас значна увага приділяється меті. Вона визначає перспективність і послідовність управління, лежить в основі стратегії поведінки та розвитку території.

Великі соціально-економічні системи, до яких належать і регіони, повинні активніше звертатися до методів стратегічного планування та управління, оскільки раптові й різкі зміни в зовнішньому середовищі, стають не винятком, а швидше правилом. Принцип попередження, що знаходиться в основі стратегічного управління, частково вирішує проблеми запобігання економічних і соціальних криз, регулювання соціальних процесів у суспільстві, підтримання раціонального балансу потреб і ресурсів їх забезпечення, іншими словами забезпечує стабільний регіональний розвиток. Форма активного управління повинна допомогти регіональним органам влади перейти від політики виживання до політики розвитку, зорієнтуватися на самостійність і власні сили.

У цьому контексті хотілося б трохи висвітлити системний підхід як основний принцип регіонального управління.

Системний підхід відрізняється від інших традиційних методів, головним чином, не науковим апаратом, а впорядкованими логічними і науково обгрунтованими методами і практичними прийомами, що дозволяють вирішувати різноманітні складні проблеми, в тому числі і проблеми, пов'язані з підвищенням рівня і якості життя населення. Стосовно управління регіоном в умовах ринку системний підхід орієнтується на:

— представлення регіону як єдиного цілого, як єдиної системи, в якій реалізуються поставлені цілі;

— визначення цілей і їх ранжування, розчленування загальної проблеми (системи) на елементи (підсистеми);

— знаходження і встановлення взаємозв'язків як між елементами всередині системи, так і з зовнішнім середовищем;

— розробку методів і практичних прийомів управління процесів розвитку регіону з метою досягнення оптимального стану об'єкта дослідження.

Широке застосування системного підходу у вирішенні складних проблем, пов'язаних з питаннями управ-

ління, обумовлено необхідністю всебічного врахування всіх факторів. Крім того, за допомогою системного підходу представляється можливим вирішувати представлені проблеми в умовах невизначеності та імовірних ситуацій, що характерно для ринкових відносин з урахуванням всіх аспектів управління (економічного, екологічного, соціологічного, психологічного, технологічного, правового).

Протягом 90-х років XX ст. в нашій країні була відсутня ефективна політика розвитку людського потенціалу. Частка осіб з високою якістю життя обчислювалася кількома відсотками. Водночас відзначався масовий рівень бідності населення, зниження рівня споживання продуктів харчування, тривалості життя, рівня освіти та культурного розвитку. На жаль, частково ця тенденція зберігається і нині.

Позитивні результати, пов'язані з поживленням економіки, поки не знайшли адекватного відгуку в формуванні гідних умов життя населення. Ми вважаємо, це відбувається тому, що регіонах України, як в цілому і на державному рівні, відсутній комплексний системний підхід до управління якістю життя населення. Використовуються розрізнені показники рівня життя, соціального стану працівника, стану соціально-побутової інфраструктури, безробіття. Відсутність системного підходу до дослідження якості життя людей призводить до того, що владою нівелюються важливі питання розвитку особистості, знижується загальна ефективність управління, падає віддача вкладених у соціальну сферу фінансових ресурсів.

Іншим принципово важливим недоліком в існуючому механізмі підвищення якості життя населення є орієнтація органів влади на рішення оперативних і тактичних завдань. У ситуації, коли домінянтою управлінської діяльності виступає тактична спрямованість на найближчі завдання, змінюються на краще, причому частково, умови життя деякої невеликої групи населення. До того ж, часто ці зміни не тільки не поліпшують соціальне самопочуття людей, а навпаки, погіршують його, бо відомо, що людські потреби мають ефект "заміщення" на місце однієї задоволеності потреби нижнього рівня, приходить інша, що належить до того ж або вищого рівня, що і призводить, в подальшому до зростання незадоволеності. Результатом управління, розрахованого на виживання, може стати повне виснаження джерел розвитку: руйнування соціальної сфери, звуження сфери прикладної праці, руйнування позитивної мотивації до творчої високопродуктивної праці, масового зубожіння.

При другому, активному, стратегічному підході до управління якістю життя населення зміни зачіпають покращення сфери життєдіяльності всього населення. Основна мета управління регіональним розвитком має полягати у зростанні якості життя всіх верств населення. Найбільш важливим завданням тут є організація діяльності регіональної системи як єдиної цілісної системи щодо зміни у майбутньому різних соціальних, економічних та природних структур таким чином, щоб ці зміни привели до кардинального зростання якості життя більшості людей. Це означає, що основний результат управління розвитком якості життя повинен бути насамперед, у наданні всім жителям даної території

рівних шансів на отримання різних соціальних благ. Це має стати загальною стратегічною метою будь-якої соціальної системи.

Відповідно до озвученої проблематики наші пропозиції стосуються декількох сторін регіональної системи управління якістю життя.

Передусім вважаємо за необхідне зорієнтувати регіональну систему соціального розвитку на стратегію довгострокових цілей. Такий підхід покликаний забезпечити розробку цілісної системи взаємопов'язаних довготермінових політик, що охоплюють всі відтворювальні регіональні процеси та запобігають можливості підміни головної мети плановими завданнями.

Система політик включає: економічну, соціальну, екологічну, інвестиційну, зовнішньоекономічну та фінансову. Завдання кожної з політик полягають у наступному:

1. Формулювання цілей, які об'єднують інтереси всіх груп населення регіону.
2. Ранжування цих цілей за ступенем пріоритетності і послідовності досягнення.
3. Визначення комплексу умов, що забезпечують досягнення цих цілей.
4. Оцінка можливостей регіону в створенні таких умов.
5. Створення механізму реалізації всієї системи політик, який забезпечує їх взаємну згоду і досягнення поставлених цілей.

Переорієнтація діяльності регіональної системи управління якістю життя на принципи довгострокового сталого розвитку дозволить орієнтуватися на реальні потреби населення, передбачати виникаючі проблеми і заздалегідь знаходити прийнятні рішення, точніше співвідносити наявні ресурси регіону з поточними і майбутніми потребами населення, збільшити масштаб вживання дій. Тобто перехід до стратегічного управління якістю життя населення веде до перегляду існуючої практики прийняття рішень. По-перше, необхідно буде повніше враховувати потреби всіх категорій населення, по-друге, активніше впроваджувати в практику управління науково-методичну базу, зокрема методи прогнозування, планування та аналізу, і, по-третє, розглядати підвищення якості життя населення виключно в розрізі сталого розвитку регіону.

Вивчення питань стратегічного управління якістю життя населення вказує на необхідність використання системного підходу в практиці регіонального управління. Побудова ефективної системи управління якістю життя населення, на нашу думку, є першочерговим завданням органів влади будь-якого рівня.

Вважаємо, що вдосконалення існуючої регіональної системи управління якістю життя необхідно проводити в бік активного впровадження системного та комплексного підходу в якості основи для прийняття тих чи інших управлінських рішень. Хочеться відзначити, що системний підхід — це не тільки постановка мети, але й визначення шляхів досягнення як комплексу науково-дослідних, організаційних та інших заходів, які призводять до досягнення соціально значущих показників реалізації цілей.

У такому випадку якість життя населення, що виступає об'єктом управлінського впливу, слід розгляда-

Таблиця 1. Структур регіональних стандартів якості життя населення

Показник стандарту	Одиниця вимірювання
ОСВІТА	
1. Забезпеченість дошкільними освітніми установами (дитячі сади, установи догляду та оздоровлення, центри розвитку дитини)	Кількість дітей на 100 місць
2. Забезпеченість безкоштовними загальноосвітніми установами (денними і вечірніми)	Кількість учнів на 100 місць
3. Забезпеченість безкоштовними професійно-технічними навчальними закладами	Кількість учнів на 100 місць
4. Забезпеченість безкоштовними середніми спеціальними навчальними закладами	Кількість учнів на 100 місць
ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я	
1. Забезпечення безкоштовним медичним обслуговуванням	
1.1. У поліклініках, на 1 відвідувача	Людино-год
1.2. У лікарнях, на 1000 осіб	Ліжок-лікарів
2. Кількість фельдшерсько-акушерських пунктів	Пунктів на 1000 осіб
СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ	
1. Величина прожиткового мінімуму	Гривень
2. Розмір соціальної допомоги для інвалідів, соціально незахищеного населення	Гривень
3. Мінімальний розмір оплати праці працівників бюджетної сфери (1 розряд)	Гривень
4. Мінімальний споживчий бюджет	Гривень
ЖИТЛОВО - КОМУНАЛЬНІ ПОСЛУГИ	
1. Забезпеченість одного мешканця загальною площею житла	Кв. м
2. Удільна частка витрат домашніх господарств на оплату житлово-комунальних послуг	Відсотків
3. Забезпеченість житла комунальними послугами: 3.1 міський житловий фонд, питома вага загальної площі, обладнаної: - Водопроводом. - Каналізацією. - Центральним опаленням. - Газом	Відсотків
3.2. Житловий фонд селищ міського типу питома вага загальної площі, обладнаної: - Водопроводом. - Каналізацією. - Центральним опаленням. - Гарячим водопостачанням. - Газом	Відсотків
3.3. Житловий фонд сільських населених пунктів питома вага населених пунктів, що мають: - Водопровід. - Каналізацію. - Газифікацію	Відсотків

Рекомендується: продовольчий кошик розраховувати на 3300 кілокалорій, частка непродовольчих товарів -25 %, частка платних послуг — 15 %.

ти як особливу систему соціально-економічних чинників, в якій повинна бути розкрита ієрархічність, складність взаємозв'язків і внутрішньої будови, що в підсумку дозволить обрати відповідний вид стратегії управління. Іншою перевагою системного підходу дослідники часто називають можливість розглядати управління якістю життя населення не тільки в статичній, а й у динамічній. Ця властивість розширює межі його застосування, дозволяє мати різні варіанти рішення на випадок зміни функціонування системи.

Ще одна пропозиція в частині вдосконалення регіональної системи управління якістю життя стосується встановлення мінімальних соціальних стандартів і стандартів якості життя населення. У сучасному світі якість життя населення прийнято розглядати як систему об'єктивних умов існування, діяльності та розвитку людини і

суспільства, що оцінюється за ступенем відповідності цих умов, результатів діяльності та розвитку людини і суспільства, прийнятим у суспільстві нормативам, стандартам і життєвим цінностям. У цьому випадку в якості стандартів будуть виступати соціальні нормативи, закріплені рішеннями органів законодавчої та виконавчої влади.

Слід розрізняти соціальні нормативи і стандарти, стандарти якості життя. Ми вважаємо, що слід усунути два теоретико-методологічних недоліки, які характерні для більшості традиційних підходів у вітчизняній науці та практиці, які стосуються проблематики соціального нормування, соціальної стандартизації:

— по-перше, у процесі розробки базової системи соціальних нормативів і стандартів проглядається "традиційний" підхід на соціальний розвиток, що рано чи пізно виявляється у наборі груп показників, їх аналізу подальшої інтерпретації в контексті взаємозв'язку з характеристиками якості життя;

— по-друге, пропоноване коло показників найчастіше слабо орієнтоване на відображення істотних нових соціальних проблем, що з'явилися внаслідок реформування української економіки в напрямку становлення ринкових відносин, іншими словами, соціальних витрат позначеного процесу.

Таким чином, вважаємо за доцільне, розглянути розробку стандартів якості життя виходячи з реальних потреб населення. На думку Л. Зайцевої [4], потреба це потреба чи недолік в будь-чому необхідному для підтримки життєдіяльності організму, людської особистості, соціальної групи суспільства в цілому. Відповідно до класифікації Маслоу, потреби поділяються на: фізіологічні потреби, потреби в безпеці, соціальні потреби, потреба в повазі, потреби в самореалізації, самовираженні. Фізіологічні потреби можуть бути розділені на три основні рівня задоволення: мінімальний, нормальний, відповідні рівню розкоші.

На наш погляд, під час розробки стандартів якості життя необхідно орієнтуватися на нормальний рівень, тобто рівень, що забезпечує комфортне проживання людини та дає можливість для всебічного розвитку особистості. На практиці цей рівень визначити важко, тому в якості орієнтира повинні бути обрані рівні значень стандартів такі, що визначені в економічно розвинених країнах, з урахуванням національної та регіональної специфіки [1].

Ми пропонуємо до розгляду структуру стандартів якості життя, представлену у вигляді чотирьох базових блоків: освіта, охорони здоров'я, житлово-комунальні послуги, соціальний захист (табл. 1).

Перегукуючись з розробкою стандартів якості життя і стратегічним підходом в управлінні, на наш погляд, потрібно здійснити комплекс заходів, які стосуються більш активного залучення громадян у процес розробки стратегії розвитку регіону і зокрема формування їх власної якості життя, так званий "бюджет ініціатив".

Спираючись на вітчизняний та зарубіжний досвід, слід виділити два важливі моменти:

1. Регіональна система управління повинна передбачати реальну можливість участі всього населення відповідної території в процесах вироблення і прийняття рішень по всіх основних питань місцевого значення.

2. Здійснення взаємозв'язку між об'єктом і суб'єктом управління через механізми соціальної злагоди, соціального партнерства, постійно існуючого моніторингу, звітності та відкритості органів влади перед об'єктом управління.

ВИСНОВКИ

З огляду на вищезазначене, зауважимо, що в сучасних реаліях необхідний набір організаційних кроків регіональної та муніципальної влади з більш активним залучення місцевих спільнот у процес прийняття тих чи інших стратегічних рішень.

У цей час регіональна та місцева влади повинні розглядати населення вже не стільки в якості об'єкта своєї діяльності, а швидше як активного учасника спільної роботи. Управління соціальним розвитком регіону зосереджується на створенні умов, що дозволяють населенню домогтися добробуту своєї родини власною працею. У цьому, на наш погляд, і полягає нова парадигма розвитку соціальної сфери. Людина повинна сама формувати навколо середовища, яке забезпечує якість його життя, а суб'єкт управління повинен лише створювати для цього відповідні умови.

Прикладом тому може послужити використання даних соціологічних опитувань у складанні планів стратегічного розвитку або розробці програм цільової спрямованості. Зокрема, проведене в Чернівецькій області, соціологічне дослідження показало, що в ряду життєвих цінностей люди ставлять на перше місце стан свого здоров'я, сімейні відносини, рівень доходів, задоволеність роботою. Водночас тільки 3% вказало на повноту наявності цих цінностей у своєму житті. Звідси випливає висновки, що до числа пріоритетних програм розвитку повинні потрапити програми підвищення здоров'я населення, програми, направлені на підтримку сім'ї та сімейних цінностей, а також підвищення доходів населення.

На додаток до вищевикладених пропозицій хотілося б відзначити необхідність вдосконалення існуючих регіональних систем управління в частині підвищення їх інформаційної забезпеченості, вдосконалення процесу моніторингу параметрів життя населення.

Крім того, вважаємо за необхідне, переглянути рівень взаємодії регіональних органів влади та представників приватного сектору економіки.

Пропонується активніше залучати приватні підприємства у процес прийняття та реалізації рішень за програмами, що стосуються підвищення якості життя населення. Це дозволить, по-перше, розширити ресурсну базу, по-друге, збільшить варіантність реалізації соціальних програм і, по-третє, буде сприяти досягненню атмосфери партнерства та організаційної ясності.

У висновку відзначаємо, що необхідність модернізації регіональної системи підвищення якості життя населення дозріла давно, але і вимагає якнайшвидшого втілення. Запропоновані кроки з впровадження стратегічного управління, системного підходу, впровадженню стандартів якості життя, підвищенню інформаційної забезпеченості, активному залученню населення та бізне-

су в процес підвищення якості життя, з нашої точки зору, мають першочергову значимість.

Таким чином, розглянуті стандарти якості життя — це нова форма соціального управління, де процес визначення мети будується в рамках суворо заданого рівня мінімальних вимог до стану людини.

Література:

1. Vodianka L. Death rate as a demo-economic factor of the country's labour potential reduction / L. Vodianka, Z. Kobelia, S. Ksyondz // (2016), "EUREKA: Social Sciences and Humanities", Number 2, pp. 15—20

2. Дмитренко Г.А. Людиноцентрична освіта як імператив підвищення якості життя населення України / Г.А. Дмитренко // Економіка та держава. — 2009. — № 2. — С. 39—42.

3. Котуков О.А. Соціальний розвиток як концептуальний підхід до забезпечення соціального благополуччя [Електронний ресурс] / О.А. Котуков, Н.А. Копилова // Актуальні проблеми державного управління. — 2010. — № 1. — Режим доступу: <http://www.Kbuapa.kharkov.ua>

4. Методологія комплексної оцінки рівня соціально-економічного розвитку області та її адміністративно-територіальних одиниць / [Зайцева Л.М., Антонов В.В., Сєрьогін С.М. та ін.]: [монографія] / За наук. та заг. ред. Л.М. Зайцевої. — Д.: ДРІДУНАДУ, 2003. — 132 с.

5. Синяєва Л.В. Якість життя населення: поняття й показники / Л.В. Синяєва, А.В. Ярчук // Теоретико-методологічні і науково-практичні засади інноваційного забезпечення розвитку економіки: кол. монографія / За редакцією Л.В. Синяєвої, С.А. Нестеренко. — Мелітополь, 2016. — С. 417—419.

References:

1. Vodianka, L. Kobelia, Z. and Ksyondz, S., (2016), "Death rate as a demo-economic factor of the country's labour potential reduction", EUREKA: Social Sciences and Humanities, vol. 2, pp. 15—20.

2. Dmitrenko, G.A. (2009), "Human-centric education as an imperative to improve the quality of life of the Ukrainian population", Ekonomika ta derzhava, vol. 1, pp. 39—42.

3. Kotukov, O.A., (2010), "Social development as a conceptual approach to ensuring social well-being", Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnya, [Online], vol. 1, available at: <http://www.Kbuapa.kharkov.ua> (Accessed 4 September 2019).

4. Zaitseva, L.M. Antonov, V.V. and Seryogin, S.M., (2003), Metodolohiya kompleksnoyi otsinky rivnya sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku oblasti ta yiyi administrativno-terytorial'nykh odynyts' [Methodology of complex assessment of the level of socio-economic development of the region and its administrative-territorial units], DRIDUNADU, Dnipropetrivs'k, Ukraine.

5. Sinyayeva, L.V. and Yarchuk, A.V. (2016), Quality of life of the population: concepts and indicators, Teoretyko-metodolohichni i naukovo-praktychni zasady innovatsiynoho zabezpechennya rozvytku ekonomiky [Theoretical-methodological and scientific-practical foundations of innovative support of economic development], Melitopol, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2019 р.

A. Kvitka,
Doctor of Philosophy in Economics, associate professor, Deputy Director of the Educational and Scientific Institute "Karazin Business School", V. N. Karazin National University, Kharkiv
ORCID ID 0000-0002-5730-1352

A. Kramarenko,
Doctor of Philosophy in Economics, senior lecturer of the Department of Management and Administration of the Educational and Scientific Institute "Karazin Business School", V. N. Karazin National University, Kharkiv
ORCID ID 0000-0001-5987-1247

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.20.35

LABOR MARKET IN THE CONDITIONS OF GROWING DIGITALIZATION OF SOCIETY

A. B. Квітка,
к. е. н., доцент, заступник директора ННІ "Каразінська школа бізнесу",
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків
А. О. Крамаренко,
к. е. н., старший викладач кафедри управління та адміністрування ННІ "Каразінська школа бізнесу",
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків

РИНОК ПРАЦІ В УМОВАХ ЗРОСТАЮЧОЇ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

The digital transformations that are manifested in the abolition and creation of jobs in different sectors, the emergence of new forms of labor and the changing landscape of trade have been investigated. It is shown that the development and implementation of computer technologies have led to the destruction of established industrial relations, and to the creation of new jobs, which before simply did not exist. The impact of new technologies on improving productivity, reducing prices and increasing supply in the consumer market was studied. The dynamics of the enterprises' need in personnel in Ukraine is analyzed. It was concluded that the share of information and communication technologies, trade, consulting, business services in the structure of employment in Ukraine has increased significantly. It is shown that for effective work in the conditions of digitalization firms need specialists with skills of planning and quick decision-making, as well as those who are able to establish cooperation between teams and more confident charismatic leaders. The article emphasizes the actualization of the issue of development of digital skills of the population in the course of increasing penetration of digital technologies into various sectors of the economy. It is found that the skills demanded by the digital society provide opportunities for faster advancement and create conditions for the polarization of society both in terms of income and social belonging. It is proved that digital skills training is an important point for both potential users of new products and services and potential suppliers of innovative technological goods. The possibilities that allow firms to divide tasks in a new way, increasing the time of labor use, are analyzed. The positive (digital services online, low labor costs and greater access to the global pool of virtual workers) and negative (lower level of social security for workers, higher income volatility, greater responsibility for skills development) aspects of the spread of digital technologies are shown. New competitive factors in the transformation of the structure of professions and education profiles are highlighted. Special attention is paid to the growing influence of technology on the processes of interpersonal relations and changes in the social type of a person.

Досліджено цифрові перетворення, які проявляються у скасуванні і створенні робочих місць у різних секторах, виникненні нових форм праці і зміні ландшафту торгівлі. Показано, що розробка і впровадження комп'ютерних технологій призвели як до руйнування усталених виробничих відносин, так і до створення нових робочих місць, яких до цього просто не існувало. Було

вивчено вплив нових технологій на підвищення продуктивності праці, зниження цін і зростання пропозиції на споживчому ринку. Проаналізовано динаміку потреби підприємств у кадрах в Україні. Було зроблено висновок щодо помітного збільшення частки сфери інформаційних та комунікаційних технологій, торгівлі, консалтингу, бізнес-послуг у структурі зайнятості України. Показано, що для ефективної роботи в умовах диджиталізації фірмам потрібні фахівці, що володіють навичками планування і швидкого прийняття рішень, а також ті, хто здатний налагодити співпрацю між командами і більш впевнені харизматичні керівники. Підкреслено актуалізацію питання розвитку цифрових навичок населення в ході все більшого проникнення цифрових технологій в різні сектори економіки. Виявлено, що навички, затребувані цифровим суспільством, дають можливості для більш швидкого просування і створюють умови для поляризації суспільства за рівнем доходів, так і за соціальною приналежністю. Обґрунтовано, що навчання цифровим навичкам є важливим моментом як для потенційних користувачів нових продуктів і послуг, так і потенційних постачальників інноваційних технологічних товарів. Проаналізовано можливості, які дозволяють фірмам по-новому розділяти завдання, збільшуючи час використання праці. Показано позитивні (цифрові послуги онлайн, низькі витрати на робочу силу і більш широкий доступ до глобального пулу віртуальних працівників) і негативні (більш низький рівень соціальної захищеності працівників, більш висока волатильність доходів, велика відповідальність за розвиток навичок) сторони поширення цифрових технологій. Виділено нові конкурентні фактори в рамках трансформації структури професій і профілів освіти. Особливу увагу приділено зростаючому впливу технологій на процеси міжособистісних відносин і зміну соціального типу людини.

Key words: digital transformation, information and communication technologies, digital skills, employment structure, social protection of employees.

Ключові слова: цифрові перетворення, інформаційні та комунікаційні технології, цифрові навички, структура зайнятості, соціальна захищеність працівників.

INTRODUCTION

The digital age poses many questions to humanity, particularly about the future of people and their place in the digital world. What skills will labor market participants need to succeed in the competition for popular jobs and high earnings? What is the role of government and business in providing these skills? What business models will be most effective in the digital economy? The need to find an answer to these questions makes the topic of this study relevant.

LITERATURE REVIEW

Digital transformation in the economic sphere raises many questions about the trends and directions of these changes. One of the areas of restructuring is labor relations related to issues of hiring, current skills, social security and income volatility [1]. Separate studies are devoted to the structure of professions and their demand in the labor market [2]. Digital employment issues are also in the sphere of researchers' professional interest [3]. However, many of these issues require separate study and generalization.

PURPOSE OF ARTICLE

Since many issues related to the development of the labor market in the current conditions of the growing influence of digital technologies are not only relevant, but insufficiently studied, the purpose of this article is to study the issues related to:

- change in the structure of demand for labor;
- state regulation of the labor market in the new conditions;
- problems and prospects of strengthening the impact of innovation on labor relations.

RESULTS

Over the past decade, four out of every ten jobs have been created in sectors with a high degree of digital intensity, and with them new forms of work have emerged [1]. All this is a consequence of the digital transformations that are manifested in:

- abolition and creation of jobs in different sectors;
- emergence of new forms of labor;
- changing trade landscape.

At the same time, 100 years ago it was difficult to imagine the professions that are widespread today. The development and implementation of computer technology has led to the destruction of established industrial relations, and to the creation of new jobs, which before simply did not exist. However, modern digital technology allows more products and services to be produced with fewer workers, putting some workers at risk of unemployment or lower wages [4]. In contrast, new technologies contribute to increased productivity, which in turn can lead to lower prices and increased supply in the consumer market through the creation of new products. As a consequence of the above, higher final demand and higher

employment, and possibly higher wages, can lead to a rebalancing.

Experience shows that labour-saving digital technologies have a significant impact on employment, and new jobs and employment opportunities are slow to emerge. This is evidenced by the dynamics of the needs of enterprises in personnel in Ukraine. In 2000—2012 there was a decrease in demand for labor almost three times. However, the number of economically inactive population fell by almost 20 % during 2010-2018. Main reasons for this are still education and housekeeping. Indicative in this context is that in 2000-2018 in the structure of the economically inactive population decreased the role of:

- pupils and students — from 26.5 to 20.9 %;
- those who do not know how to find a job — from 0.9 to 0.1 %;
- those who are hopeless to find a job — from 4.6 to 0.6 % [5].

At the same time, the share of information and communication technologies, trade, consulting and business services in the structure of employment during 2000-2018 has increased significantly [5].

However, it is worth noting that the new jobs provided by digital technologies require different skills. These may be skills of a purely technical nature, such as software development and web design. But along with this, competencies that have little to do with digital technologies are very popular. For effective work in the conditions of digitalization firms need:

- professionals with planning and quick decision-making skills;
- those who are able to establish cooperation between teams;
- more confident and charismatic leaders.

Working in the field of online marketing and promotion in social networks requires performers of other qualities than those who personally interact with customers. Thus, digital technologies are reshaping the business models of firms, focusing on the creation of "soft skills" [4]. At the same time, effective problem solving and communication skills become priority areas of recruitment.

The second place in the list of vacancies that employers find difficult to fill is occupied by "IT specialists". Meanwhile, the overall ICT skills of many workers who use ICT in their daily lives are insufficient, as are basic ICT skills such as problem solving and communication, which are becoming increasingly necessary to adapt to changing workplaces [2]. According to research, only 31% of adults have sufficient problem-solving skills to succeed in the world of ubiquitous technology [1].

In the course of increasing penetration of digital technologies in various sectors of the economy for enterprises, spheres of economic activity and national economies, the issue of development of digital skills of the population becomes urgent due to the need to increase competitiveness, increase profitability and for economic growth. In the light of the development of e-Commerce and Internet banking on a global scale, it is also necessary to have adequate skills of the effective use of ICT in everyday life.

However, many people do not have the skills for the digital world. According to OECD data, less than 40% of

those who use software at work every day have the skills needed to use digital technology effectively [4]. At the same time, those who possess the skills demanded by the digital society have opportunities for faster advancement, which creates conditions for the polarization of society both in terms of income and social belonging. According to the research, digital technologies have increased the demand for highly skilled and low-skilled labor, while reducing the interest in mid-level personnel. However, the degree of polarization in the labor market and the degree of gradation of wages as a result of the advancement of digital technologies remains a little studied problem.

In light of the above, the development of skills and interaction with digital technologies is in the interests of both the state and business. For business, the main issues of digital education are:

- increase confidence;
- productivity growth (especially for small and medium-sized enterprises).

Within the framework of national economies the main priorities are:

- promotion of business dynamics;
- structural changes;
- stimulation of investments in intangible assets [1].

Therefore, it is important to teach digital skills to both potential users of new products and services and potential suppliers of innovative technological goods. At the same time, the main issue for suppliers of goods is the establishment of a rational balance between flexibility and mobility, which raises the problem of restructuring and revision of the basic principles of labor relations.

In an era of digital transformation, changing work relationships is one of the key aspects of living standards policy. The impact of digital technology goes beyond employment and skills, it is reflected in the changing organization of work. Modern technologies provide firms with opportunities to divide tasks in a new way, increasing the time of labor use. Innovative online platforms, new intermediary firms connect individual suppliers to individual customers (and often in different locations), thus creating a full-time, round-the-clock work schedule focused on an uneven flow of "on-demand" tasks. The development of this trend leads to the transformation of traditional relations between employer and employee and is reflected both in the labor market and in the social dialogue [4]. In general, the consequences can be both positive and negative. The positive effect can manifest itself as follows:

1. Online digital services (data entry, administrative support, programming, legal advice or business consulting) can balance supply and demand in different countries.
2. For firms, lower labor costs and greater access to a global pool of virtual workers can create an opportunity for increased investment in upgrading tangible and intangible assets.

The negative impact of the spread of digital technology is evident in the fact that greater flexibility in the choice of working hours can mean:

- lower level of social security for employees;
- higher income volatility;
- greater responsibility for skills development [4].

Together with the change in demand for labor in the world there is a change in the structure of employment by

sectors of the economy. Along with the reduction of employment in agriculture (primary sector) and the industrialization of the economy, there is an increase in the proportion of workers in the tertiary sector. According to the OECD, between 75 % and 85% of the total workforce is currently employed in the tertiary sector, compared with between 30% and 45% of the workforce in the mid-20th century in services and high technology [3].

The digitalization of economic activity and the emergence of new network enterprises have increased the turnover of resources. New management methods have changed and increased the speed of financial transactions [3]. Thanks to the availability of new information technologies, the software helps to quickly generate effective solutions. Technological transformations contributed to the transformation of the structure of professions and education profiles. In particular, according to research, between 1980 and 2012 there has been a steady increase in social and mathematical competencies within various professions.

The logistics revolution has brought new competitive factors such as:

- new communication networks;
- cognitive skills;
- creativity in research and R&D;
- complexity of goods/services;
- new forms of education;
- additional education.

A separate question for the study is how comfortable is the digitalization of all spheres of social life for the people themselves. The growing influence of technology on the processes of production, trade and interpersonal relations is manifested in the change of the social type of a person. These changes are reflected in the theory of millennials generation. Research shows that millennials focus more on personal growth. This trend assumes the priority of personal values in everyday life, as well as in the professional and business sphere. The question, then, is whether such a model of interaction fits into the future business environment of Industry 4.0. Based on the fact that Industry 4.0 is focused on teamwork, openness and mutual understanding, we can talk about the greater favor of the new business environment to millennials. At the same time, the personal orientations of the new generation can cause changes in the future business environment that will reflect more progressive beliefs and attitudes [6].

CONCLUSIONS

The study examined the impact of digitalization of society on labor relations, as well as on the labor market. On the basis of the analysis the following conclusions were made:

1) Penetration of digital technologies into various sectors of the economy generates contradictory trends associated with both an increase in demand for highly skilled specialists and a fall in demand for labor.

2) One of the key challenges associated with digitalization of business processes is the need to develop digital skills. This problem is relevant for both business and the public sector, both for consumers and for suppliers of products and services.

3) Changes in labor relations in line with digital transformations have both a positive side (cost reduction, balancing of labor supply and demand on a global scale) and a negative effect (low level of social security and high volatility of income).

DISCUSSION

However, the study identified issues that require additional research, such as:

- transformation of the structure of professions and education profiles;
- change in personnel management principles;
- appearance of new social face of workers.

References:

1. OECD (2019) "Going Digital: Shaping Policies, Improving Lives", available at: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264312012-en> (Accessed 13 Oct 2019).
2. OECD (2019) "OECD Digital Economy Outlook 2017", available at: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264276284-en> (Accessed 13 Oct 2019).
3. Bogenhold, D. Klinglmaier, R. and Kandutsch, F. (2019), "Self-employment on the way in a digital economy: A variety of shades of grey", available at: <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/85321/> (Accessed 13 Oct 2019).
4. OECD (2019) "Jobs and skills in the digital economy", available at: http://oecdobserver.org/news/full-story.php/aid/5586/Jobs_and_skills_in_the_digital_economy.html (Accessed 13 Oct 2019).
5. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2019), "Employment and unemployment", available at: <http://ukrstat.gov.ua> (Accessed 13 Oct 2019).
6. Cresnar, R. and Jevsenak, S. (2019), "The Millennials' Effect: How Can Their Personal Values Shape the Future Business Environment of Industry 4.0?", *Na?e Gospodarstvo*, vol. 65(1), pp. 57—65, available at: <https://doi.org/10.2478/ngoe-2019-0005> (Accessed 13 Oct 2019).

Стаття надійшла до редакції 15.10.2019 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвитку**

Виходить 12 разів на рік

**Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

*І. М. Назаренко,
д. е. н., професор кафедри обліку і оподаткування,
Сумський національний аграрний університет, м. Суми
ORCID ID: 0000-0003-0874-199X
В. М. Сахошко,
магістрант, Сумський національний аграрний університет, м. Суми
ORCID ID: 0000-0002-2950-4128*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.20.39

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ АУДИТОРСЬКОЇ ПЕРЕВІРКИ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМСТВА

*I. Nazarenko,
Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department
of Accounting and Taxation, Sumy National Agrarian University, Sumy
V. Sakhoshko,
Master's degree student, Sumy National Agrarian University, Sumy*

ACTUAL ASPECTS OF AUDIT FINANCIAL RESULTS OF THE ENTERPRISE

Статтю присвячено висвітленню актуальних питань організації аудиторської перевірки фінансових результатів підприємства.

На основі проведеного аналізу наукової літератури, діагностики тенденцій розвитку економіки обґрунтовано сукупність системних проблем, які обумовлюють необхідність посилення контрольних функцій за процесом формування фінансових результатів та їх обліковим узагальненням. Констатовано, що аудит забезпечить стейкхолдерів підприємства необхідним інформаційним ресурсом, який створить конститутивний базис для оцінки результативних показників, моделювання перспективних стратегій розвитку суб'єкта підприємництва, закладе підґрунтя для створення, примноження та збагачення нових можливостей управління.

Використовуючи базові положення Міжнародних стандартів аудиту, обґрунтовано послідовність етапів аудиторського дослідження з чіткою ідентифікацією пріоритетних напрямів перевірки в розрізі конкретного етапу.

Деталізовано структуру інформаційного базису, який забезпечить необхідною інформацією практичну реалізацію завдань аудиту.

Виокремлено сукупність подій та умов фінансового спрямування, що можуть поставити під сумнів здатність суб'єкта господарювання продовжувати свою діяльність на безперервній основі.

Узагальнено систему оціночних індикаторів, які повинні бути розраховані на підставі даних Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) з метою діагностики перспектив розвитку підприємства та оцінки проблемних питань. Ґрунтуючись на положеннях нормативних документів, схематично візуалізовано діагностичний процес визначення шахрайських ознак у фінансовій звітності та способи ідентифікації їх впливу на результативні індикатори.

The scientific article is devoted to highlighting topical issues of the organization of the audit of the financial results of the enterprise.

Based on the analysis of scientific literature, the diagnosis of economic development trends, a set of system problems is substantiated that necessitate the strengthening of control functions over the process of generating financial results and their accounting generalization. It is substantiated that the audit will provide the stakeholders of the enterprise with the necessary information resource, which will create a constitutive basis for evaluating effective indicators, modeling promising strategies for the development of the business entity, will lay the foundation for creating, enhancing and enriching new management capabilities.

Using the basic provisions of the International Standards on Auditing, the sequence of stages of the audit studying with a clear identification of the priority areas of audit in the context of a specific stage is justified.

The structure of the information basis is detailed, which will provide the necessary information for the practical implementation of audit tasks.

The totality of events and financial conditions has been identified, which may call into question the ability of a business entity to continue its activities on an ongoing basis.

A generalization of the system of assessment indicators, which should be calculated on the basis of the data on the Statement of financial results (Statement of comprehensive income) to diagnose the prospects for the development of the enterprise and assess problematic issues. It is proved that business indicators that will be used for a comprehensive assessment of financial results must meet such criteria as informational completeness, proportionality in time, complexity.

The audit procedures are systematized, which must be implemented to obtain sufficient and acceptable audit evidence in the process of checking operations regarding the formation and accounting summary of financial results.

Based on the provisions of regulatory documents, the diagnostic process for determining fraudulent signs in financial statements and the methodology for identifying their impact on effective indicators are schematically visualized.

*Ключові слова: аудит, аудитор, аудиторські докази, ризик, фінансові результати, шахрайство.
Key words: audit, auditor, audit evidence, risk, financial results, fraud.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Економічний розвиток підприємства, процес розширеного відтворення, підвищення конкурентоспроможності значною мірою залежить від фінансових результатів діяльності бізнес-суб'єкта. Транзитивність економіки, високий рівень податкового навантаження, наявність податкової дискримінації є базисом для недостовірного відображення та викривлення показників, які характеризують фінансовий результат. Такі факти можуть створити підґрунтя для фрагментарної діагностики результатів діяльності підприємства та прийняття амбівалентних управлінських ініціатив, оскільки фінансова звітність (у тому числі ф. 2 "Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)") не надає реалістичної оцінки економічного розвитку господарюючого суб'єкта.

У такому контексті актуальності набуває питання застосування аудиту в якості інструменту підтвердження достовірності показників фінансової звітності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Фундаментальні питання організації аудиту фінансових результатів підприємства розглянуто у науко-

вих працях Ф.Ф. Бутинця, В.М. Жука, Т.О. Каменської, М.Д. Корінька, І.І. Пилипенка, Н.М. Проскуріної, О.Ю. Редька та ін.

Враховуючи ґрунтовні наукові напрацювання, доцільно зазначити, що багатогранність досліджуваної проблематики обумовлює актуальність подальшого наукового дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є поглиблення теоретичних основ та ідентифікація актуальних аспектів аудиторської перевірки фінансових результатів підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аудиторська перевірка фінансових результатів є складовою частиною аудиту фінансової звітності.

Відповідно, в даному контексті актуальності набуває цілеорієнтоване дослідження ключових аспектів аудиту фінансових результатів, орієнтоване на обґрунтування структури інформаційного базису, систематизацію аудиторських процедур, характеристику послідовності етапів аудиту, діагностування шахрайських

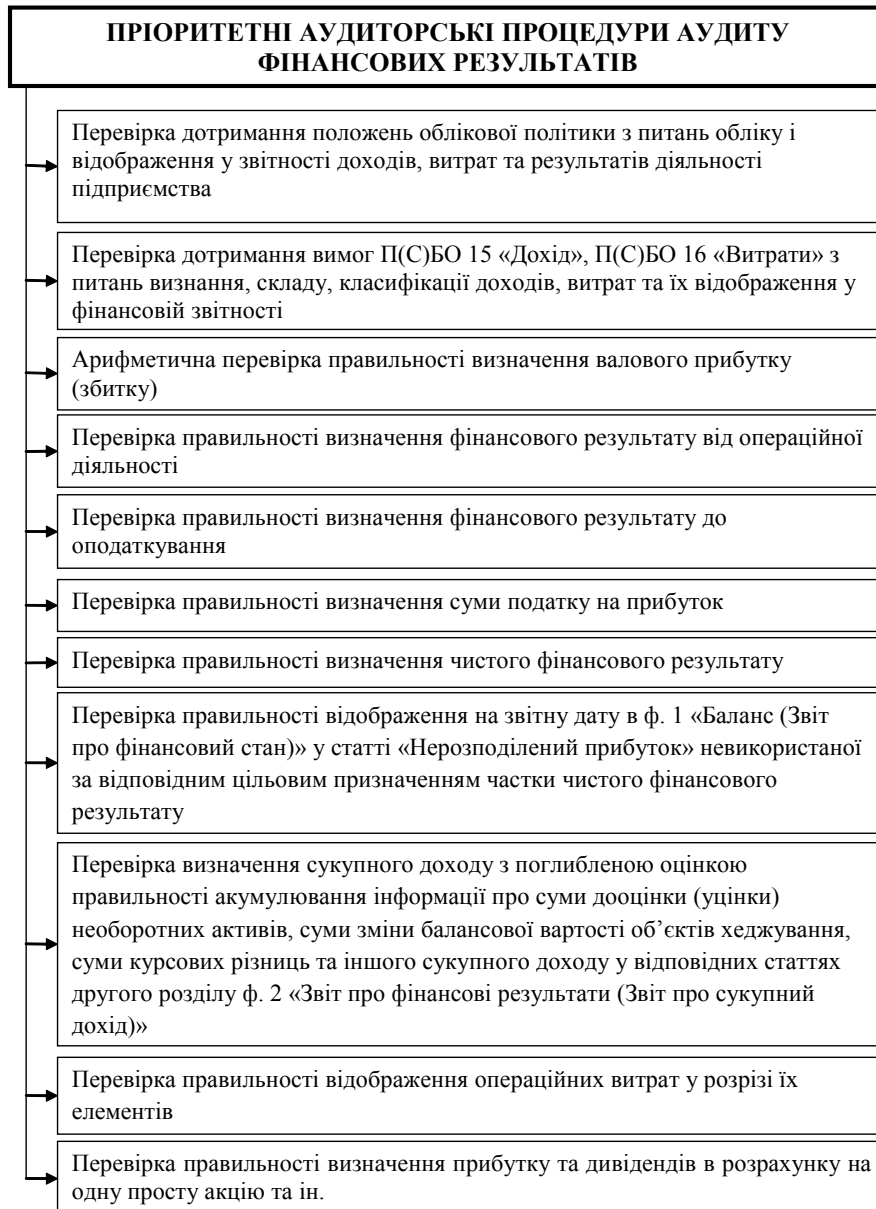

Рис. 1. Пріоритетні аудиторські процедури аудиту фінансових результатів

ознак у фінансовій звітності та способи ідентифікації їх впливу на результативні індикатори.

У науковій економічній літературі, нормативних документах існує значна кількість пропозицій щодо планування, проведення аудиту.

Для обґрунтування етапізації процесу аудиторського дослідження операцій з питань формування фінансових результатів та їх облікового узагальнення доцільно використати пропонуємий підхід Ю.В. Бондар [1]. Відповідно, аудит повинен передбачати виконання чітко ідентифікованих завдань у межах стадій незалежної перевірки, а саме: прийняття клієнта (узгодження умов завдань з аудиту; оцінка системи внутрішнього контролю на підприємстві; ідентифікація аудиторських ризиків та встановлення взаємозалежності між ними; укладання договору на проведення аудиторської перевірки, Листа — зобов'язання); планування аудиторської перевірки (розробка стратегії аудиту (з урахуванням концептуальної основи фінансового звітування, галузевих вимог до звітності, очі-

куваного обсягу робіт, обсягу перевірки, очікуваного використання аудиторських доказів, отриманих під час попередніх завдань з аудиту, впливу інформаційних технологій на аудиторські процедури, наявності персоналу та даних клієнта); розробка плану аудиту (з описом характеру, часу та обсягу запланованих процедур оцінювання ризиків; характеру, часу та обсягу запланованих подальших аудиторських процедур на рівні твердження; інших запланованих аудиторських процедур, які слід виконати для дотримання вимог МСА під час виконання завдання); виконання аудиту (поетапне виконання завдань стратегії аудиту; виконання аудиторських процедур; документування аудиторської перевірки); огляд та завершення (оцінка достатності і прийнятності аудиторських доказів; оцінка відхилень, викривлень, виявлених в процесі аудиту; узагальнення результатів аудиторського дослідження); надання звіту замовнику (презентація Звіту аудитора та повідомлення інформації тим, кого наділено найвищими повноваженнями).

Запорукою якісного аудиту є достовірне та своєчасне інформаційне забезпечення, головними компонентами якого є облікова інформація, яка відповідає основоположним, посилювальним характеристикам, та нормативна інформація.

Інформаційний базис облікового спрямування складається з таких документів: розрахунки та бухгалтерські довідки; форми стандартної звітності за видами доходів та витрат у розрізі аналітики, регламентована звітність.

Центральним елементом у структурі інформаційного забезпечення є нормативна компонента.

Беручи за основу вимоги МСА 250 "Розгляд законодавчих та нормативних актів під час аудиту фінансової звітності", доцільно зазначити, що в процесі аудиторської перевірки аудитор повинен отримати загальне розуміння щодо:

— законодавчої та нормативної бази, яка застосовується до суб'єкта господарювання, галузі або сектору, в яких діє цей суб'єкт господарювання;

— того, наскільки суб'єкт господарювання дотримується вимог відповідно до цієї бази [3].

У контексті викладеного вище можемо зазначити, що практичним проявом інтерпретації цієї вимоги є перевірка дотримання підприємством у процесі облікового відображення та узагальнення інформації про доходи та витрати таких нормативних документів: Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", НП(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності", П(С)БО 6 "Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах", П(С)БО 15 "Дохід", П(С)БО 16 "Витрати", МСБО 12 "Податки на прибуток", МСБО 18 "Дохід", МСБО 23 "Витрати та позики", МСБО 33 "Прибуток на акцію", Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань, Методичних рекомендацій щодо заповнення форм фінансової звітності, Методичних рекомендацій по застосуванню регістрів бухгалтерського обліку, Методичних рекомендацій з перевірки порівнянності показників фінансової звітності, Порядку подання фінансової звітності та ін.

Кожна стадія аудиту фінансових результатів для підтвердження досліджуваних фактів має супроводжуватися виконанням відповідних аудиторських процедур.

На рисунку 1 представлено перелік пріоритетних аудиторських процедур аудиту фінансових результатів, які необхідно імплементувати в межах ідентифікованих вище етапів аудиту [4].

Важливе значення в процесі аудиту відіграє оцінка можливості суб'єкта господарювання продовжувати свою діяльність у майбутньому на безперервній основі. У відповідності до вимог МСА 570 (переглянутий) "Безперервність діяльності" пріоритетними цілями аудитор є: 1) отримання прийнятних аудиторських доказів у достатньому обсязі щодо доречності використання управлінським персоналом припущення про безперервність діяльності як основи для бухгалтерського обліку при складанні фінансової звітності; 2) формування висновку, ґрунтуючись на отриманих аудиторських доказах, чи існує суттєва невизначеність стосовно подій чи умов, що може поставити під значний сумнів здатність суб'єкта господарювання продовжувати свою діяльність на безперервній основі [3].

Досліджуючи припущення про безперервність діяльності підприємства аудитор повинен здійснити оцінку з двох позицій, а саме: як управлінський персонал оцінює безперервність діяльності суб'єкта господарювання; чи дотримується на практиці концепція безперервності, яка обов'язково має бути відображена в обліковій політиці підприємства.

Важливе значення в діагностиці зазначеного питання повинно відводитися оцінюванню сукупності фінансових умов, що можуть поставити під сумнів припущення про безперервність діяльності (наприклад, негативні ключові фінансові коефіцієнти; значні операційні збитки; борги або припинення виплати дивідендів та ін.) [3].

У доповнення зазначеного вище, доцільно акцентувати увагу на актуальності застосування діагностичних процедур, які передбачають розрахунок та оцінку системи коефіцієнтів, що характеризують ефективність діяльності підприємства, ефективність використання активів та капіталу, ділову активність бізнес-суб'єкта. Серед основних оціночних індикаторів слід виокремити такі:

- коефіцієнт рентабельності активів;
- коефіцієнт рентабельності власного капіталу;
- коефіцієнт рентабельності діяльності;
- коефіцієнт оборотності активів;
- коефіцієнт оборотності оборотних активів;
- коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості;
- коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості;
- коефіцієнт оборотності матеріальних запасів;
- коефіцієнт оборотності основних засобів;
- коефіцієнт оборотності власного капіталу;
- показники ефективності розподілу прибутку.

Доволі часто у вітчизняній обліковій практиці з метою зменшення бази оподаткування податком на прибуток за досить високих доходах навмисно завищують витрати. У разі застосування методу забалансового фінансування частина реальних зобов'язань підприємства не відображається у його фінансовій звітності (наприклад, за фінансового лізингу), що дозволяє завищувати співвідношення власного та залученого капіталу, залучати додаткове фінансування. До основних прийомів та способів викривлення фінансової звітності належать: завищення виручки шляхом відображення виручки без урахування знижок, податків, відображення виручки від фіктивних продаж, відображення майбутніх продаж у поточному періоді тощо; заниження витрат і, відповідно, завищення прибутку шляхом неправомірної капіталізації витрат або відображення витрат не в тому періоді, в якому вони фактично були здійснені; некоректна оцінка активів чи зобов'язань, що може призвести до викривлення фінансових результатів, шляхом маніпулювання резервами, відображення на балансі активів, які необхідно списати тощо; маніпулювання правилами бухгалтерського обліку та неповне розкриття інформації у примітках до фінансових звітів [5, с. 112].

Аналізуючи чинники та причини виникнення ризиків шахрайств, Т. Каменська акцентує увагу, що фінансові результати підприємства можуть бути мотивом для здійснення шахрайських дій, оскільки управлінський персонал має значні фінансові інтереси на підприємстві

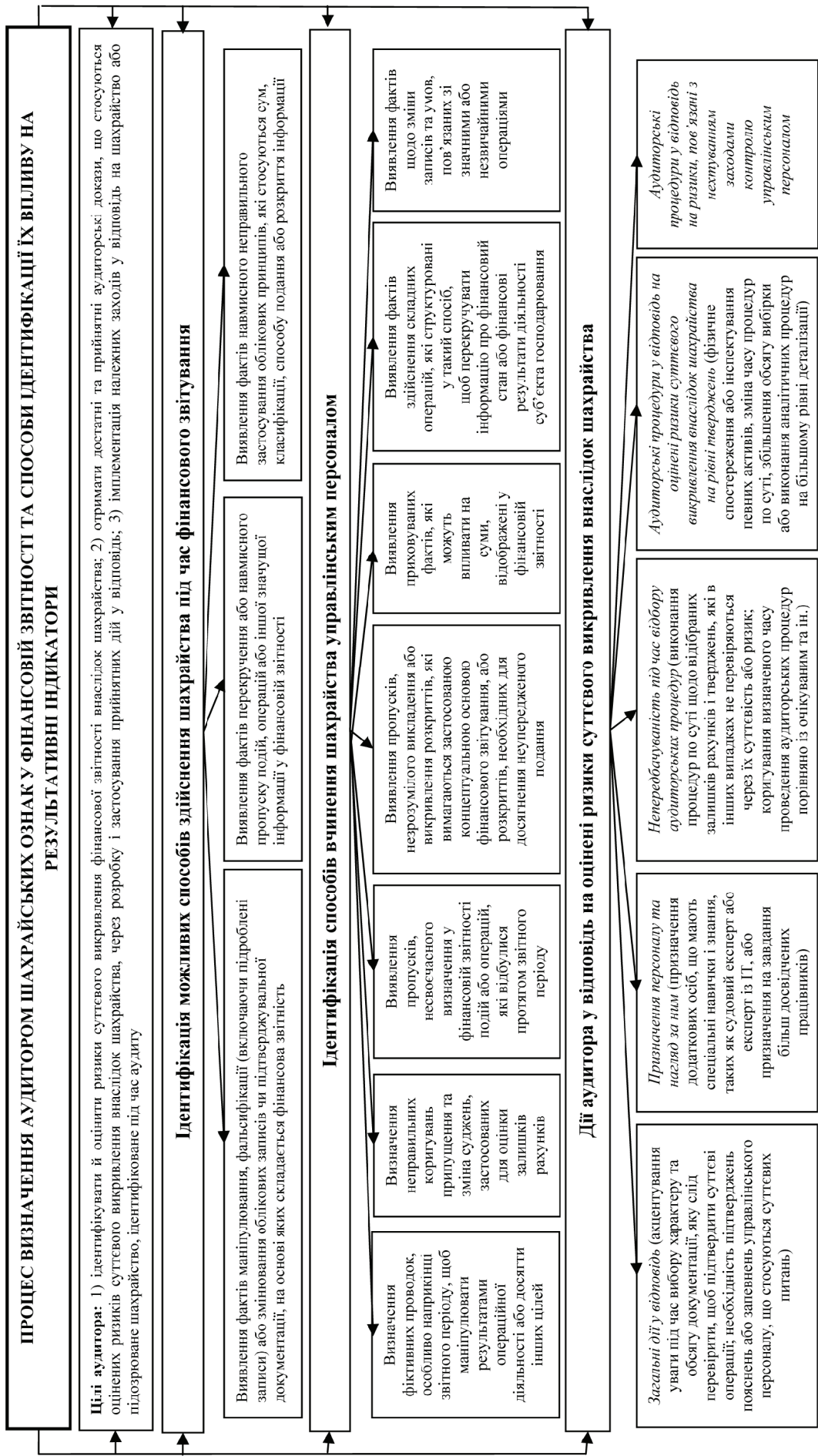

Рис. 2. Процес визначення аудитором шахрайських ознак у фінансовій звітності та способи ідентифікації їх впливу на результативні індикатори

Джерело: складено авторами за матеріалами [3].

та значна частина винагороди управлінського персоналу залежить від фінансових, операційних, інших результатів діяльності підприємства [2, с. 4].

Враховуючи вищенаведені аргументи, необхідності набуває питання дослідження процесу визнання шахрайських ознак у фінансовій звітності. На рисунку 2 схематично представлено діагностичний процес визначення шахрайських ознак у фінансовій звітності та способи ідентифікації їх впливу на результативні індикатори.

Для забезпечення ефективного, результативного процесу аудиторського дослідження та досягнення мети незалежної перевірки (в тому числі аудиту фінансових результатів) аудитор повинен отримати аудиторські докази в достатній та прийнятній кількості.

Відповідно до вимог МСА 500 "Аудиторські докази", аудиторські докази — інформація, яку використовує аудитор під час формування висновків, на яких ґрунтується думка аудитора.

Аудиторські докази повинні відповідати критеріям достатності та прийнятності.

Прийнятність аудиторських доказів — міра якості аудиторських доказів, тобто їх доречність та надійність для забезпечення підтвердження висновків, на яких ґрунтується думка аудитора.

Достатність аудиторських доказів — міра кількості аудиторських доказів. На потрібну кількість аудиторських доказів впливають аудиторська оцінка ризиків суттєвого викривлення та якість таких аудиторських доказів [3].

Відповідно, для отримання аудиторських доказів аудитор повинен реалізувати сукупність аудиторських процедур (інспектування, спостереження, зовнішнє підтвердження, повторне обчислення, виконання, аналітичні процедури, запит), забезпечити імплементацію на основі комплементарного синтезу методів та прийомів перевірки (аналіз, індукція, моделювання, формалізація, графічний метод, метод групувань, індексний метод, інвентаризація, експеримент та ін.).

ВИСНОВКИ

У межах проведеного дослідження встановлено, що аудиторська перевірка фінансових результатів є складовою компонентою аудиту фінансової звітності підприємства. Враховуючи важливу місію фінансових результатів в фінансово-господарській діяльності бізнес-суб'єктів, доцільно зазначити, що результативної якісної аудиторської перевірки забезпечать стейкхолдерів необхідним інформаційним ресурсом, який створює конститутивний базис для оцінки результативних показників, моделювання перспективних стратегій розвитку, закладе підґрунтя для створення, примноження та збагачення нових можливостей управління.

Література:

1. Бондар Ю. Робочі документи аудитора. Лід Скедьюли та програми. Аудиторська вибірка: посібник. Київ: ДП "Інформ.-аналіт. агентство". 2017. 396 с.
2. Каменська Т. Розгляд питань, що стосуються шахрайства при аудиторській перевірці. Бухгалтерський облік і аудит. 2015. № 6. С. 2—9.
3. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду іншого надання впевненості та супутніх послуг.

Видання 2016—2017 р. Міжнародна федерація бухгалтерів. Аудиторська палата України. Київ. 2018. Ч. 1. 1142 с.

4. Назаренко І.М. Аудит фінансових результатів: цільова спрямованість та особливості алгоритмізації. Наукові та прикладні аспекти удосконалення бухгалтерського обліку, економічного контролю та системи оподаткування: [колективна монографія] / Загальна редакція В.Я. Плаксієнка. Полтава: Видавництво: ПП "Астрія". 2018. С. 173—184.

5. Проскуріна Н.М. Маніпулювання фінансовими результатами: передумови, ознаки та способи виявлення. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2014. № 1. С. 110—114.

References:

1. Bondar, Yu. (2017), Robochi dokumenty audytora. Lid Skedjuly ta prohramy Audytorsjka vybirka [Auditor's working documents. Ice Sketches and Programs. Audit sample], Inform.-analyst. Agency, Kyiv, Ukraine.
2. Kamenska, T. (2015), "Audit Fraud Consideration", Accounting and Auditing, vol. 6, pp. 2—9.
3. International Federation of Accountants (2017), "Handbook of international quality control, auditing, review, other assurance and related services pronouncements 2016-2017 Edition Volume I", available at: <https://www.iaasb.org/publications-resources/2016-2017-handbook-international-quality-control-auditing-review-0.pdf> (Accessed 12 September 2019).
4. Nazarenko, I. M. (2018), "Audit of financial results: target orientation and features of algorithmization", Scientific and applied aspects of improving accounting, economic control and tax systems, pp. 173—184.
5. Proskurina, N. M. (2014), "Manipulation of financial results: prerequisites, signs and methods of detection", Problems and prospects of entrepreneurship, vol. 1, pp. 110—114.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2019 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 338.48 (477)

О. І. Замора,
к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства,
Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування
України "Бережанський агротехнічний інститут"

ORCID ID: 0000-0002-6531-2270

З. М. Герасимів,
к. г. н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства, Відокремлений підрозділ
Національного університету біоресурсів і природокористування України "Бережанський
агротехнічний інститут"

ORCID ID: 0000-0002-2505-2769

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.20.45

ТУРИСТИЧНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

O. Zamora,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Economics
of Enterprise, Separated subdivision of NULES of Ukraine "Bereshany Agrotechnical Institute"
Z. Gerasymiv,
PhD in Geographic sciences, Associate Professor, Associated Professor of the Department of economics
of the enterprise Separated Subdivision of National University of Life and Environmental Sciences
of Ukraine "Berezhany Agrotechnical institute"

THE TOURIST SECTOR OF THE ECONOMY: REALITIES AND PROSPECTS

У статті досліджено туристичний сектор країни, який є одним з небагатьох секторів економіки, спроможних швидше інших відновити обсяги своєї діяльності у разі створення сприятливих умов. Проаналізовано нераціональне використання туристичного потенціалу в українській економіці. Виявлено суттєві причини, що не дають змоги розкрити весь туристичний потенціал і ефективно його реалізувати. Запропоновано комплексний підхід до дослідження зазначеної проблеми та проведено SWOT-аналіз, який дав змогу виокремити низку чинників та перепон, що заважають конкурувати вітчизняному туризму на міжнародному ринку туристичної пропозиції. Сучасна динаміка розвитку туризму та економічні здобутки від туристичної діяльності перетворює його на один із найвагоміших секторів світової економіки з точки зору динаміки економічних процесів, поліпшення соціальної складової, збереження довкілля та відновлення культурної спадщини.

Tourism is an important sector of the economy, capable of recovering much of its activities under favorable conditions faster than others. Tourism development enables many countries of the world to receive significant funds from the state budget, increase incomes of other sectors of the economy, and improve the state of tourism infrastructure. Tourism holds a special place in the system of branches of the national economy. As a type of outdoor recreation, it is one of the main needs of the population and the costs for them.

The article explores the tourism sector of the country, which is one of the few sectors of the economy capable of restoring the volume of its activities faster while creating favorable conditions. The irrational use of tourism potential in the Ukrainian economy is analyzed. Significant reasons have been identified that make it impossible to unlock the full potential of tourism and effectively realize it. A comprehensive approach to the study of this problem was proposed and a SWOT analysis was

carried out, which made it possible to isolate a number of factors and obstacles that hinder the competitiveness of domestic tourism in the international tourist offer market. The modern dynamics of tourism development and economic gains from tourism activities make it one of the most important sectors of the world economy in terms of the dynamics of economic processes, improving the social component, preserving the environment and restoring cultural heritage.

Increasing the competitiveness of the price component of the tourism product of Ukraine can be achieved provided a balanced state policy course to eliminate obstacles to tourism development and minimize tax schemes and create favorable conditions for economic, investment and innovation activities.

Increased investment in the tourism sector leads to the creation of tourist sites and the development of tourism infrastructure, which increases the attractiveness of the national tourism sector. This stimulates the growth of domestic and inbound tourist flows and provides for the socio-economic development of the country. Further analysis of the factors influencing the development of the tourism sector is planned.

Ключові слова: туризм, туристичний сектор, сфера, галузь, туристична інфраструктура, колективні засоби розміщування, SWOT-аналіз та інші.

Key words: tourism, tourism sector, sphere, industry, tourism infrastructure, collective accommodation, SWOT analysis and others.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Розвиток туризму у світовому масштабі, його вплив на зайнятість населення, формування малого і середнього бізнесу, сприяння соціально-економічному розвитку регіонів, а саме транспортної, комунальної, інформаційної, виробничої та сервісної інфраструктури, роблять туризм важливою складовою частиною економічного і соціального розвитку. Сучасна динаміка розвитку туризму та економічні здобутки від туристичної діяльності перетворює його на один із найвагоміших секторів світової економіки з точки зору динаміки економічних процесів, поліпшення соціальної складової, збереження довкілля та відновлення культурної спадщини.

Незважаючи на світовий масштаб, туризм залишився регіональним і національним за змістовим наповненням. Ця галузь підтримує національні традиції, стимулює розвиток народних промислів, відродження рецептів приготування цікавих і смачних страв, вимагає збереження природи і створення сприятливих соціальних умов для свого функціонування, тому в багатьох країнах світу міжнародний туризм розвивається як система, яка надає всі необхідні можливості для ознайомлення з культурою, звичаями, історією, релігійними і духовними цінностями відповідної держави та її народу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню аналізу сучасного стану та особливостей сучасного розвитку туристичної галузі України присвятили свої роботи вітчизняні та зарубіжні теоретики, зокрема: Г. Горбань, В. Гостюк, А. Виноградська, О. Давидова, В. Кифяк, Ю. Палеха, А. Клименко, А. Терещен-

ко, В. Нікіфоров, Л. Дяченко, В. Кузнєцов, Л. Мельник, В. Герасименко, Т. Ткаченко, У. Теобальд, Н. Нечаюк, Л. Воротіна, І. Кравчук та інші. Проблема вияву впливу туризму на розвиток національної економіки й визначення його причин та наслідків, потребується подальшого дослідження.

Таблиця 1. Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму (осіб)

	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, усього	У тому числі		
		в'їзні (іноземні) туристи	виїзні туристи	внутрішні туристи
2000	2013998	377871	285353	1350774
2001	2175090	416186	271281	1487623
2002	2265317	417729	302632	1544956
2003	2856983	590641	344332	1922010
2004	1890370	436311	441798	1012261
2005	1825649	326389	566942	932318
2006	2206498	299125	868228	1039145
2007	2863820	372455	336049	2155316
2008	3041655	372752	1282023	1386880
2009	2290097	282287	913640	1094170
2010	2280757	335835	1295623	649299
2011	2199977	234271	1250068	715638
2012	3000696	270064	1956662	773970
2013	3454316	232311	2519390	702615
2014	2425089	17070	2085273	322746
2015	2019576	15159	1647390	357027
2016	2549606	35071	2060974	453561
2017	2806426	39605	2289854	476967
2018	4557447	75945	4024703	456799

Джерело: [2].

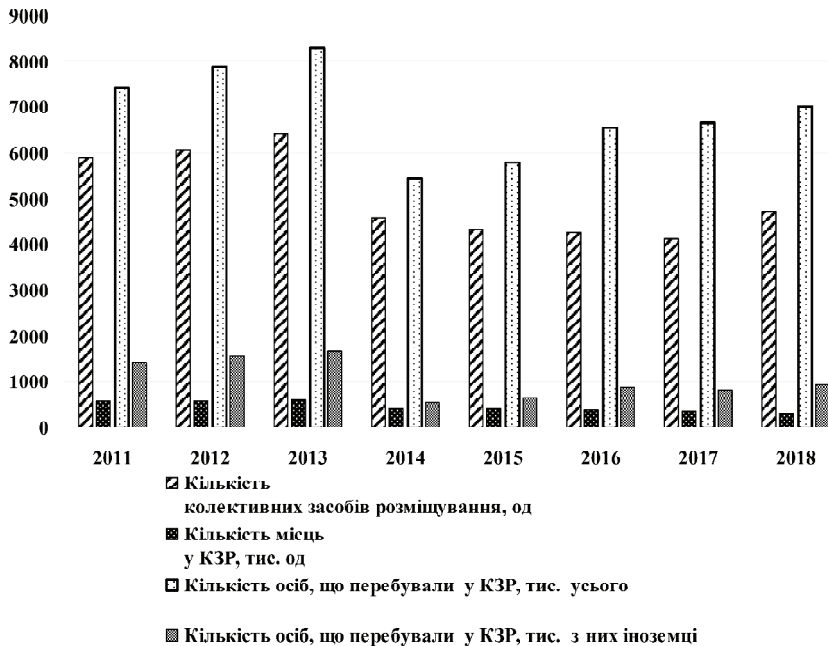

Рис. 1. Колективні засоби розміщування

Джерело: розроблено автором на основі [2].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є вивчення поточного стану туристичного сектору країни та його впливу на національну економіку, проведення SWOT-аналізу галузі з метою визначення стримуючих факторів розвитку та формування стимулів ефективного соціально-економічного розвитку країни, дослідження структури туристичного потоку та визначення пріоритетних тенденцій подальшого розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Туристична сфера є домінуючим чинником забезпечення соціально-економічного зростання для багатьох країн, які характеризуються подібними політичними, історичними, географічними та культурними особливостями. Це свідчить про наявність значних потенційних можливостей розвитку туризму за умови формування інфраструктури для належного функціонування цієї галузі. Досліджуючи динаміку основних показників діяльності туристичної сфери протягом останніх років, можна констатувати ознаки занепаду деяких видів туризму та скорочення абсолютної кількості туристів, яких обслуговують національні суб'єкти туристичної діяльності.

Туристична інфраструктура в останні періоди розвитку України характеризується суттєвими якісними та кількісними змінами, проте це не позначилось на динаміці туристичних потоків [1]. Кількість іноземних туристів має тенденцію скорочуватись, тоді як кількість виїзних туристів з України, прямо протилежно, збільшилась на 3996350 осіб протягом 2000—2018 рр. (табл. 1). Нажаль негативна динаміка спостерігається і на внутрішніх туристах, їх кількість за досліджений період зменшилась 897213 осіб.

Кількість іноземних туристів відображає характер зміни конкурентоспроможності у туристичній сфері, оскільки туристи мають змогу порівняти якість послуг у цій сфері в різних країнах та регіонах, отже, необхідно

досліджувати динаміку їх частки у загальному обсязі туристичних потоків. Динаміка зміни росту туристичних потоків, яких обслуговували вітчизняні суб'єкти господарювання, свідчить про наявність проблем розвитку туристичної сфери. Причинами цього виступають зміни факторів зовнішнього середовища, на макро- і мікро-рівнях:

1) політична та економічна криза внаслідок масового відтоку капіталу, тривалої слабкості зовнішнього попиту, російської анексії Криму та війни на сході країни;

2) низька ефективність використання повітряного простору, відсутність зручної та розвиненої системи авіаперельотів із найбільших міст Європи та з інших континентів;

3) порівняно високі ціни, купівельна спроможність іноземної валюти вразі нижча порівняно з європейськими державами;

4) низький рівень логістичного забезпечення туристичного розвитку країни, відсутність конкурентоспроможної інфраструктури та сервісу.

Наступним етапом аналізу є дослідження динаміки зміни туристичних об'єктів та колективних засобів розміщення, які безпосередньо впливають на динаміку кількості туристів, оскільки є місцями їх тимчасового перебування та дозвілля (рис. 1). Рисунок 1 відображає вплив негативних факторів, які згадані вище, особливо негативне коливання спостерігається в 2014 році. Проте з 2015 року спостерігається покращення динаміки щодо зростання кількості осіб, що перебували у різноманітних колективних засобах розміщення.

У міжнародній практиці прийнята стандартна класифікація засобів розміщення, розроблена експертами Всесвітньої туристської організації (ВТО). Згідно з нею, всі засоби розміщення поділяють на дві групи: колективні та індивідуальні. Перші, у свою чергу, підрозділяються на підприємства готельного типу та спеціалізовані.

До спеціалізованих засобів розміщення відносять: санаторії, профілакторії, будинки відпочинку, туристські притулки, стоянки та ін., туристські, спортивні бази, бази відпочинку, будинки мисливця (рибалки), конгрес-центри, кемпінги, ботелі, флотелі, ротелі та інші.

До індивідуальних засобів розміщення належать: квартири, кімнати в квартирах, будинки, котеджі, що винаймаються [3].

Нині в Україні функціонує розвинена мережа державних і комунальних закладів культури, створених як за радянських часів, так і протягом незалежності. "Ці заклади отримують регулярну фінансову підтримку з державного та місцевих бюджетів, хоча й не завжди достатню за обсягами і не надто дієву за механізмами її надання" [4, с. 127]. Комерційний і неприбутковий сектори культури на відміну від більшості європейських країн малорозвинені. На заваді розвитку недержавного культурного сегмента стоїть брак механізмів його стимулювання, недосконалість законодавчої та подат-

кової бази. Цінність туристичного продукту — в унікальному поєднанні потужних природних рекреаційних ресурсів, кліматичних особливостей, історико-культурної спадщини та туристичних об'єктів державної, комунальної та приватної форм власності, що має великий потенціал для широкого розвитку диверсифікованої пропозиції. Економічна привабливість недержавного туристичного сектора зумовлюється швидкою оборотністю залучених коштів та надходженням валюти. Перешкоджає розвитку туристичної підприємницької діяльності обов'язкове забезпечення фінансової відповідальності суб'єктів туристичної підприємницької діяльності перед туристами. Запровадження мінімальних внесків надає переваги та підтримує великих туроператорів, а малих змушує переходити до розряду турагентів. Також немає будь-яких пільг і не заохочується розвиток внутрішнього туризму, що орієнтує суб'єктів туристичної діяльності на виїзний туризм як найбільш прибутковий. Для залучення іноземних туристів потрібна не тільки промоція на міжнародному ринку, але й відповідний рівень розвитку туристичної і суміжних інфраструктур, а також активна підтримка розвитку туристичної індустрії та стабільна позиція держави в цьому питанні.

Динаміки розвитку туристичної інфраструктури вказує на залежність між показниками туристичної сфери та соціально-економічними. Найвищим рівнем впливу характеризуються бази та заклади відпочинку. Динаміка кількості готелів практично не впливає на кількість туристів. Причиною цього може бути відсутність суттєвої динаміки у зміні кількості готелів та зменшенні кількості туристів. Крім цього, це характеризує вітчизняні готелі як не надто перспективний напрям для розвитку туризму. Ці та інші чинники зумовлюють незвично низький рівень впливу елементів інфраструктури на розвиток туризму. Це також доводить, що вітчизняна галузь туризму знаходиться на етапі свого формування. Загалом можна зазначити, що показники соціально-економічного розвитку впливають на туризм сильніше, ніж туристична інфраструктура.

Досягнення сприятливого соціально-економічного впливу туризму на суспільство є важливою стратегічною метою як розвинених держав, так і країн, що розвиваються. Збільшити економічні вигоди від туризму можна різними методами, які вбудовуються в процес державного управління, завдяки чому можна уникнути багатьох проблем. Одним з таких методів є зміцнення зв'язків між туризмом та іншими секторами економіки.

Найвищий рівень залежності спостерігається між динамікою обсягів реалізації промислової продукції та оптового товарообороту. Рівень офіційної оплати праці, прямі закордонні інвестиції та показник зовнішньоекономічної діяльності практично не впливають на динаміку туристів в Україні. На основі цього можна зробити такі висновки:

Таблиця 2. SWOT-аналіз конкурентоспроможності туристичного сектору в Україні

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Збережені культурні традиції та історична спадщина. 2. Широка географія, гарні краєвиди, багаті флора та фауна. 3. Розмаїття ландшафту - наявність річок, гір, озер, лісів. 4. Гостинність населення. 5. Велика кількість індивідуальних операторів, що традиційно приймають гостей. 6. Наявність ресурсів до створення оздоровчих комплексів	1. Нестабільний рівень сервісу. 2. Слабка логістика, неякісні дороги 3. Негативне відношення великої кількості українців до внутрішнього туризму. 4. Не надто привабливий імідж України в очах іноземців 5. Висока вартість обслуговування. 6. Високий рівень захворювання на СНІД, туберкульоз, гепатит тощо. 7. Велика частка нереставрованих та покинутих стародавніх пам'яток архітектури
Можливості	Загрози
1. Розвиток туризму збільшить доходи населення, що поліпшить економічний розвиток країни та її регіонів. 2. Покращання рівня обслуговування та екологічної ситуації 3. Підвищення рівня збереження культурно-історичних пам'яток. 4. Розширення асортименту надаваних послуг та розроблення нових видів турів. 5. Збільшиться зайнятість населення. 6. Створення іміджу країни як стабільної та безпечної. 7. Зниження цін на відпочинок	1. Нестабільна політична та економічна ситуація. 2. Техногенні катастрофи. 3. Значний рівень безробіття, що створює основу для збільшення злочинності. 4. Зниження загального рівня життя населення. 5. Можливість виникнення епідеміологічних захворювань. 6. Слабкий інвестиційний клімат 7. Розвиток закордонного туризму

Джерело: розроблено автором.

1) туризм в Україні розвивається несистемно та не має суттєвого впливу на соціально-економічне процвітання регіонів;

2) значна частка туристів сконцентрована у промислових центрах, у регіонах туризм практично не розвивається або впливу цього розвитку на соціально-економічні зміни практично не відчувається;

3) динаміка розвитку туризму значно залежить від креативності підприємців, динаміка розвитку традиційних видів туризму є уповільненою порівняно із змінами у суспільстві;

4) реальний дохід потенційних туристів є вищим ніж офіційний рівень оплати праці, оскільки валовий регіональний продукт на душу населення сильніше впливає на кількість туристів, ніж середня заробітна плата.

Незважаючи на ресурсну забезпеченість, туристична індустрія нашої країни є неконкурентоспроможною порівняно з розвиненими туристичними державами. Розвинута матеріальна база дозволяє індустріальним країнам зробити туризм масовим. А у разі проведення цілеспрямованої політики швидкого розвитку міжнародного туризму можна у порівняно короткі строки значно наблизитися до країн, для яких надходження від туристичної сфери становить значну частину ВВП. Єдиний шлях вирішення цієї проблеми — це сформувати продуману, стратегічно-орієнтовану державну політику, основним завданням якої було б реально визначити туризм одним з основних пріоритетів держави, створити сильний орган влади з управління розвитком туризму, впровадити апробовані у світі економічні механізми успішного ведення туристичного бізнесу й заохотити інвесторів вкладати кошти в розвиток туристичної інфраструктури України [5].

На основі SWOT-аналізу визначено такі Strengths — сильні сторони, Weaknesses — слабкі сторони, Opportunities — сприятливі можливості та Threats — загрози, які впливають на подальший соціальний та економічний розвиток туристичної сфери. Цей універсальний метод особливо ефективний при аналізі переваг і недоліків туристичного ринку країни. SWOT-аналіз допомагає з'ясувати обставини, за яких розвивається туристичний ринок України, збалансувати вплив внутрішніх переваг і недоліків із впливом сприятливих можливостей і загроз. Такий аналіз допомагає визначити не тільки можливості країни, а й усі доступні переваги над конкурентами [6] (табл. 2).

Україна об'єктивно має потужний туристичний потенціал, який, на жаль, використовується не дуже ефективно. Тому необхідно підвищити рівень основних напрямів стимулювання туристичної діяльності в Україні, які посилять взаємозв'язок туризму з іншими пріоритетними сферами соціального, економічного та культурного розвитку окремих регіонів і всієї країни. А це, у свою чергу, сприятиме зростанню авторитету країни на світовому ринку туристичних послуг, зміцненню її економіки, наповненню державного бюджету, створенню потужної туристичної галузі, зростанню добробуту українських громадян, збереженню історико-культурної спадщини, піднесенню духовного потенціалу суспільства.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Ситуація, що склалася в туристичному секторі економіки, останнім часом вимагає активного пошуку шляхів подолання кризових явищ та інтенсифікації виробництва туристичного продукту із забезпеченням необхідної його якості. Необхідно обґрунтувати перспектив реалізації потенціалу туристичної галузі в умовах росту конкуренції на туристичних ринках, активізації індивідуального неорганізованого туризму, зростання вимог до якості запропонованих турпродуктів, а саме:

- логістика інноваційності у туризмі, у вигляді впровадження нових технологій обслуговування та організації відпочинку, управлінських нововведень;
- диверсифікувати туристичні послуги за рахунок інновацій та розвитку наявного потенціалу туристичної галузі;
- державна туристична політика повинна сприяти формуванню цілісного туристичного продукту;
- забезпечення сталого розвитку туризму повинно передбачати управління в туристичною галузі, таким чином, щоб це не суперечило природній, соціальній, економічній єдності території;
- легалізація діяльності приватних домоволодінь та засобів розміщення;
- ліквідація диспропорцій рекреаційного освоєння територій як елемент комплексного розвитку.

Література:

1. Кошова Б.Р. Прогнозування розвитку туристичної інфраструктури. Менеджмент та підприємництво в Україні. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". 2017. № 875. С. 431—439.
2. Туристична діяльність в Україні. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/tyr/tyr_dil/arch_ty_r_dil.htm

3. Основи готельної справи. URL: https://pidruchniki.com/12461220/turizm/klasifikatsiya_zasobiv_rozmischennya_turistiv_vto

4. Культурна політика в Україні. Аналітичний огляд / за ред. О.А.Гриценко. Київ: УЦКД, 2007, 215 с.

5. Туристична сфера України як плацдарм до розвитку національної економіки та міжнародного туризму. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/cymbal.htm

6. SWOT-аналіз конкурентоспроможності туристичного ринку України. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/frolova.htm

References:

1. Koshova, B.R. (2017), "Forecasting the development of tourist infrastructure. Management and Entrepreneurship in Ukraine", Management and Entrepreneurship in Ukraine. Bulletin of the National University of Lviv Polytechnic, vol. 875, pp. 431—439.

2. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Tourist activity in Ukraine", [Online], available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/tyr/tyr_dil/arch_ty_r_dil.htm (Accessed 14.10.2019).

3. Krul', H.Ya. (2019), "Basics of hotel business", [Online], available at: https://pidruchniki.com/12461220/turizm/klasifikatsiya_zasobiv_rozmischennya_turistiv_vto (Accessed 16.10.2019).

4. Gritsenko, O.A. (2007), Kulturna polityka v Ukraini. Analitichnyy ohlyad [Cultural policy in Ukraine. Analytical Review], UCKD Kyiv, Ukraine.

5. Tsymbal, O.I. (2012), "Ukraine's tourism sphere as a springboard to the development of national economy and international tourism", [Online], available at: http://tourlib.net/statti_ukr/cymbal.htm (Accessed 16.10.2019).

6. Frolova, V.Yu. (2015), "SWOT-analysis of competitiveness of the tourist market of Ukraine", [Online], available at: http://tourlib.net/statti_ukr/frolova.htm (Accessed 15.10.2019).

Стаття надійшла до редакції 20.10.2019 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

В. П. Биховченко,
к. е. н., доцент, Університет державної фіскальної служби України
ORCID ID: 0000-0002-7225-4646

А. А. Пічкур,
студентка 2 курсу магістратури,
Університет державної фіскальної служби України
ORCID ID: 0000-0002-5071-6109

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.20.50

ВИКОНАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ ЗА ВИДАТКАМИ

V. Byhovchenko,
PhD in Economics, University State Fiscal Service of Ukraine
A. Pichkur,
student of the 2 course of Master's degree of the University State Fiscal Service of Ukraine

EXECUTION OF THE STATE BUDGET BY EXPENDITURE

Сьогодні в Україні існує проблема нераціонального використання коштів з державного бюджету. Ефективне виконання будь-яких функцій держави вимагає прямих витрат фінансових ресурсів. Відповідно витрати держави — одна з важливих сторін фінансової діяльності держави. В сучасних умовах динамічного розвитку світової економіки виникає потреба у забезпеченні ефективного виконання державного бюджету. У статті здійснено аналіз обсягу та структури фінансування видатків державного бюджету. Метою дослідження є визначення тенденцій фінансування видатків державного бюджету України та їх зміни протягом останніх років. Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання використання бюджету країни. У статті застосовано сукупність наукових методів, зокрема, методи наукової абстракції, порівняльний, аналізу і синтезу, систематизації, узагальнення, індукції і дедукції, статистичний та графічний методи. Досліджено основні складові видаткової частини державного бюджету. Проаналізовано динаміку основних показників бюджету у розрізі дохідної та видаткової частини бюджету. Видаткову частину бюджету проаналізовано за функціональною складовою. Обґрунтовано необхідність підвищення ефективності управління видатками державного бюджету України, з метою покращення її макроекономічних показників, а також рівня добробуту громадян.

Today in Ukraine there is an acute problem of misallocation of funds from the state budget. The performance of any functions of the state requires direct expenditure of financial resources. Therefore, government spending is one of the important aspects of the financial activities of the state, which is directly related to its activities to raise funds in state and local budgets and state trust funds. In modern conditions of the dynamic development of the global economy, there is a need to ensure the effective implementation of the state budget. The article analyzes the volume and structure of financing state budget expenditures. The purpose of the study is to identify trends in financing the state budget of Ukraine and their changes over the past years. The subject of the study is the theoretical and practical issues of using the country's budget. The article uses a set of scientific methods, in particular, methods of scientific abstraction, comparative, analysis and synthesis, systematization, generalization, induction and deduction, statistical and graphical methods. The main components of the expenditure part of the state budget are investigated. The dynamics of the main indicators of the budget in the context of the revenue and expenditures of the budget is analyzed. The expenditure side of the budget is analyzed by the functional component. The necessity of increasing the efficiency of spending management of the state budget of Ukraine with the aim of improving its macroeconomic indicators, as well as the level of well-being of citizens, is substantiated. Based on the analysis of the dynamics of the volume of the budget expenditures and its other indicators, the main principles are identified that must be observed when maintaining the state budget

policy from the perspective of financing costs, in particular: to prevent imbalances and unjustified growth in the expenditures of the state budget, which will lead to a deficit, and also ensure the proportionality of the growth rate of the revenue and expenditure parts of the state budget of Ukraine. This issue requires further study due to the influence of objective factors on the macroeconomic situation in Ukraine in recent years, namely: high inflation, depreciation of the national currency, high growth rates of public debt etc.

Ключові слова: бюджет, бюджетна політика, бюджетна система, видатки бюджету, фінансування бюджету, функціональна класифікація, класифікація видатків, структура видатків бюджету.

Key words: budget, budget expenditures, budget financing, functional classification, classification of expenditures, structure of budget expenditures.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Видаткова частина державного бюджету відіграє одну з головних ролей у розвитку держави, зокрема у розвитку соціального та економічного профілю. Значна кількість видів державних видатків зумовлена певними факторами, зокрем: рівнем соціально-економічними розвитку держави, її адміністративно-територіальним устроєм, а також характер функцій держави, адже лише за умови, що держава має достатню суму бюджетних ресурсів, вона зможе у повному обсязі виконувати усі свої функції.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематику виконання державного бюджету досліджено у працях багатьох вітчизняних вчених-економістів, зокрема: М. Акперова, А. Бабиц, О. Василик, Ю. Глущенко, Є. Шара, А. Пилипенко, Ю. Стоян, Т. Нестеренко, О. Романенко, Е. Малінін, Г. Маклева, А. Скляр, С. Прокоф'єва, В. Федосов та інші. Значний вклад у дослідження цієї проблематики ввнесли такі зарубіжні вчені-економісти: Е. Вогель,

Р. Ербе, Д. Кісін, П. Кругман, М. Познер, М. Портер, Дж. Стренд, Е. Хекшер та інші.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розкриття сутності виконання державного бюджету за видатками

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Видатки державного бюджету відіграють досить важливу роль у виконанні соціально-економічної політики держави. В показниках видатків державного бюджету відображаються функції і завдання держави, взаємозалежність між фінансами і економікою країни, відносини даної країни з іншими країнами, а також рівень і напрям суспільного розвитку. Зокрема склад і структура видатків бюджету певних держав дозволяють зробити висновки та узагальнення щодо економічного, політичного і соціального стану розвитку за певний час.

Відповідно до Бюджетного кодексу (БКУ) України видатки бюджету — "це кошти, які спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум" [1].

Ефективне виконання державного бюджету є ключовою складовою реалізації її бюджетної політики. Основні підходи до визначення сутності та змісту бюджетної політики представлені в таблиці 1.

Науковець Л. Василик зазначає, "видатки державного бюджету — це відповідні економічні відносини, які виникають при розподілі і використанні централізованого фонду грошових коштів держави" [4]. Доцільно зазначити, серед науковців не має єдиного підходу до визначення поняття "видатки бюджету", найбільш поширені підходи наведені в таблиці 2.

Законодавче трактування поняття видатків бюджету розрізняють у деяких зарубіжних країнах, деякі приклади визначення цього поняття у законодавстві інших країн наведені у таблиці 3. Проведений аналіз дозволяє зробити такі висновки, затверд-

Таблиця 1. Підходи до визначення сутності та змісту бюджетної політики

Автори	Зміст
Л. Лисяк	«Головний важіль визначення основних напрямів впливу державних та регіональних (місцевих) органів влади на досягнення збалансованого розвитку суспільства, відображає суспільно-економічні відносини між людьми у процесі розподілу і перерозподілу ВВП, вироблення, розподілу, споживання суспільних благ і послуг та регулювання соціально-економічних процесів з метою задоволення потреб і розв'язання різноманітних проблем суспільства на основі сталого розвитку»
Н. Виговська	«У вузькому сенсі — це ефективний макроекономічний інструмент держави, спрямований на забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів і України в цілому; в широкому сенсі — система дій державних (місцевих) органів влади, спрямована на забезпечення регулювання бюджетного процесу, бюджетної системи в умовах трансформації економіки країни»
Ю. Глущенко	«Система заходів і дій органів влади в галузі управління бюджетним процесом на основі концепції розвитку бюджетних відносин у складі загальної економічної політики, спрямована на реалізацію поставлених завдань і цілей з економічного та соціального розвитку»
Т. Латковська	«Один з основних напрямів економічної політики держави, спрямований на оптимізацію формування доходів і використання фінансових ресурсів держави, підвищення ефективності державних інвестицій в економіку; узгодження загальнодержавних та місцевих інтересів в сфері міжбюджетних відносин; регулювання державного боргу та забезпечення соціальної справедливості при перерозподілі національного доходу»

Джерело: складено автором на основі [2; 3].

жені визначення терміну "видатки бюджету" відображають зовнішню ознаку видатків, зокрема форму прояву. Також до видатків державного бюджету згідно законодавчих актів певних країн не відносяться кошти, що є джерелами фінансування бюджетного дефіциту та кошти, що спрямовуються на погашення суми основного державного боргу (наприклад, у Латвії). Доцільно зазначити, що в БКУ є найчисельнішою кількістю уточнень щодо складових, які не відносяться до видатків. В усіх інших проаналізованих країнах такого розмежування не спостерігалось.

В умовах глобалізації та інтенсивного розвитку світової економіки, форми і методи бюджетного фінансування у повинні системно удосконалюватись, аби повніше відповідати вимогам світової економіки. Зокрема важливим критерієм класифікації витратної частини бюджету є предметне спрямування певних грошових потоків. Але водночас у розвинених країнах світу виділяють п'ять основних структур бюджетних видатків: втручання держави в економіку військові; утримання державного апарату управління; соціальні витрати; надання субсидій і кредитів іншим державам [6]. Функціональний поділ видатків представлено у таблиці 4.

Важливе значення в забезпеченні ефективного виконання бюджету належить управлінню видатками бюджету. Управління видатками бюджету — "це сукупність заходів, форм і методів організації системи видатків бюджету, які застосову-

Таблиця 2. Визначення фінансового поняття "видатки бюджету"

Автори	Зміст
С.І. Юрій, Й.М. Бескид	«Це економічні відносини, які виникають у зв'язку з розподілом централізованого фонду грошових коштів і його використання за цільовим призначенням»
А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Т.С.Смолженко	«Економічні відносини, що виникають у зв'язку з розподілом фонду грошових коштів держави та його використання за галузевим, територіальним чи цільовим призначенням»
О.Д. Василюк, К.В. Павлюк	«Видатки бюджетів за своєю економічною сутністю є інструментом розподілу і перерозподілу централізованого грошового фонду держави та його використання за цільовим призначенням для забезпечення суспільного добробуту»
С.Л. Лондар	«Це кошти, що спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом»
Л.В. Панкевич, М.А. Зварич, П.Я. Могиляк, Б.І. Хомічак	«Кошти, що спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та поверненню надлишку сплачених до бюджету сум»
І.В. Форкун, В.М. Шацька, Н.Л. Фролова	«Під видатками слід розуміти кошти, що спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених законом України про Державний бюджет на відповідний рік та рішеннями про місцеві бюджети»
Ю.В. Пасічник	«Це витрати держави на загальнодержавному рівні, які необхідні для виконання державою її функцій. Ці витрати виражають економічні відносини. На основі яких здійснюється використання централізованих коштів за напрямками, визначеними законом»

Джерело: складено автором на основі [5].

Таблиця 3. Порівняльно-правовий аналіз терміну "видатки бюджету" за українським та європейським законодавством

Країна	Законодавчий чи нормативний акт	Визначення терміна «видатки бюджету»
Україна	БКУ від 8 липня 2010 року № 2456-VI, ст. 2	«Кошти, які спрямовані на реалізацію програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом. До видатків бюджету не належать: погашення боргу; надання кредитів з бюджету; розміщення бюджетних коштів на депозитах; придбання відповідних цінних паперів; повернення надміру сплачених до бюджету коштів податків і зборів (обов'язкових платежів) та інших доходів бюджету, проведення їх бюджетного відшкодування»
Росія	Бюджетный Кодекс Российской Федерации, Принят Государственной Думой 17 июля 1998 года, ст. 6	«Виплачувані з бюджету грошові кошти, за винятком коштів, що є відповідно до цього Кодексу джерелами фінансування дефіциту бюджету»
Чехія	Section 2, act no.320/2001, collection of 24 august 2001 on financial control in public administration and amendments to some acts (the act on financial control)	«Видатки з державного бюджету, бюджетів місцевого самоврядування та інших грошових фондів держави, місцевого самоврядування, що виконуються за рахунок коштів, накопичених у національному фонді, а також зовнішніх запозичень, отриманих відповідно до міжнародних договорів чи наданих для виконання публічних адміністративних завдань»
Латвія	Paragraph I. Terminology Used in the Law, the Law on budget and finance management	«Усі виплати, як здійснюються з державного бюджету, крім коштів, що спрямовані на погашення суми основного боргу»
Болгарія	Paragraph 1: Additional Provisions, Law on the Structure of the State Budget	«Грошові кошти, отримані та витрачені державою відповідно до чинного законодавства країни»
Хорватія	Article 2, National Budget Act of the Republic of Croatia	«Безповоротні поточні та капітальні грошові виплати, що проводяться із застосуванням або без застосування зустрічних зобов'язань або грантів»

Джерело: складено автором на основі [5].

Таблиця 4. Функціональний поділ видатків

Функції держави	Видатки бюджету
Управлінська	Державне управління; правоохоронні органи і служба безпеки; судова влада і прокуратура; фінансові і митні органи; міжнародні відносини
Оборонна	Національна оборона
Соціальна	Соціальна сфера (освіта; підготовка кадрів; культура; мистецтво; засоби масової інформації; охорона здоров'я та ін.); соціальний захист і соціальне забезпечення населення (витрати на індексацію доходів і заробітної плати працівників закладів та установ, що фінансуються з бюджету, виплати компенсацій населенню на дітей; пенсії та виплати компенсацій військовослужбовцям і членам їхніх сімей; кошти на охорону материнства і дитинства та ін.)
Економічна	Економічна діяльність держави (фінансування реконструкції підприємств; капітальні вкладення; нарощування виробництва споживчих товарів і продукції виробничого призначення тощо); фундаментальні наукові дослідження

Джерело: складено автором на основі [7].

ються фінансовими відомствами та іншими державними інституціями щодо обґрунтування напрямів та обсягів їх використання з метою забезпечення виконання державою своїх функцій" [6]. Під системою видатків бюджету доцільно розуміти сукупність певних напрямів видатків (або бюджетних програм), а також їх структуру, складання звітності та контролю за виконанням видатків бюджету.

Система управління видатками бюджету складається із двох основних взаємопов'язаних елементів: суб'єкту та об'єкту. В цьому випадку об'єктом виступають безпосередньо видатки бюджету. Суб'єктом системи управління є сукупність відповідних органів управління видатками бюджету, які можна об'єднати, умовно, в три групи (рис. 1).

Для реалізації політики управління видатками державного бюджету необхідною умовою є виокремлення його основних складових. Враховуючи теоретичні основи функцій науки про управління і складові бюджетного менеджменту, доцільно поді-

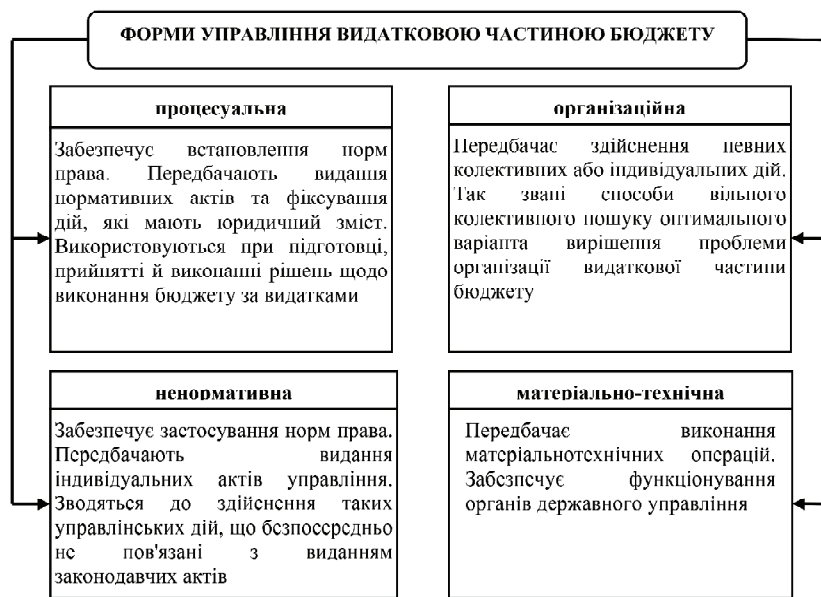
Рис. 1. Суб'єкти системи управління видатками державного бюджету

Джерело: складено автором на основі [5; 8].

Рис. 2. Суб'єкти системи управління видатками бюджету України

Джерело: складено автором на основі [5].

Рис. 3. Форми управління видатками бюджету

Джерело: складено автором на основі [5].

лити їх на дві групи: за змістом бюджетної роботи та за стадіями бюджетного процесу (рис. 2).

Розподіл основних складових управління видатками бюджету на дві групи дає можливість краще зрозуміти

міти сутність цього процесу. Відповідно, складові, які виокремлюються за стадіями бюджетного механізму, відображають сукупність організаційно-технічних заходів, які здійснюються на кожній стадії, а складові другої групи — це методи, інструменти, а також прийоми, які використовуються під час бюджетного процесу на всіх його стадіях.

Основними формами управління видатковою частиною державного бюджету є різнопланові прояви та види реалізації діяльності уповноважених суб'єктів управління видатковою частиною бюджету на різних стадіях бюджетного процесу. Відповідно дані форми доцільно умовно розподілили на чотири групи: ненормативні, організаційні, процесуальні та матеріально-технічні (рис. 3).

Однією з найбільш поширених форм організації виконання видаткової частини бюджету у органах управління, а також в різноманітних установах та організаціях є переважно організаційна форма. Це спричинено тим, що організаційні дії реалізуються, як усередині органу управління, так і поза ним.

Таблиця 5. Показники державного бюджету України з 2008 по 2018 рр.

Рік	Доходи		Видатки		Кредитування		Сальдо	
	млн грн	% ВВП	млн грн	% ВВП	млн грн	% ВВП	бюд. дефіцит	% ВВП
2008	231686,3	24.44	241454,5	25.47	2732,5	0.29	-12500,7	-1.32%
2009	209700,3	22.96	242437,2	26.54	2780,3	0.30	-35517,2	-3.89%
2010	240615,2	22.23	303588,7	28.04	1292,0	0.12	-64265,5	-5.94%
2011	314616,9	23.90	333459,5	25.33	4715,0	0.36	-23557,6	-1.79%
2012	346054,0	24.56	395681,5	28.08	3817,7	0.27	-53445,2	-3.79%
2013	339180,3	23.31	403403,2	27.73	484,7	0.03	-64707,6	-4.45%
2014	357084,2	22.79	430217,8	27.46	4919,3	0.31	-78052,8	-4.98%
2015	534694,8	27.01	576911,4	29.14	2950,9	0.15	-45167,5	-2.28%
2016	616274,8	25.86	684743,4	28.73	1661,6	0.07	-70130,2	-2.94%
2017	793265,0	26.59	839243,7	28.13	1870,9	0.06	-47849,6	-1.60%
2018	928108,3	26.08	985842,0	27.70	1514,3	0.04	-59247,9	-1.66%

Джерело: складено автором на основі [8; 9].

Таблиця 6. Показники загального та соціального фондів бюджету за 2018 рік

ПОКАЗНИКИ	Загальний фонд		Спеціальний фонд		Разом	
	План на 2018 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2018 рік	План на 2018 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2018 рік	План на 2018 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2018 рік
Загальнордержавні функції	170 170	155 543	9 113	7 414	179 283	162 958
Оборона	83 435	83 366	14 358	13 657	97 793	97 024
Громадський порядок, безпека та судова влада	102 073	100 846	21 403	16 029	123 477	116 875
Економічна діяльність	36 797	35 357	37 637	28 242	74 434	63 600
Охорона навколишнього природного середовища	3 962	3 873	2 174	1 368	6 137	5 241
Охорона здоров'я	19 947	19 643	3 391	2 974	23 338	22 618
ЖКГ	255	189	159	107	414	296
Духовний та фізичний розвиток	10 268	9 945	209 1	161	10 477	10 107
Освіта	29 416	29 118	20 807	15 206	50 224	44 324
Соціальний захист та соц. забезпечення	161 340	161 249	2 831	2 615	164 172	163 865
Разом	617 666	599 133	112 087	87 778	729 754	686 912
Усього	905 892	884 166	128 533	101 685	1 034 426	985 851

Джерело: складено автором на основі [9].

Доцільно зазначити, що майже всі методи управління (рис. 3) використовуються під час управління видатковою частиною державного бюджету. Але найбільш поширеними є економічні та адміністративні методи управління. Зокрема до економічних методів належать: прогнозування, порівняння, аналіз, моделювання, аналітичний метод, планування, статистичне та економіко-математичне програмування, екстраполяції, нормативний та балансовий метод, метод відкриття кредитів, метод коефіцієнтів, метод прямого бюджетного фінансування, нормування видатків, програмно-цільовий, метод перерахування коштів та інші. До адміністративних — розпорядчі та регламентаційні методи, ревізії, санкції, перевірки тощо.

Для глибшого розуміння проблематики функціонування державного бюджету, необхідно розглянути динаміку основних бюджетних показників. Відповідно, у таблиці 5 подано показники державного бюджету України за період 2008—2018 роки.

Доцільно зазначити, що у структурній частині видатків державного бюджету відсутні істотні зміни порівняно з 2018 роком.

У видатковій частині бюджету основну частку мають соціальний захист та соціальне забезпечення, безпека та судова влада, громадський порядок, оборона та загальнодержавні витрати. У таблиці 6 наведено більш детальна структура бюджету за 2018 рік у розрізі загального та спеціального фондів.

Виходячи з проаналізованих даних, простежується, що фактичні показники перевищують планові, це вказує на наявність незначного рівня дефіциту бюджету. Варто зазначити, що наявність незначного рівня дефіциту бюджету є позитивним явищем і в певній мірі необхідним.

ВИСНОВКИ

Отже, виконання видаткової частини бюджету є важливою стадією бюджетного процесу, на якій базується реалізація поставлених цілей і виконання всіх функцій держави. На основі здійсненого аналізу динаміки обсягів видаткової частини бюджету та інших його показників, доцільно зупинитися на основних засадах, дотримання яких є необхідними під час ведення бюджетної політики держави з позиції фінансування видатків: не допустити диспропорцій та невиправданого зростання видаткової частини державного бюджету, що призведе до дефіциту, а також забезпечити пропорційність темпів зростання дохідної та видаткової частин державного бюджету України.

Література:

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс]. — URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
2. Глущенко Ю.А. Бюджетний менеджмент як дієвий механізм державного управління та місцевого самоврядування / Ю.А. Глущенко // Державне управління: теорія та практика. — 2013. — № 2. — С. 76—81.
3. Нечипоренко А.В. Роль бюджетної політики на сучасному етапі економічного розвитку України / А.В. Нечипоренко. // Актуальні економічні, фінансові та правові питання в умовах євроінтеграції та глобальної конкуренції. — 2019. — С. 90—93.

4. Василик О.Д. Державні фінанси України / О.Д. Василик. — К.: НІОС, 2002. — 608 с.

5. Набока Т.С. Управління видатками бюджету та напрямки його вдосконалення в Україні: дис. канд. ек. наук: 08.00.08 / Набока Т.С. — Київ, 2015. — 349 с.

6. Пилипенко К.А. Особливості виконання доходів і видатків державного бюджету через органи Державної казначейської служби України / К.А. Пилипенко, М.Р. Баклицька // Modern economics. — 2018. — № 9. — С. 73—78. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/modecon_2018_9_11

7. Романенко О.Р. Фінанси: [підручник] / О.Р. Романенко, С.Я. Огородник // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/337/54/1/2>.

8. Kuzheliev M. Financial resources of public sector of economy in ensuring realization of financial policy of the country / M. Kuzheliev, A. Nechyporenko // Association agreement: driving integrational changes: collective monograph / edited by R. Iserman, M. Dei, O. Rudenko, Y. Tsekhmister, V. Lunov. — Accent Graphics Communications Chicago, Illinois, USA, 2019. — P. 374—385.

9. Видатки держбюджету України [Електронний ресурс] // МінфінМедіа. — 2019. — Режим доступу до ресурсу: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/2019/>

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Budget Code of Ukraine" available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (Accessed 10 Oct 2019).
2. Hlushchenko, Yu. A. (2013), "Budget management as an effective mechanism of public administration and local self-government", *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, vol 2, pp. 76—81.
3. Nechyporenko, A. V. (2019), "The role of budgetary policy at the current stage of economic development of Ukraine", *Aktualni ekonomichni, finansovi ta pravovi pytannia v umovakh yevrointehratsii ta hlobalnoi konkurentsii*, vol. 2, pp. 90—93.
4. Vasylyk, O. D. (2002), "Public finances of Ukraine", *NIOS*, vol. 2 pp. 608.
5. Naboka, T. S. (2015), "Management of budget expenditures and directions of its improvement in Ukraine", Ph.D. Thesis, Economy, Vadim Hetman National Economic University of Kiev, Kyiv, Ukraine.
6. Pylypenko, K. A. (2018), "Features of execution of revenues and expenditures of the state budget through bodies of the State Treasury Service of Ukraine", *Modern economics*, vol. 9, pp. 73—78.
7. Romanenko, O. R. and Ohorodnyk, S. Ya. (2004), *Finansy [Finances]*, Kyiv, Ukraine.
8. Kuzheliev, M. and Nechyporenko, A. (2019), "Financial resources of public sector of economy in ensuring realization of financial policy of the country", *Association agreement: driving integrational changes collective monograph*, Accent Graphics Communications Chicago, Illinois, USA, pp. 374—385.
9. MinfinMedia (2019), "Expenditures of the state budget of Ukraine", [Online], available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/2019/> (Accessed 10 Oct 2019).

Стаття надійшла до редакції 18.10.2019 р.

І. О. Терещенко,
к. е. н., доцент кафедри маркетингу,
Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава
ORCID ID: 0000-0001-5176-6522
В. О. Кібальник,
здобувач вищої освіти спеціальності "Менеджмент",
Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава
ORCID ID: 0000-0002-6374-1469

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.20.56

МАРКЕТИНГОВІ АСПЕКТИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

I. Tereshchenko,
PhD in Economics, Associate Professor in Department of Marketing, Poltava State Agrarian Academy, Poltava
V. Kibalnik,
applicant, Poltava State Agrarian Academy, Poltava

MARKETING ASPECTS OF STRATEGIC ENTERPRISE MANAGEMENT

Стаття розкриває сутність маркетингових аспектів стратегічного управління підприємством. Проаналізовано визначення поняття "маркетингова стратегія". Визначено фактори, що впливають на формування системи маркетингового стратегічного управління. Розкрито етапи формування системи маркетингового стратегічного управління підприємством. Зазначено, що використання маркетингових інструментів формування стратегії підприємства підвищує ефективність стратегії загалом. Досліджено основні елементи системи маркетингового менеджменту підприємства. Доведено необхідність упровадження випереджаючого, тобто маркетингово орієнтованого, управління у підприємстві. Обґрунтовано сутність та загальні положення оцінки ефективності маркетингової стратегії підприємства та напрями її удосконалення.

Система маркетингового управління підприємства відображає багатофункціональну систему взаємопов'язаних елементів, які утворюють єдине ціле. Доведено, що структуру системи маркетингового менеджменту утворюють елементи, реалізація яких забезпечує конкурентоспроможність підприємства. Вони можуть бути використані для покращення якості управління та підвищення рівня конкурентоспроможності виробничого підприємства. У статті наведено визначення маркетингового управління діяльністю підприємства та класифікацію маркетингових стратегій. Запропоновано етапи здійснення маркетингового стратегічного управління діяльністю підприємства. Результатом застосування методики є формування рекомендацій щодо удосконалення системи маркетингового стратегічного менеджменту підприємства, що дадуть змогу підвищити його конкурентоспроможність. Встановлено, що в умовах ринкової економіки керівникам підприємств необхідно використовувати маркетингові інструменти участі, що пов'язано із зростанням конкуренції на ринку. Обґрунтовано, що система маркетингового стратегічного управління підприємством є основою ефективності його діяльності, що впливає на конкурентоспроможність та визначає напрями подальшого розвитку.

The article reveals the essence of marketing aspects of strategic enterprise management. The definition of the term "marketing strategy" is analyzed. The factors influencing the formation of the marketing strategic management system are identified. The stages of formation of the system of marketing strategic management of the enterprise are revealed. It is noted that the use of marketing tools for the formation of enterprise strategy increases the effectiveness of the strategy as a whole. The basic elements of the enterprise marketing management system are investigated. The necessity

of introducing a leading, marketing oriented, management in the enterprise has been proved. The essence and general provisions of the estimation of the effectiveness of the marketing strategy of the enterprise and directions of its improvement are substantiated.

The enterprise marketing management system reflects a multifunctional system of interconnected elements that form a single whole. It is proved that the structure of the marketing management system is formed by elements, the implementation of which ensures the competitiveness of the enterprise. They can be used to improve the quality of management and enhance the competitiveness of the manufacturing enterprise. The article describes the definition of marketing management system of the enterprise and classification of marketing strategies. The stages of realization of marketing strategic management of activity of the enterprise are offered. The result of the application of the methodology is to formulate recommendations for improving the strategic marketing management system of the enterprise, which will allow to increase its competitiveness. It is established that in a market economy, business executives need to use marketing tools in activities that are associated with increased competition in the market. It is substantiated that the system of marketing strategic management of an enterprise is the basis for the effectiveness of its activity, which affects the competitiveness and determines the directions of further development.

Ключові слова: стратегічне управління, маркетингові стратегії, ринкові інструменти, ефективність.
Key words: strategic management, marketing strategies, market instruments, efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах ринкової економіки успішність роботи підприємства здебільшого залежить від ефективного планування і, в першу чергу, від правильно обраної стратегії. Маркетингова стратегія підприємства — це сукупність її основних цілей та засобів досягнення даних цілей. Розробляти стратегічні дії підприємства — це значить визначати загальний напрямок її діяльності. Стратегія — це не просто функція часу, а також функція напрямку. Вона включає в себе сукупність глобальних ідей розвитку підприємства.

У колі теоретиків і практиків особливу зацікавленість викликають питання формування та реалізації маркетингової стратегії підприємств, оскільки на сучасному етапі розвитку вони набуває клієнтоорієнтованого характеру. Це підвищує значущість маркетингової складової у забезпеченні ефективного функціонування й розвитку підприємства. Питання формування та реалізації маркетингових аспектів стратегічного управління підприємства та оцінка їх ефективності є досить актуальними для підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Значний внесок у дослідження питань використання маркетингових інструментів стратегічного управління діяльністю підприємств зробили такі відомі зарубіжні та вітчизняні вчені: Г. Армстронг, Г. Ассель, Л.В. Балабанова, О.В. Березін, Н.В. Бутенко, С.С. Гаркавенко, О.Л. Каніщенко, К.Л. Келлер, Ф. Котлер, М.В. Конишева, А.П. Міщенко, Н.К. Мойсеева, В.А. Пархоменко, В.В. Писаренко, А.О. Старостіна, О.С. Телетов, В.А. Шаповалов, З.Є. Шершньова.

Сьогодні існує велика кількість різноманітних маркетингових інструментів, запропонованих різними дослідниками і науковцями. Проте нині немає системної класифікації можливих стратегій управління підприємством з використанням маркетингових інструментів.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження наукових позицій щодо сутності маркетингових аспектів стратегічного управління, класифікації маркетингових стратегій та ролі маркетингових інструментів у стратегічному управлінні підприємством.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

За динамічних умов зміни зовнішнього маркетингового середовища підприємства успішна економічна діяльність неможлива без ефективного управління і стратегічного планування. Вирішальним фактором такого успіху є розробка і використання маркетингових інструментів стратегічного управління, що зможе адаптувати підприємство до змін зовнішнього середовища. Вибір стратегії залежить від багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів, найбільш важливими серед яких є: фактори, що характеризують стан галузі та умови конкуренції, а також фактори, що характеризують конкурентні можливості підприємства, його ринкову позицію та потенціал [7].

Розробляючи стратегію, підприємства прагнуть знайти і втілити спосіб вигідно і тривалий час конкурувати в своїй галузі. Універсальної стратегії не існує, і лише стратегія, що узгоджена з умовами конкретної галузі, досвідом та капіталом, яким володіє підприємство, може принести успіх.

Провівши детальний аналіз маркетингових аспектів стратегічного управління, дійшли до висновку, що найактуальнішими класифікаційними ознаками для формування маркетингових стратегій підприємств є [1—10]: термін розробки та реалізації стратегії, позиція підприємства на ринку, стан ринкового попиту, загальноекономічний стан підприємства, співвідношення відносної ринкової частки підприємства та темпу росту ринку (див. табл. 1).

Маркетингові стратегії підприємств необхідно розглядати залежно від терміну розробки та реалізації стратегії:

короткострокові стратегії (до одного року); середньострокові (від одного до трьох років і ґрунтуються на короткострокових стратегіях та перспективах розвитку ринку); довгострокові стратегії (більше трьох років, ті стратегії, що будуть ефективними у довгостроковій перспективі).

Друга класифікаційна ознака — позиція, що підприємство займає на ринку. Цей підхід був сформульований Ф. Котлером, відповідно до нього стратегії поділяються на: стратегії лідерів, стратегії для претендентів на лідерство, стратегії для послідовників, стратегії для мешканців ніш і для слабкого бізнесу [10, с. 218].

Основним завданням стратегії лідерів є утримання своїх позицій і, можливо, перетворення на домінуючого лідера, для цього потрібно розширювати ринок, збільшувати частку ринку або захищати частку ринку шляхом наступу чи оборони [4, с. 24—25].

У разі розширення ринку загалом, як правило, виграє насамперед лідер, тому що до нього відходить найбільший відсоток нових продажів, за рахунок нових покупців, або збільшення інтенсивності споживання. Прагнучи збільшити частку ринку, підприємство має враховувати обмеження антимонопольного законодавства і той факт, що після досягнення певного розміру подальше зростання може призвести до зменшення віддачі від масштабу. Оскільки частку ринку необхідно відвоювати у конкурентів, для цього застосовують наступальні стратегії [4, с. 24—25].

Стратегії для претендентів на лідерство є доцільними в галузях, де віддача від масштабу зростає, а отже, лідерство забезпечує конкурентну перевагу по витратах. Рекомендовані такі стратегії [10, с. 219—220]:

- "фронтальний наступ", або пряме протистояння сильним сторонам конкурента;
- "флангова атака", або використання недоліків конкурента;
- "спроба оточення", або одночасний наступ на кількох фронтах;
- "обхідний маневр", або захоплення незайнятих просторів;
- "партизанська війна" — це проведення невеликими силами атак по всій території супротивника (рекламні акції, спеціальне стимулювання попиту, PR-акції).

Стратегії для послідовників — для підприємств, що не є лідерами у галузі, поводяться як послідовники і свідомо відмовляються від наступальних стратегій. Водночас вони цілком задоволені своєю позицією, бо мають стабільний прибуток. Розрізняють чотири стратегії послідовників: наслідувач підробляє продукт лідера і упаковку, реалізуючи товар невеликими партіями через посередників; двійник копіює продукцію, систему розподілення, рекламну кампанію конкурента, виводить товар на ринок за нижчою ціною під схожою назвою; імітатор щось копіює у лідера, але зберігає відмінності в упаковці, рекламі, цінах тощо [10, с. 219—220].

Стратегії для мешканців ніш. Ніша — це вузька група покупців, потреби яких недостатньо задовольняють конкуренти. Для нішерів можуть бути доцільним застосування таких стратегій [10, с. 219—220]:

- 1) підтримання позицій (при невеликих можливостях і ніші, і нішера);
- 2) інтеграція з іншим виробником (якщо можливості ніші більші, ніж нішера);

Таблиця 1. Класифікація маркетингових стратегій управління підприємством

Ознаки класифікації	Види маркетингових стратегій
Термін розробки та реалізації стратегії	Короткострокові, середньострокові та довгострокові стратегії
Позиція підприємства на ринку	Стратегія лідера, претендента на лідерство, послідовника, стратегія для мешканців ніш
Стан ринкового попиту	Стратегія стимулюючого маркетингу, синхромаркетингу, підтримуючого маркетингу, ремаркетингу та демаркетингу
Загальноекономічний стан підприємства	Стратегія виживання, стабілізації і росту
Метод обрання цільового ринку	Стратегія товарної спеціалізації, сегментної спеціалізації, селективної (вибіркової) спеціалізації, односегментної концентрації та стратегія повного охоплення ринку
Співвідношення відносної ринкової частки підприємства та темпу росту ринку збуту	Стратегія розвитку, підтримання, збирання врожаю та елімінації

Джерело: розроблено на основі [2—11].

3) лідерство в ніші (якщо можливості ніші і нішера синхронно зростають);

4) вихід за межі ніші (якщо можливості нішера більші, ніж потрібно для цієї ніші).

Підприємство, конкурентні позиції якого є слабкими, може використовувати стратегії: обережного наступу (застосовується за наявності фінансових і кадрових ресурсів, мета — поступово збільшити частку ринку і покращити позиції); оборони і зміцнення (передбачає збереження досягнутих обсягів продажу, частки ринку, прибутковості і конкурентних позицій); негайного відступу (у випадку відсутності покупців проводиться продаж активів іншій фірмі чи припинення діяльності); "збирання врожаю" (використовується при виході підприємства з галузі і передбачає мінімізацію реінвестицій і максимізацію короткострокових грошових потоків) [10, с. 219—220].

Залежно від стану ринкового попиту (третя ознака класифікації) існують такі види стратегій [7]:

— стимулюючого маркетингу — застосовується за відсутності попиту, коли товар сприймається як такий, що не має споживчої цінності, непотрібний для місцевих умов або ринок не підготовлений до появи такого продукту;

— синхромаркетингу — застосовується для ринку, що характеризується сезонними коливаннями;

— підтримуючого маркетингу — застосовується, коли стан попиту повністю задовольняє підприємство, відповідає його виробничим можливостям і маркетинговій програмі (повний попит);

— ремаркетингу — застосовується, коли спостерігається падіння попиту;

— демаркетингу — доцільно застосовувати, коли попит значно перевищує пропозицію (припинення стимулювання збуту, перегляд рекламної кампанії, цінової політики).

Четвертою ознакою поділу маркетингових інструментів стратегічного управління є загальноекономічний стан підприємства та його маркетингові спрямування.

Відповідно до цього розрізняють такі види стратегій: виживання (застосовується в умовах кризи, коли підприємство перебуває на межі банкрутства. Основна мета полягає у виході з кризового стану шляхом перегляду і перебудови всього маркетингового комплексу); стабілізації (використовується за умов швидкого або несподіваного падіння базових показників підприємства, чи коли розвиток має коливальний характер, передбачає вирівнювання показників з переходом до стратегії росту); стратегія росту (передбачає зростання обсягів продажу, прибутку, капіталу та інших показників; поділяються на такі різновиди: інтенсивного (органічного) росту, інтеграційного росту та диверсифікації [7].

Метод обрання цільового ринку — це п'ята ознака поділу, відповідно до якої маркетингові стратегії поділяються на стратегію товарної спеціалізації, сегментної спеціалізації, селективної (вибіркової) спеціалізації, односегментної концентрації та стратегія повного охоплення ринку [7].

Стратегія товарної спеціалізації передбачає орієнтацію діяльності підприємства на певний різновид товару, який пропонується різним групам споживачів у межах загального ринку. Перевагою стратегії товарної спеціалізації є можливість постійного вдосконалення даного різновиду товару й досягнення високого іміджу у галузі цього товару [7].

Стратегія сегментної спеціалізації означає орієнтацію діяльності на задоволення різних потреб одного ринкового сегмента. Стратегія селективної (вибіркової) спеціалізації полягає у виборі цільових сегментів у межах загального ринку без їх відповідності товарній або сегментній ознаці. Основними факторами вибору цільових ринків у цьому випадку є їхня прибутковість та відповідність ресурсам і виробничим можливостям підприємства.

Стратегія односегментної концентрації передбачає вибір як цільового одного ринкового сегмента і зосередження на ньому діяльності підприємства. Стратегія повного охоплення ринку відтворює прагнення фірми задовольнити потреби загального ринку в цілому [7].

Наступна класифікаційна характеристика запропонована засновником Бостонської консалтингової групи Брюсом Д. Хендерсоном — співвідношення відносної ринкової частки фірми та темпу росту ринку збуту. Така класифікація та поділ діяльності компанії на групи допомагає визначити адекватну стратегію та фінансування заради досягнення лідерських позицій чи прибутковості галузі (продукту, послуги) [12]:

- стратегія розвитку — рекомендована для підприємств ("диких кішок"), частка ринку яких є невеликою, проте темпи зростання досить високі, діяльність підприємств має бути спрямована на залучення інвестицій та розвиток бізнесу;

- стратегія підтримання — її використовують для так званих "дійних корів", коли частка ринку та темпи зростання є високими і для збереження позицій на ринку, який зростає, потрібні значні інвестиції, що залучають із зовнішніх джерел фінансування;

- стратегія збирання врожаю (використовують підприємства "зірки") передбачає отримання короткострокового прибутку в максимально можливих розмірах навіть за рахунок скорочення частки ринку. Таку

стратегію застосовують передусім для фірм, темпи зростання яких сповільнилися.

Формування маркетингової стратегії пов'язані із вирішенням проблеми якнайшвидшого досягнення поставлених цілей, в умовах внутрішнього середовища та ситуації на ринку. У такому випадку цілі є результатом, а стратегія інструментом їх досягнення. Для стабільного довготривалого розвитку підприємства замало сформувати ефективну стратегію та втілити її в реальність, необхідно також передбачити систему заходів, що допоможуть вчасно реагувати на зовнішні зміни, вимоги ринку, зростаючу конкуренцію. Тут доречне твердження А. Томпсона та А. Стрікланда [9, с. 189] "...стратегія підприємства складається із запланованих дій (намічена стратегія) і необхідних виправлень (незаплановані стратегічні рішення) у разі непередбачених обставин. Тобто стратегію найкраще розглядати як комбінацію із запланованих дій і рішень по швидкому пристосуванню до прогресивних технологій і нових позицій на конкурентному полі боротьби".

Оскільки єдиного загальноприйнятого алгоритму формування маркетингової стратегії не існує, то розглянемо найбільш відомі у світовій практиці. Так, З. Шершньова [12, с. 246—250] наголошує, що формування стратегії необхідно розглядати як невід'ємну складову системи стратегічного управління, що передбачає визначення особливостей процесу розробки окремих стратегій і "стратегічного набору" підприємства.

Мінцберг Г. [5] у 1984 році запропонував використовувати в процесі формування стратегії три підходи, в основі яких використовують планову і підприємницьку моделі, та модель "навчання на досвіді". При використанні планової моделі стратегія проходить стадію розробки в так званому "плановому режимі". Тут передбачається залучення висококваліфікованих фахівців, які на основі своїх знань і вмінь, використовуючи наукові методи, визначають можливі й бажані результати. Після чого визначають найефективніші шляхи їх досягнення.

Підприємницька модель використовує методи розробки стратегій, що ґрунтуються на багатому особистому досвіді керівника-підприємця і його баченні майбутнього. Особливу роль тут відіграють знання, логіка та інтуїція, що допомагають у складанні реального плану дій задля досягнення поставлених цілей.

Модель "навчання на досвіді" використовується в умовах нестабільності ринку. Особливого ризику цієї моделі є неодмінне врахування зовнішніх реакцій з боку ринку, у зв'язку з чим є можливість коректування стратегії підприємства. Цей процес — не планований, а до певної міри раптовий і несподіваний.

Керівник, який знаходиться на найвищому щаблі управлінської ієрархії підприємства, а точніше, його частка участі в процесі формування стратегії, покладена в основу алгоритму А. Томпсона й А. Стрікланда [9], і в залежності від певного співвідношення науковці пропонують такі підходи до побудови стратегії:

- одноосібний підхід, коли керівник підприємства є головним "диригентом", "стратегом-будівельником" стратегічної піраміди організації, має вирішальний голос у формуванні й визначенні стратегії;

- підхід, заснований на делегуванні, коли керівник передає весь обсяг робіт групі підлеглих виконавців;

процес формалізації маркетингової стратегії зводиться до виконання планової роботи, спостерігається ізолюваність у ланці "керівник-безпосередній виконавець";

— підхід, заснований на співробітництві, є проміжним між першим і другим підходами: над формуванням стратегії працюють планові органи і майбутні головні виконавці — під наглядом керівника;

— підхід, заснований на конкуренції, коли виконавців зацікавлені у розробці стратегії, процес розробки стратегії проходить у боротьбі між виконавцями за першість ідей у пошуку діючих методів і способів досягнення поставлених цілей, хоча цей підхід може мати негативний вплив на мікроклімат управлінського колективу [7, с. 61].

Існує також безліч інших підходів щодо формування маркетингової стратегії. Зокрема І. Ансофф [1] пропонує такий шлях формування стратегії: аналіз перспектив підприємства, аналіз позиції у конкурентній боротьбі й вибір стратегії.

У свою чергу, Ф. Котлер [10] спробував виділити й побудувати більш уніфіковану модель процесу розробки стратегії. Він пропонує наступну послідовність етапів: формування й декларування програми підприємства, постановка завдань і визначення мети, розробка планів розвитку господарського портфеля, реалізація стратегії росту.

Процес формування маркетингової стратегії має проходити в три етапи: 1) визначення сфери бізнесу, з подальшим формуванням основної стратегічної мети та місії діяльності підприємства; 2) оцінка впливу, факторів макро- та мікросередовища на діяльність підприємства, сучасної економічної, технічної й технологічної позиції підприємства, з аналізом стратегічних альтернатив; 3) формування маркетингової стратегії з визначенням тактичних завдань та пріоритетів у процесі її реалізації.

Оцінивши сформульовану маркетингову стратегію і потребу в інвестиціях, приймають остаточне рішення щодо її реалізації. Якщо воно негативне, повертаються до аналізу й починають повторну роботу. Якщо ж сформульована стратегія всіх управлінців влаштовує, її затверджують; на її основі та корпоративній стратегії формують свої стратегії функціональні підрозділи, а маркетингова стратегія доводиться до виконавців і починається робота по її реалізації, контролю й коректуванню.

ВИСНОВКИ

У сучасних умовах кожне підприємство повинно ефективно управляти своєю стратегічною діяльністю. Зокрема потрібно аналізувати ринкові можливості, відбирати цільові ринки, розробляти ефективний комплекс маркетингу й успішно управляти впровадженням у життя маркетингових заходів. Таким чином, маркетингові інструменти стратегічного управління — це комплекс базових рішень, спрямованих на досягнення мети підприємства з урахуванням власних можливостей, а також факторів навколишнього середовища. Саме ефективна маркетингова стратегія допоможе підприємству функціонувати у несприятливому зовнішньому середовищі.

Література:

1. Ансофф І. Стратегическое управление: учеб. для вузов / И. Ансофф. — М.: Экономика, 1989. — 454 с.
2. Березін О.В. Стратегія підприємства: навч. посіб. / О.В. Березін, М.Г. Безпарточний. — К.: Ліра-К, 2010. — 224 с.
3. Друкер П. Менеджмент: учебник / П. Друкер, Дж.А. Макьярелло. — М.: ООО "И.Д. Вильямс", 2010. — 704 с.
4. Лабурцева О.І. Стратегічний маркетинг: конс. лек. для студент. / О.І. Лабурцева. — К.: КНУТД, 2012. — 31 с.
5. Минцберг Г. Школы стратегий : учеб. для вузов / Г. Минцберг, Б. Альстрэд, Дж. Лэмпел. — СПб.: Питер, 2000. — 336 с.
6. Міщенко А.П. Стратегічне управління: навч. посіб. / А.П. Міщенко. — К.: "Центр навчальної літератури", 2004. — 336 с.
7. Обремчук В.Ф. Стратегія підприємства: курс лекцій / В.Ф. Обремчук. — К.: МАУП, 2000. — 128 с.
8. Портер М. Стратегія конкуренції і методика аналізу галузей і діяльності конкурентів: навч. посіб. / М. Портер. — К.: Основи, 2007. — 451 с.
9. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа / А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд. — М.: Издательский дом "Вильямс", 2007. — 928 с.
10. Турченко М.О. Маркетинг: підручник / М.О. Турченко, М.Д. Швець. — К.: Знання, 2011. — 320 с.
11. Шершньова З.Є. Стратегічне управління: підручник / З.Є. Шершньова. — К.: КНЕУ, 2004. — 699 с.

References:

1. Ansoff, I. (1989), Strategicheskoye upravleniye [Strategic management], Economics, Moscow, Russia.
2. Berezin, O. V. and Bezpartochnyj, M. H. (2010), Stratehiya pidpryyemstva [Enterprise strategy], Lira-K, Kyiv, Ukraine.
3. Drucker, P. and Mak'iarello, Dzh. A. (2010), Menedzhment [Management], LLC "I. D. Williams", Moscow, Russia.
4. Laburtseva, O. I. (2012), Stratehichnyy marketynh [Strategic Marketing], KNUUD, Kyiv, Ukraine.
5. Mintzberh, H. Al'stred, B. and Lempel, Dzh. (2000), Shkoly strategiy [School of strategies], SPb, Peter, Russia.
6. Mishenko, A. P. (2004), Stratehichne upravlinnya [Strategic Management], CEL, Kyiv, Ukraine.
7. Obremchuk, V. F. (2000), Stratehiya pidpryyemstva [Enterprise strategy], IAPM, Kyiv, Ukraine.
8. Porter, M. (2007), Stratehiya konkurentsiyi i metodyka analizu haluzey i diyal'nosti konkurentiv [Competition strategy and methods of analysis of industries and activities of competitors], Fundamentals, Kyiv, Ukraine.
9. Thompson, A. A. and Stryklend, A. Dzh. (2007), Strategicheskii menedzhment: kontseptsii i situatsii dlya analiza [Strategic management: concepts and situations for analysis], Williams Publishing House, Moscow, Russia.
10. Turchenyuk, M. O. and Shvets', M. D. (2011), Marketynh [Marketing], Knowledge, Kyiv, Ukraine.
11. Shershnyova, Z. (2004), Strategicheskoye upravlinnya [Strategic management], KNEU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2019 р.

С. А. Пустовгар,

к. е. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин та фінансів, Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, м. Харків

ORCID ID: 0000-0002-4199-8044

О. А. Рудаченко,

магістрант кафедри міжнародних економічних відносин та фінансів, Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, м. Харків

ORCID ID: 0000-0003-0815-4779

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.20.61

МОДЕЛЬ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІАГНОСТИКИ ФІНАНСОВОГО РИЗИКУ ДЕРЖАВНОГО ПІДПРИЄМСТВА

S. Pustovhar,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of International Economic Relations and Finance
Department of Kharkiv Trade and Economics Institute of Kyiv National Trade and Economics University, Kharkiv

O. Rudachenko,

Master's Degree of Economic Sciences, Associate Professor of International Economic Relations and Finance
Department of Kharkiv Trade and Economics Institute of Kyiv National Trade and Economics University, Kharkiv

MODEL OF PREVENTIVE DIAGNOSTICS OF FINANCIAL RISK OF STATE-OWNED ENTERPRISE

У статті побудовано модель превентивної діагностики фінансового ризику державного підприємства, яка основана на показниках фінансового стану підприємства. Обґрунтовано, що результируючим показником, який відображає рівень фінансового ризику підприємства, є коефіцієнт рентабельності майна. Цей показник характеризує прибутковість діяльності підприємства та відображає внутрішній потенціал підвищення платоспроможності за рахунок наявних внутрішніх джерел самофінансування. Методологічною основою побудови моделі превентивної діагностики фінансового ризику є метод кореляційно-регресійного аналізу. Показниками, що впливають на рівень фінансового ризику підприємства, визначеними в результаті кореляційно-регресійного аналізу, є коефіцієнт автономії, який характеризує фінансову стійкість підприємства, коефіцієнт поточної ліквідності, який відображає ліквідність підприємства, та коефіцієнт оборотності активів, який визначає дохідність підприємства. За результатами побудованої моделі встановлено пріоритетність впливу показників фінансового стану на рівень фінансового ризику державного підприємства.

In the article the model of preventive diagnostics of financial risk of the state enterprise is built. This model is based on the indicators of the financial condition of the enterprise. It is substantiated that the resultant indicator, which reflects the level of financial risk of the enterprise, is the coefficient of profitability of the property. This indicator characterizes the profitability of the enterprise and reflects the internal potential for increased solvency at the expense of existing internal sources of self-financing. The methodological basis for constructing a model of preventive diagnosis of financial risk is the method of correlation-regression analysis. The use of this method is due to the fact that it gives an objective assessment of economic processes and provides a clear interpretation of the results.

From the proposed system of indicators (coefficient of current, fast and absolute liquidity, security of the own working capital, security of stocks and expenses of the own working capital, autonomy, financial risk, asset turnover, equity) based on the Student's t-criterion and the correlation coefficient,

3 factors were selected, maximize significance and avoid the multicollinearity of independent variables. The indicators that influence the level of financial risk of the enterprise, determined as a result of correlation-regression analysis, are the coefficient of autonomy that characterizes the financial stability of the company, the ratio of current liquidity, which reflects the liquidity of the enterprise, and the ratio of assets that determines the profitability of the enterprise. According to the results of the constructed model, the priority of influence of financial status indicators on the level of financial risk of a state-owned enterprise according to statistical indicators of the Student's criterion is established. The constructed correlation-regression model of estimation of financial risk of a state-owned enterprise (on the example of the State Enterprise "Electrotyazhmash Plant") allowed to determine that the optimization of the capital structure is a priority direction for stabilizing the financial state of the State Enterprise "Electrotyazhmash". The optimal capital structure is the ratio between the use of equity and debt, which provides the most effective relationship between the return on equity and the financial soundness of the enterprise, which minimizes the level of financial risk.

Ключові слова: фінансовий ризик, ризик-менеджмент, мінімізація фінансового ризику, прибутковість, фінансова стійкість.

Key words: financial risk, risk management, financial risk minimization, profitability, financial stability.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні умови господарювання зумовлюють необхідність формування ефективного механізму діагностики рівня фінансового ризику підприємств та розробки заходів щодо їх оздоровлення для забезпечення конкурентоспроможності підприємств, при недостатній опрацьованості питань теорії та практики управління фінансовими ризиками на підприємстві. В умовах створення та впровадження ефективних методів управління, які регулюються ринковими відносинами, розробка комплексу заходів для превентивної діагностики кризових явищ та стабілізації фінансової діяльності підприємств стає головною передумовою ефективного господарювання. Проблема формування механізму управління фінансовими ризиками підприємства як окремого специфічного виду управління виникла закономірно на певному етапі розвитку економічної системи.

За сучасних умов нестабільного економічного середовища в Україні більшість сучасних вітчизняних підприємств знаходяться в кризовому стані, що зумовлює необхідність впровадження активних антикризових заходів. Це вимагає від менеджменту підприємства конкретних скоординованих дій, першочергово направлених на діагностику фінансового ризику.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Ризик є дуже багатоаспектним явищем. Ситуації виникнення ризиків, їх причини, різні форми та ступені невизначеності можуть змінюватись залежно від сфери діяльності, форми власності підприємства, географічного розташування та ще багатьох різних факторів. За таких умов виникає різноманіття конкретних моделей розв'язання тих чи інших задач керування ризиками, кожна з яких може мати вузьке призначення, іноді навіть для конкретного ризику, для розв'язання задачі керування яким і була розроблена модель. Дослідженням проблем аналізу, оцінки та управління фінансовими ризиками займалися такі вчені: Malichova E., Durisova M. [1], Florio C., Leoni G. [2], Fraser J., Simkins B. [3], Зоріна О. [4], Hosaka T. [5], Antunes F., Ribeiro B., Pereira

F. [6], Зянько В. [7], Письменна Т. [8], Бабаніна Н. [9] та інші.

Найбільш поширеними методами управління фінансовими ризиками є метод статистичного оцінювання та нормативний метод [1—4]. Методи статистичного оцінювання, як правило, мають властивість зниження рівня невизначеності щодо показника ризику у міру нагромадження експериментальних даних. Характерна їх особливість полягає в тому, що вони базуються на аналізі малих вибірок. Можливо, одним із перспективних напрямів досліджень у сфері аналізу невизначеностей характеристик ризику буде подальший розвиток ентропійних підходів до аналізу інформації.

Основною проблемою при використанні нормативного методу є проблема вибору еталона для розрахунку нормативів. Базою порівняння може бути певний умовний еталонний проект або проект, що показав у аналогічних умовах найкращі або не найкращі результати, а найбільш типовий проект, що демонструє середні показники у досліджуваній сфері [3; 4]. Відхилення за різними показниками можуть мати різну значущість для особи, що оцінює ризик. У цьому випадку рекомендується для кожного з коефіцієнтів визначити межі діапазону відхилень від нормативу, що відповідають певному рівню ризику, потім за допомогою зважених коефіцієнтів визначити важливість кожного показника, а підсумкову оцінку ризику розраховувати як середньозважену [5; 6].

Зважаючи на нестабільність економічної ситуації на макро- та мезорівні, запропоновані авторами [1; 4; 7—9] методи оцінювання фінансового ризику не є універсальними. Іншим недоліком розглянутих методів є те, що вони орієнтуються на статистичні характеристики ризику, його ймовірнісний характер та не оцінюють фінансовий стан підприємств і не дають змоги спрогнозувати рівень фінансового ризику.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є розробка методики превентивної діагностики фінансового ризику підприємств за показниками фінансового стану та перспективної оцінки ризику банкрутства підприємства.

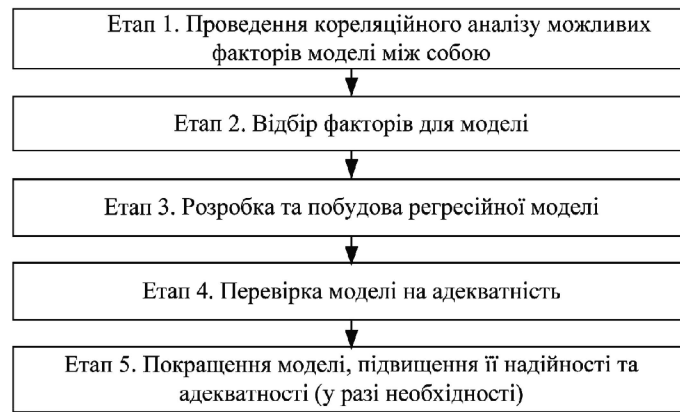

Рис. 1. Алгоритм розробки кореляційно-регресійної моделі оцінки фінансового ризику на підприємстві

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під час управління фінансовим ризиком на підприємстві важливо визначити ключові показники, що впливають на ефективність функціонування підприємства, оскільки управління цими факторами дасть змогу підвищити прибутковість та фінансову стійкість підприємства, тим самим запобігти його банкрутству.

Методом визначення найбільш впливових показників, які впливають на рівень фінансового ризику, використаним у дослідженні, є кореляційно-регресійний аналіз.

Кореляційно-регресійний аналіз — це важливий, універсальний дослідницький інструмент в найрізноманітніших галузях ділової і наукової діяльності. Перевагами цього виду аналізу є простий математичний апарат та зручний масштаб отриманих оцінок, що полегшує інтерпретацію отриманих результатів [10].

Під час побудови регресійної моделі оцінювання фінансового ризику підприємства початковим етапом є вибір показників, що будуть використовуватися при аналізі. Варто зазначити, що система показників має відповідати таким умовам: адекватність системи показників завданням аналізу; можливість чіткого визначення алгоритму розрахунку коефіцієнтів; охоплення всіх аспектів діяльності підприємства; уникнення мультиколінеарності показників; оптимальна кількість показників.

Під час проведення регресійного аналізу повинна зберігатись умова гомоскедастичності, тобто розмах фактичних значень показників повинний бути мінімальним. Для абсолютних показників така умова, як правило, не виконується, оскільки балансові показники підприємств різняться навіть для підприємств однієї галузі. Тому необхідно включати у модель лише відносні показники [10].

Такими показниками, які дають змогу найбільш точно оцінити антикризове управління на підприємстві є коефіцієнт поточної, швидкої та абсолютної ліквідності, власний оборотний капітал, коефіцієнт забезпеченості ВОК, коефіцієнт забезпеченості запасів і витрат ВОК, коефіцієнт автономії, фінансового ризику, оборотності активів, власного капіталу. Такі коефіцієнти характеризують ліквідність, фінансову стійкість, ефективність діяльності підприємства.

Variable	Correlations			
	X1	X2	X3	Y
X1	1,000000	0,462367	0,147676	0,814570
X2	0,462367	1,000000	0,043234	0,788305
X3	0,147676	0,043234	1,000000	0,769743
Y	0,814570	0,788305	0,769743	1,000000

Рис. 2. Парні коефіцієнти кореляції незалежних змінних моделі оцінки фінансового ризику ДП "Завод "Електроважмаш"

Для побудови та аналізу багатофакторної лінійної економічної моделі використано програму Statistica: модуль Multiple Regression.

Алгоритм проведення кореляційно-регресійного аналізу представлено на рисунку 1.

Під час побудови матриці вхідних даних необхідно перевірити кореляційну залежність між вхідними показниками (незалежними змінними) й уникнути функціональної залежності між залежною та незалежними змінними.

Показники, що мають істотну тісноту зв'язку між собою (більше $|0,75|$) необхідно виключити з моделі. За наявності такого взаємозв'язку необхідно виключити з моделі той показник, який менше впливає на результативний фактор [10].

Із запропонованої системи показників (коефіцієнта поточної, швидкої та абсолютної ліквідності, забезпеченості ВОК, забезпеченості запасів і витрат ВОК, автономії, фінансового ризику, оборотності активів, власного капіталу) на основі значення t-критерію Стюдента та коефіцієнту кореляції було обрано 3 фактори, які дозволяють максимізувати значущість та уникнути мультиколінеарності незалежних змінних.

У результаті було обрано коефіцієнт автономії, коефіцієнт поточної ліквідності та коефіцієнт оборотності активів. Статистичною базою побудови моделі виступили дані фінансової звітності ДП "Завод "Електроважмаш" за 2015—2018 рр. з поквартальною деталізацією.

Залежною змінною є коефіцієнт рентабельності майна, що є найбільш узагальнюючим показником ефективності функціонування підприємства, оскільки характеризує прибутковість використання сукупних активів підприємства та вказує на наявність джерел самофінансування підприємства. Цей показник найбільш точно

Regression Summary for Dependent Variable: Y						
R= ,86386372 R²= ,74626053 Adjusted R²= ,70770527						
F(3,12)=12,4167 p<.00036 Std. Error of estimate: ,00279						
N=16	b*	Std. Err. of b*	b	Std. Err. of b	t(12)	p-value
Intercept			-1,06289	0,00892	-4,522120	0,000574
X1	2,639468	0,545248	0,04390	0,00845	4,840860	0,000322
X2	0,371837	0,146677	0,00127	0,00050	2,535080	0,024885
X3	2,666820	0,538280	0,03620	0,00731	2,203530	0,046197

Рис. 3. Параметри регресійної моделі оцінки фінансового ризику ДП "Завод "Електроважмаш"

характеризує ефективність управління підприємством. Незалежними показниками обрано коефіцієнт автономії (X_1), коефіцієнт поточної ліквідності (X_2) та коефіцієнт оборотності активів (X_3).

Мультиколінеарність показників перевірена на основі значень парних коефіцієнтів кореляції (рис. 2).

Оскільки парні коефіцієнти кореляції між незалежними змінними не перевищують 0,5, у побудованій моделі усунуто мультиколінеарність, що підвищує достовірність отриманої моделі. Натомість значення

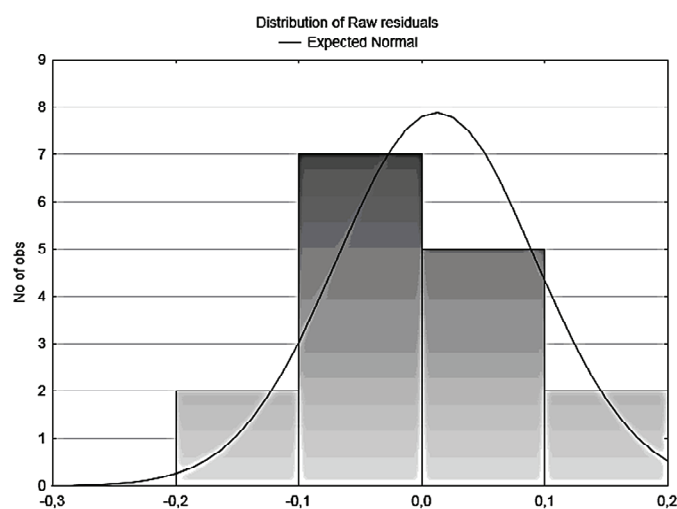

Рис. 4. Гістограма розподілу залишків за моделлю оцінки фінансового ризику підприємства

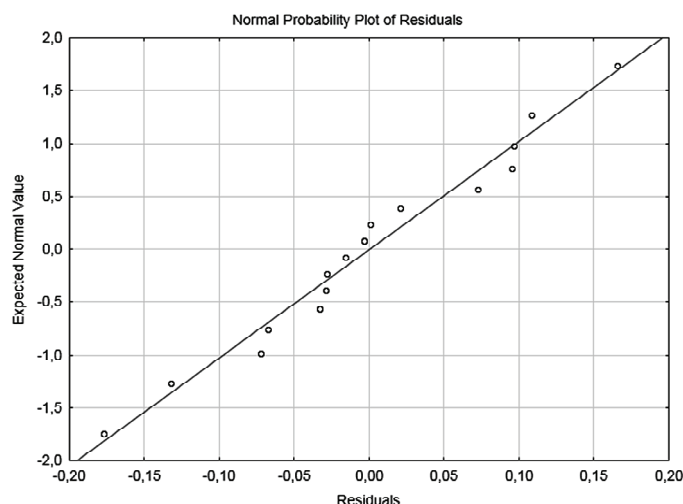

Рис. 5. Графік залишків за моделлю оцінки фінансового ризику підприємства на нормальному імовірнісному папері

коефіцієнтів кореляції між незалежними змінними та залежною засвідчили існування тісного прямого зв'язку між ними.

Параметри моделі оцінки антикризового фінансового управління підприємством, побудованої в ППП Statistica з використанням множинного регресійного аналізу, наведені на рисунку 3.

Для побудованої кореляційно-регресійної моделі оцінки антикризового фінансового управління підприємством множинний коефіцієнт кореляції становить 0,8639, коефіцієнт детермінації — 0,7463. Це означає, що зміна показника рентабельності майна на 74,63% зумовлена варіацією факторів, що входять до моделі. Ймовірність помилки становить 25,37%, що зумовлена впливом на результуючий показник зовнішніх та менш статистично значимих факторів, які не включені до моделі. Попри зазначені недоліки, отримана модель є статистично значимою та адекватною, що підтверджує коефіцієнт детермінації та значення F-критерія Фішера, критичне значення якого нижче розрахованого ($F_{\text{критичн.}}(0,05; 3; 12) = 3,49$).

Статистична значимість факторів оцінюється за допомогою t-критерію Стюдента [10]. Критичне значення цього критерію при рівні значущості 0,05 та числі степенів свободи 12 становить 2,1788, що нижче розрахованих значень, тому всі фактори, включені до моделі, є статистично значимими.

Ще одним напрямком оцінки адекватності регресійної моделі є аналіз залишків, який проводиться з метою перевірки якості підгонки рівняння регресії. Залишки представляють собою різницю між фактичними значеннями залежної змінної та значеннями залежної змінної, обчисленими за отриманим рівнянням регресії для відповідних значень рядків незалежних змінних. Якщо регресійна модель підігнана добре, ряд залишків має нормальний розподіл.

Для перевірки нормальності розподілу залишків побудовано гістограму залишків (рис. 4) та графік залишків на нормальному імовірнісному папері (рис. 5).

Гістограма залишків та графік залишків на нормальному імовірнісному папері свідчать про нормальний закон розподілу залишків, що підтверджує адек-

ватність моделі оцінки антикризового фінансового управління підприємством та можливість її використання при удосконаленні антикризового фінансового управління підприємством й розробці оптимізаційних заходів для ДП "Завод "Електроважмаш".

Отже, отримана модель оцінки фінансового ризику ДП "Завод "Електроважмаш" має вигляд (1):

$$Y = -1,0629 + 0,0439 * X_1 + 0,0013 * X_2 + 0,0362 * X_3 \quad (1),$$

де Y — коефіцієнт рентабельності майна;
 X_1 — коефіцієнт автономії;
 X_2 — коефіцієнт поточної ліквідності;
 X_3 — коефіцієнт оборотності активів.

За результатами побудови моделі оцінки фінансового ризику ДП "Завод "Електроважмаш" можна зробити висновок, що найбільший вплив на рентабельність майна підприємства здійснює коефіцієнт автономії. Збільшення коефіцієнта автономії на 1% при незмінності інших показників призводить до зростання коефіцієнта рентабельності на 4,39%. Такий вплив зумовлений тим, що ДП "Завод "Електроважмаш" протягом 2015—2018 рр. має значення коефіцієнта автономії нижче нормативного 0,5, що свідчить про низький рівень фінансової стійкості, що, в свою чергу, знижує інвестиційну привабливість підприємства, цим самим обмежуючи можливості розвитку підприємства.

ВИСНОВКИ

Побудована кореляційно-регресійна модель оцінювання фінансового ризику державного підприємства (на прикладі Державного підприємства "Завод "Електроважмаш") дала змогу визначити, що пріоритетним напрямом стабілізації фінансового стану ДП "Завод "Електроважмаш" є оптимізація структури капіталу. Структура капіталу підприємства, процес її формування та функціонування безпосередньо визначають успішний розвиток та ефективність функціонування будь-якого господарюючого суб'єкта. Головним завданням при управлінні капіталом підприємства є формування та підтримка його оптимальної структури, яка зможе повною мірою задовольнити його стратегічні цілі. Оптимальна структура капіталу — це таке співвідношення використання власного та позикового капіталу, за якого забезпечується найбільш ефективний взаємозв'язок між рентабельністю власного капіталу та фінансовою стійкістю підприємства, за якого мінімізується рівень фінансового ризику.

Література:

1. Malichova E. Evaluation of Financial Performance of Enterprises in IT Sector / E. Malichova, M. Durisova // *Procedia Economics and Finance*. — 2015. — Vol. 34. — P. 238—243.
2. Florio C. Enterprise risk management and firm performance: The Italian case / C. Florio, G. Leoni // *The British Accounting Review*. — 2017. — Vol. 49. — P. 56—74.
3. Fraser J. The challenges of and solutions for implementing enterprise risk management / J. Fraser, B. Simkins // *Business Horizons*. — 2016. — Vol. 59. — P. 689—698.
4. Зоріна О. Методи аналізу фінансових ризиків / О. Зоріна // *Міжнародний збірник наукових праць*. — 2011. — № 2 (20). — С. 221—229.

5. Hosaka T. Bankruptcy prediction using imaged financial ratios and convolutional neural networks / T. Hosaka // *Expert Systems with Applications*. — 2019. — Vol. 117. — P. 287—299.

6. Antunes F. Probabilistic modeling and visualization for bankruptcy prediction / F. Antunes, B. Ribeiro, F. Pereira // *Applied Soft Computing*. — 2017. — Vol. 60. — P. 831—843.

7. Зянько В.В. Методи аналізу фінансових ризиків суб'єктів господарювання / В.В. Зянько, М. Ю. Дзюбко // *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. — 2017. — Вип. 1-1 (07). — С. 99—102.

8. Письменна Т.В. Теоретичні основи управління фінансовими ризиками підприємства / Т.В. Письменна // *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. — 2015. — Вип. 28. — С. 100—106.

9. Бабаніна Н.В. Фінансові ризики в системі управління фінансовою безпекою підприємства / Н.В. Бабаніна // *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. — 2014. — Вип. 2 (17). — С. 116—122.

10. Mishra S. Regression Modeling and Analysis / S. Mishra, A. Datta-Gupta // *Applied Statistical Modeling and Data Analytics. A Practical Guide for the Petroleum Geosciences*. — 2018. — P. 69—96.

References:

1. Malichova, E., and Durisova, M. (2015), "Evaluation of Financial Performance of Enterprises in IT Sector", *Procedia Economics and Finance*, vol. 34, pp. 238—243.
2. Florio, C. and Leoni, G. (2017), "Enterprise risk management and firm performance: The Italian case", *The British Accounting Review*, vol. 49, pp. 56—74.
3. Fraser, J. and Simkins, B. (2016), "The challenges of and solutions for implementing enterprise risk management", *Business Horizons*, vol. 59, pp. 689—698.
4. Zorina, O. (2011), "Methods of analysis of financial risks", *Mizhnarodnyy zbirnyk naukovykh prats*, vol. 2 (20), pp. 221—229.
5. Hosaka, T. (2019), "Bankruptcy prediction using imaged financial ratios and convolutional neural networks", *Expert Systems with Applications*, vol. 117, pp. 287—299.
6. Antunes, F. Ribeiro, B. and Pereira, F. (2017), "Probabilistic modeling and visualization for bankruptcy prediction", *Applied Soft Computing*, vol. 60, pp. 831—843.
7. Zianko, V. and Dzyubko, M. (2017), "Methods of analysis of financial risks of economic entities", *Economic Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy*, vol. 1-1 (07), pp. 99—102.
8. Pys'menna, T. (2015), "Theoretical bases of financial risk management of the enterprise", *Scientific papers of Kirovograd National Technical University*, vol. 28, pp. 100—106.
9. Babanina, N. (2014), "Financial risks in the system of management of financial security of the enterprise", *Bulletin of the Eastern European University of Economics and Management*, vol. 2 (17), pp. 116—122.
10. Mishra, S. and Datta-Gupta, A. (2018). "Regression Modeling and Analysis", *Applied Statistical Modeling and Data Analytics. A Practical Guide for the Petroleum Geosciences*, pp. 69—96.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2019 р.

І. О. Тарлопов,
к. е. н., доцент, доцент кафедри статистики, обліку та економічної інформатики,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро
ORCID ID: 0000-0002-5715-9675

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.20.66

АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ЛОМБАРДНИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

I. Tarlopov,
PhD in Economics, Associate Professor, Department of Statistics, Accounting
and Economic Informatics Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro

ANALYSIS OF PAWNBROKER AGENCIES ACTIVITIES IN UKRAINE

У статті досліджено застосування методики АВС-XYZ аналіз у ранжуванні кредитних операцій ломбардної установи. Метою статті є системне дослідження, критична оцінка теоретичних положень та діючої практики аналізу кредитних операцій у фінансовій установі. Побудована Матриця інструментів управління кредитними операціями дозволяє формувати інформаційне підґрунтя для управління кожною групою підрозділів, що значно спрощує роботу з великим масивом даних та зменшує витрати на управління. Побудовано скорингову модель оцінки позичальників ломбардних установ, що на відміну від існуючих, використовує шкалу Харрінгтона та введення додаткового показника "Значення застави для клієнта". Отримана класифікація позичальників ломбардних установ, що складається з 5 груп, допоможе отримувати доволі високі відсотки за користування кредитом та надає можливість покрити всі витрати на реалізацію заставного майна. Використання запропонованого методологічного підходу дозволяє забезпечити оптимальне формування кредитного портфеля фінансових установ та забезпечити збалансований дохід за відповідними підрозділами, підвищити прибутковість ломбарду загалом.

The article comprises a research on the application of ABC-XYZ analysis methodology in the credit transactions ranking of a pawnbroker agency. The objective of the paper is a system research, critical evaluation of theoretical foundations and established practices of credit transactions analysis at the financial institution. The work incorporates an elaborated Matrix of instruments for credit transactions management which allows formulating the informational framework for managing every group of subdivisions that significantly facilitates operations with large data volume and reduces management costs. A scoring model is developed to assess debtors of pawnbroker agencies which, in contrast to other existing models, utilizes Harrington's scale and the newly introduced indicator 'Relevance of a collateral for the client'. A scoring model of evaluating debtors is an assessment model based upon 7 indicators: Overall financial condition of the client, Social stability, Age of the client, Credit history, Relevance of a collateral for the client, Total net income, Savings in the accounts. According to the selected methodology each indicator is assigned with corresponding score in accordance with Harrington's scale. Resulting classification of debtors of pawnbroker agencies, which comprises 5 groups, will aid in earning relatively high interest on use of credit and will provide possibility to cover all costs related to disposal of pledged property. The use of the suggested methodological approach allows to secure an optimally developed credit portfolio for financial institutions as well as to ensure sustainable income by corresponding subdivisions and to increase the profitability of the pawnbroker

agency overall. Implementation of the analyzed suggestions with regard to debtors ranking will allow to create a baseline for improving the mechanism of management of client settlements, to enable business entities to qualitatively improve their provisions for steady and progressive development in crisis conditions, to ensure prompt and efficient reaction to changes in its market environment and to determine actions aimed at enhancing the efficiency of enterprise activities.

Ключові слова: ломбардні установи, кредитні операції, кредитний портфель, скорингова модель оцінки, ABC-XYZ аналіз.

Key words: pawnbroker agencies, credit transactions, credit portfolio, scoring model of assessments, ABC-XYZ analysis.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ломбарди вже не одне століття відіграють важливу соціально-економічну роль у житті суспільства. Надаючи послуги з короткострокового кредитування громадянам, ломбарди задовольняють відповідні потреби різних верств населення, сприяють підтримці його життєвого рівня, зменшують соціальну напругу в країні, а також забезпечують підвищення платоспроможного попиту на товари та послуги загалом. В умовах кризи, яка сьогодні розгортається в Україні, більшість суб'єктів ринку фінансових послуг скорочує свою діяльність, зокрема кредитну. Ломбарди, навпроти, активно нарощують свою присутність на ринку, використовуючи свої природні конкурентні переваги. Сьогодні роль надання кредитів ломбардами у житті українців тільки зростає, проте такі операції є недостатньо досліджені, тому ця тема є актуальною.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ.

Основні положення щодо методичних аспектів аналізу кредитних операцій у фінансових установах досліджені такими науковцями: Авдєєва Ю.С., Булій Н.О., Гусєв Ю.О., Коваленко С.Б., Леваєва Л.Ю., Медвідь С.М., Науменкова С.В., Обушна О.М. та інші. Але залишаються багато питань, що залишилися поза увагою вчених. Зокрема використання методики ABC-XYZ аналізу у ранжуванні кредитних операцій, удосконалення методики оцінки кредитоспроможності клієнтів ломбардних установ тощо.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є системне дослідження, критична оцінка теоретичних положень та діючої практики аналізу кредитних операцій у фінансовій установі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Безумовно, процес управління кредитними операціями є досить складним. Якість результатів аналізу кредитних операцій залежить від значної кількості зовнішніх та внутрішніх факторів, і, відповідно, обмежуватися лише одним, навіть досить точним та обґрунтованим методом аналізу, неможливо. У реально функціонуючих системах такі властивості як: повнота, якість, функціональність можуть бути описаними не одним з параметрів, а певною їх комбінованою сукупністю [1; 2].

Здійснимо ABC-XYZ аналіз у ранжуванні кредитних операцій для ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР". ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР" станом на 2018 р. налічував 305 відокремлених підрозділів. Проте не всі підрозділи приносять Товариству однаковий дохід. Тому важливо проаналізувати дохідність від надання кредитів за кожним підрозділом з метою ефективного управління кредитною діяльністю.

Застосування методики ABC-XYZ аналізу здійснюється послідовно в три етапи: ABC аналіз, XYZ аналіз та комбінація результатів ABC-XYZ аналізу [3]. Отже, спочатку доцільно розглянути кожен із методів окремо, а потім — у взаємодії. Сутність методу ABC-аналізу полягає у поділі зусиль із контролю над кредитними операціями на кредитні операції, які потребують постійного контролю, та кредитні операції, для яких достатнім є здійснення контролю з періодичною частотою шляхом поділу останніх на групи відповідно до класифікаційної ознаки, передбаченої таким методом [4]. Згідно з таким поділом, кредитні операції ранжують за такими групами:

- група А (на яку припадає орієнтовно 30% підрозділів ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР", що надають 70% вартості доходів від кредитних операцій);
- група В (вона налічує близько 25% підрозділів ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР", які становлять близько 20% вартості доходів від кредитних операцій);
- група С (найбільша кількість підрозділів — близько 45% підрозділів, однак їх доходи є незначні — близько 10% у загальній сумі доходів).

Для повноти аналізу кредитних операцій підприємства проводять уточнення за XYZ методикою, головним призначенням якої виступає вивчення стабільності показників. Якщо ABC-аналіз надає змогу визначити внесок конкретного елемента в підсумковий результат, то XYZ аналіз визначає відхилення та нестабільність показників. Групи відповідно до XYZ аналізу класифікуються так:

- група Х — об'єкти з високим рівнем стабільності та можливістю точного прогнозування (коефіцієнт варіації до 10%);
- група Y — об'єкти із середнім рівнем стабільності та середньою ймовірністю прогнозування (коефіцієнт варіації від 10% до 20%);
- група Z — нестабільні об'єкти з низьким рівнем прогнозованості (коефіцієнт варіації від 20%).

Методика ABC-XYZ аналізу є універсальною і зручною для практичного використання в сучасному управлінні. На підставі отриманих результатів ABC-XYZ

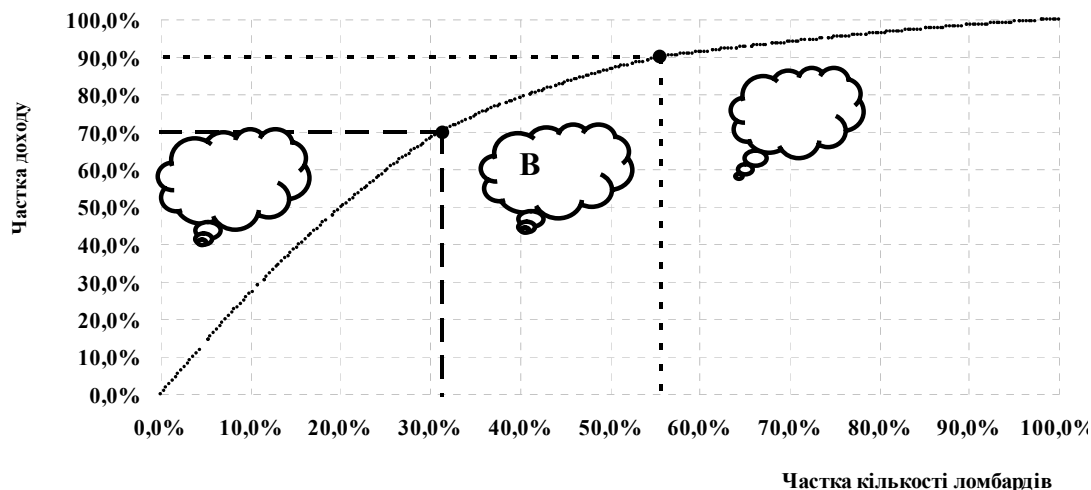

Рис. 1. Крива Лоренца ранжування відокремлених підрозділів у 2018 р. у ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР"

Джерело: побудовано на основі авторських розрахунків.

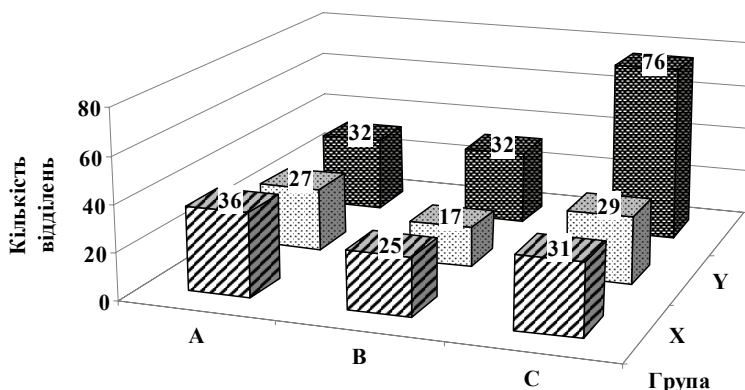

Рис. 2. Результати об'єднаного ABC-XYZ аналізу дохідності відокремлених підрозділів від наданих кредитів у ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР"

Джерело: побудовано на основі авторських розрахунків.

аналізу ефективним є визначення стратегії управління кредитними операціями.

Розрахувавши прибутки за усіма підрозділами у ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР" за 2018 р., було здійснено ABC-

аналіз та виділено 3 групи відокремлених підрозділів.

Отже, за результатами ABC-аналізу у ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР" за 2018 р. виділено 31% відокремлених підрозділів, які надають 70% доходу Товариству. Загальна сума доходів цієї групи становить 74170527 грн за рік.

Ці підрозділи знаходяться, як правило, у великих містах в Україні і приносять велику частку доходу Товариству. Тому вони потребують контролю щотижня. До групи В відносяться 24% відокремлених підрозділів, які приносять 20% доходу Товариству — 21115293 грн за рік. Для ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР" ці підрозділи мають не таке велике значення, як підрозділи групи А — здійснювати періодичний контроль щомісячно. До групи С увійшло найбільша кількість відокремлених підрозділів, а саме

135 підрозділів, які приносять незначний дохід Товариству. Середня сума доходу у цій групі становить 79451 грн за рік. У цих підрозділах Товариство може проводити періодичний контроль щоквартально.

Таблиця 1. Матриця інструментів управління кредитними операціями ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР" на засадах ABC-XYZ аналізу

	Х	У	З
А	Ці відділення надають максимальний прибуток та стабільний дохід. Необхідний максимальний контроль за здійсненням кредитних операцій у цих підрозділах. Зробити максимальний робочий день та працювати на вихідних	Ці підрозділи мають високий дохід, проте вони нестабільні. Необхідний постійний контроль за наданими кредитами, а також забезпечити стабільні доходи, ефективними маркетинговими підходами	Ці підрозділи мають високий дохід, проте він дуже нестабільний. Неможливо спрогнозувати дохід. Необхідний постійний контроль за наданими кредитами, а також забезпечити стабільні доходи, ефективними маркетинговими підходами
В	Середній рівень доходу, проте він стабільний. Необхідний періодичний контроль за наданими кредитами	Середній і нестабільний дохід. Необхідний періодичний контроль за наданими кредитами та за станом заборгованості	Середній рівень доходу, який неможливо спрогнозувати. Необхідний періодичний контроль за наданими кредитами, а також використовувати ефективні маркетингові стратегії
С	Постійний, проте низький дохід. Знизити витрати на обслуговування цих підрозділів. Періодичний контроль	Нестабільний і низький дохід. Мінімізувати витрати на обслуговування цих підрозділів. Періодичний контроль	Дуже нестабільний і низький дохід. Закрити ці підрозділи
	Стабільність доходів підрозділів		

Джерело: побудовано на основі авторських розрахунків.

Розглянемо частку прибутку відносно частці кількості підрозділів ломбарду (рис. 1).

За результатами побудованої кривої Лоренца можна зробити висновок, що 31% підрозділів (95 підрозділів) надають 70% доходу; 24% підрозділів (74 підрозділи) — 20% доходу та 44% підрозділів (136 підрозділів) — 10% доходу.

За результатами інтегрованого ABC-XYZ аналізу дохідності відокремлених підрозділів від наданих кредитів у ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР" побудовано (рис. 2).

За результатами інтегрованого ABC-XYZ аналізу було розподілено всі відокремлені підрозділи ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР" на 9 груп. Найбільший та стабільний дохід приносить група АХ. До цієї групи входить 36 підрозділів. Такі підрозділи потребують постійного контролю, оскільки надають найбільший дохід ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР". А ось найбільша кількість підрозділів увійшла до групи СЗ — 76 підрозділів. Ця група приносить невеликий, та нестабільний дохід ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР". Узагальнені результати подано у таблиці 1.

Отже, для груп АХ, АУ, АЗ необхідний постійний контроль за наданими кредитами, оскільки ці групи приносять найбільший прибуток. Для груп ВХ, ВУ, ВЗ необхідний періодичний контроль. Для груп СЗ, СУ, СЗ необхідно мінімізація витрат на ці підрозділи та періодичний контроль.

Метою здійснення ABC-XYZ аналізу кредитних операцій ломбардних установ є формування об'єктивних релевантних управлінських рішень щодо забезпечення реалізації цілей діяльності цих установ. Водночас виникають різноманітні ризики, що впливають на викривлення результатів діяльності.

Ризик у наданні кредитних операцій низький — гроші видаються тільки під заставу і на суму від 50% до 80% її оціночної вартості і у разі неповернення кредиту, ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР" реалізує майно, яке надано під заставу, проте існують деякі труднощі у разі неповернення коштів.

У цьому випадку ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР" реалізує заставлене майно на аукціонах. Якщо ломбард реалізує дорогоцінне каміння необхідно для початку запропонувати Державному фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України. І тільки у випадку відмови купувати державою дорогоцінне каміння та метали, ломбард реалізує його через аукціони. Цей процес передбачає зайві витрати, та займає іноді доволі багато часу. Оскільки для ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР" вигідніше, коли позичальники повертають гроші та забирають заставу, тому при наданні кредиту існує оцінка кредитоспроможності позичальників. Цей тест дозволяє виявити ризик неповернення коштів, та на основі цього ризику встановлюється відсоток від оціночної вартості майна, яку надає Товариство у якості кредиту. Цей тест, як правило, займає не більше 2 хвилин. Отже, розглянемо напрями оцінки кредитоспроможності позичальника у ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР" (табл. 2).

Інформацію про кожного позичальника ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР" вносить до бази даних. І надалі, на основі цієї бази даних, встановлює відсоток від оціночної вартості майна, який може надати у якості кредиту.

Вважаємо необхідним додати ще один якісний показник з метою оцінювання дохідності кредитних опе-

Таблиця 2. Напрями оцінки кредитоспроможності позичальника

Оцінка кредитоспроможності позичальника	
Якісні показники	Кількісні показники
Загальний матеріальний стан клієнта (наявність майна: нерухомості, транспортних засобів та ін.); соціальна стабільність (постійна робота, сімейний стан); вік; кредитна історія (інтенсивність користування кредитами у минулому та своєчасність їх погашення)	Сукупний чистий дохід (щомісячні очікувані сукупні доходи, зменшені на сукупні витрати та зобов'язання) та прогноз на майбутнє; накопичення на рахунках

Джерело: побудовано автором на основі [5].

Таблиця 3. Скорингова модель оцінки позичальників у ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР"

Показник	Кількість балів
Загальний матеріальний стан клієнта	1
Соціальна стабільність	1
Вік клієнта	1
Кредитна історія	2
Значення застави для клієнта	1
Сукупний чистий дохід	2
Накопичення на рахунках	2
Всього	10

Джерело: авторська розробка.

рацій — це значення застави для позичальника. Наприклад, якщо предметом застави є сімейна реліквія, то ризик невикupu цієї застави досить маленький. Цей показник буде визначатися шляхом опитування позичальника. Безумовно, існує ймовірність неправдивої відповіді, проте деякий відсоток ризику неповернення коштів можна буде визначити.

ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР" під час оцінювання кредитоспроможності позичальника — фізичної особи використовує систему кредитного скорингу, яка базується на бальній оцінці факторів кредитного ризику.

Кредитний скоринг (від англ. score — бал, оцінка), який забезпечує гнучкий інструментарій оцінювання кредитних ризиків та можливість автоматизації процесу прийняття кредитних рішень [6—8]. Інформаційні системи кредитного скорингу, дозволяють визначити інтегральну бальну оцінку кредитоспроможності (надійності) потенційних позичальників.

Побудуємо скорингову модель оцінки позичальників з урахуванням всіх якісних та кількісних факторів (табл. 3).

Відповідно до таблиці 3 можна зробити висновок, що три показники відіграють важливу роль під час оцінювання кредитоспроможності позичальника, тому ці фактори отримують по 2 бали. Проаналізуємо показники Скорингової моделі оцінки позичальників.

Загальний матеріальний стан. Наявність власного житла — 0,5 балів. Наявність житла та транспортних засобів (або інших предметів розкоші) — 1 бал.

Соціальна стабільність. За наявності сім'ї ставимо 0,5 балів. За наявності постійної роботи (не змінювалось місце роботи на протязі 2 років) — 1 бал.

Вік клієнта. Якщо вік клієнта від 25 до 60 ставимо 1 бал. Якщо від 18 до 25, або від 60 і більше ставимо 0,5 балів. Оскільки у віці від 18 до 25, як правило такі

Таблиця 4. Розподіл позичальників на основі методики Харрінгтона

Репутація позичальника	Кількість балів
Відмінна репутація	8–10
Гарна репутація	6,4–8
Нормальна репутація	3,7–6,4
Погана репутація	2–3,7
Дуже погана репутація	0–2

Джерело: побудовано на основі [7].

клієнти ще не мають стабільного та високого доходу. А у віці від 60, як правило, більшість людей вже не працюють.

Кредитна історія. Якщо клієнт жодного разу не брав кредит, або брав та не віддавав, у цьому випадку ставимо 0 балів. Якщо у клієнта 50% кредитів були погашені у даний час, ставимо 1 бал. Якщо у клієнта всі кредити погашені — ставимо 2 бали.

Значення застави для клієнта. Якщо цінний предмет застави — 1 бал. Якщо така річ єдина у позичальника (наприклад позичальник віддає свій мобільний телефон) — ставимо 0,5 балів.

Сукупний чистий дохід. Якщо сума бажаного кредиту до 10% від сукупного доходу позичальника — ставимо 2 бали. Якщо сума бажаного кредиту від 10 до 20% від сукупного доходу — ставимо 1 бал. І якщо сума бажаного кредиту перевищує 20% від суми доходу, у такому випадку бали не ставимо.

Накопичення на рахунках. Якщо сума накопичень не перевищує 10 тис. грн — ставимо 2 бали. Якщо сума від 10 тис. грн до 30 тис. грн ставимо 1 бал. І якщо сума накопичень перевищує 30 тис. грн — бали не ставимо.

Перед тим як надати кредит, співробітник ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР" повинен надати позичальнику бали за кожним показником. Цю інформацію можна отримати з таких джерел: опитування позичальника, отримання певних документів від позичальника та витягу інформації з державних інформаційних баз даних.

Надалі, після отримання інтегральної оцінки за кредитної операції, необхідно віднести клієнта до певної групи. Відповідно до методики Харрінгтона пропонуємо формувати 5 груп позичальників в залежності від репутації (табл. 4).

Пропонуємо у договорі щодо надання кредиту вказувати групу позичальника. ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР" надає кредити усім фізичним особам, навіть з поганою репутацією. Проте в залежності від репутації встановлюється відсоток від оціночної вартості майна, яку надає Товариство у якості кредиту. Розглянемо максимальній відсоток від оціночної вартості майна для кожної групи:

1) позичальники з відмінною репутацією — ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР" надає кредит на суму 80% від оціночної вартості майна;

2) позичальники з гарною репутацією — ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР" надає кредит на суму 75% від оціночної вартості майна;

3) позичальники з нормальною репутацією — ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР" надає кредит на суму 70% від оціночної вартості майна;

4) позичальники з поганою репутацією — ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР" надає кредит на суму 60% від оціночної вартості майна;

5) позичальники з дуже поганою репутацією — ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР" надає кредит лише на суму 50% від оціночної вартості майна.

Ця класифікація позичальників допоможе отримувати доволі високі відсотки за користування кредитом та надає можливість покрити всі витрати на реалізацію заставного майна.

ВИСНОВКИ

Було здійснено ABC—XYZ аналіз доходу від наданих кредитів ломбардних установ. Метою цього аналізу було визначення підрозділів, які приносять найбільший дохід та розробка ефективної системи управління підрозділами з метою отримання максимального прибутку. За результатами ABC аналізу можна зробити висновок: 70% доходу надають 31% підрозділів; 20% доходу надають 24% підрозділів, а 10% доходу надають 45% підрозділів. За результатами інтегрованого ABC—XYZ аналізу було розподілено всі відокремлені підрозділи ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР" на 9 груп. Найбільший та стабільний дохід приносить група АХ. До цієї групи входить 36 підрозділів. Такі підрозділи потребують постійного контролю щотижня, оскільки надають найбільший дохід ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР". Найбільша кількість підрозділів увійшла до групи CZ — 76 підрозділів. Ця група приносить невеликий, та нестабільний дохід ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР". Тому ці підрозділи можна закрити.

ПТ "ЛОМБАРД ПАРТНЕР", як і всі фінансові установи, у разі надання кредиту проводить оцінку кредитоспроможності позичальників. Метою цієї оцінки є встановлення відсотка від оціночної вартості майна, якого надає Товариство у якості кредиту. Під час оцінювання кредитоспроможності позичальників враховуються кількісні та якісні фактори. Було запропоновано розглядати додатковий якісний показник — значення застави для позичальника. Також було розроблено Скорингову модель оцінки позичальників на основі шкали Харрінгтона. Отже, запропоновано додаткова класифікаційна ознака позичальників — репутація на основі скорингової моделі позичальників.

Література:

- Hilorme T. and Shachanina, Y. (2017). Staff development as an object of accounting of a social activity of the entity. *Economics and Finance*, vol. 6, pp. 14—20.
- Klodawski M., Jachimowski R., Jacyna-Golda I. and Izdebski M. (2018). Simulation analysis of order picking efficiency with congestion situations. *International Journal of Simulation Modelling*, 17 (3), 431—443. URL: https://www.researchgate.net/profile/Michal_Klodawski/publication/327669599_Simulation_Analysis_of_Order_Picking_Efficiency_with_Congestion_Situations/links/5bae14fc92851ca9ed2bf907/Simulation-Analysis-of-Order-Picking-Efficiency-with-Congestion-Situations.pdf
- Kumar N., & Soni R. (2017). ABC Analysis in the Hospitality Sector: a Case Study.
- Permatasari M., Ridwan A., & Santosa B. (2017). Proposal Of Periodic Inventory Review Policy For Irregular Demand In A Case Study Of Pt Abc Duri-riau. *eProceedings*

of Engineering, 4 (3). URL: <https://libraryeproceeding.telkomuniversity.ac.id/index.php/engineering/article/view/5376>

5. Stojanovic, M., & Regodic, D. (2017). The Significance of the Integrated Multicriteria ABC-XYZ Method for the Inventory Management Process. *Acta Polytechnica Hungarica*, 14 (5). URL: http://www.uni-obuda.hu/journal/Stojanovic_Regodic_76.pdf

6. Тарлопов І.О. Особливості економічного розвитку машинобудування в Україні. Проблеми системного підходу в економіці. 2018. Вип. 1. С. 135—141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2018_1_24.

7. Frankeova M., Farana R., Formanek I., & Walek B. (2018, April). Fuzzy-expert system for customer behavior prediction. In *Computer Science On-line Conference* (pp. 122—131). Springer, Cham. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-91189-2_13

8. Walek B. (2018, May). Fuzzy-Expert System for Customer Behavior Prediction. In *Artificial Intelligence and Algorithms in Intelligent Systems: Proceedings of 7th Computer Science On-line Conference 2018* (Vol. 2, p. 122). Springer. URL: [https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=s5RdDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA122&dq=inventory+management+process+\"abc+xyz\"&ots=NR8QUI-Wbs&sig=WZBKZFJCVYmou_Fg6wKQTmKlrc8&redir_esc=y#v=onepage&q=inventory%20management%20process%20\"abc%20xyz\"&f=false](https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=s5RdDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA122&dq=inventory+management+process+\)

References:

1. Hilorme, T. and Shachanina, Y. (2017), "Staff development as an object of accounting of a social activity of the entity", *Economics and Finance*, vol. 6, pp. 14—20.

2. Klodawski, M. Jachimowski, R. Jacyna-Golda, I. and Izdebski, M. (2018), "Simulation analysis of order picking efficiency with congestion situations", *International Journal of Simulation Modelling*, vol. 17 (3), pp. 431—443, available at: https://www.researchgate.net/profile/Michal_Klodawski/publication/327669599_Simulation_Analysis_of_Order_Picking_Efficiency_with_Congestion_Situations/links/5bae14fc92851ca9ed2bf907/Simulation-Analysis-of-Order-Picking-Efficiency-with-Congestion-Situations.pdf (Accessed 15 Oct 2019).

3. Kumar, N. and Soni, R. (2017), "ABC Analysis in the Hospitality Sector: a Case Study", available at: https://www.researchgate.net/publication/314129134_ABC_Analysis_in_the_Hospitality_Sector_a_Case_Study (Accessed 15 Oct 2019).

4. Permatasari, M. Ridwan, A. and Santosa, B. (2017), "Proposal Of Periodic Inventory Review Policy For Irregular Demand In A Case Study Of Pt Abc Duri-riau", *eProceedings of Engineering*, vol. 4(3), available at: <https://libraryeproceeding.telkomuniversity.ac.id/index.php/engineering/article/view/5376> (Accessed 15 Oct 2019).

5. Stojanovic, M. and Regodic, D. (2017), "The Significance of the Integrated Multicriteria ABC-XYZ Method for the Inventory Management Process", *Acta Polytechnica Hungarica*, 14 (5), available at: http://www.uni-obuda.hu/journal/Stojanovic_Regodic_76.pdf (Accessed 15 Oct 2019).

6. Tarloпов, І.О. (2018), "Peculiarities of economic development of mechanical engineering in Ukraine",

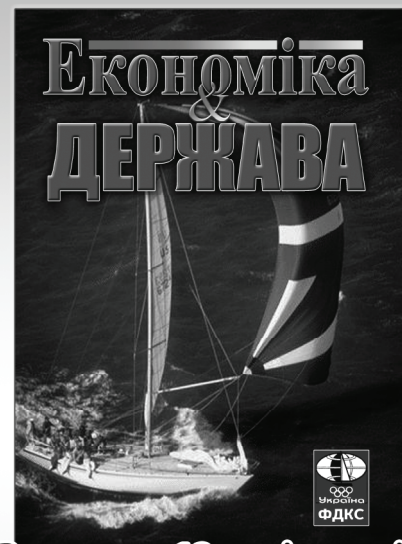
Problems of systemic approach in the economy, vol. 1, pp. 135—141, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2018_1_24 (Accessed 15 Oct 2019).

7. Frankeova, M. Farana, R. Formanek, I. and Walek, B. (2018), "Fuzzy-expert system for customer behavior prediction", *Computer Science On-line Conference*, available at: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-91189-2_13 (Accessed 15 Oct 2019).

8. Walek, B. (2018), "Fuzzy-Expert System for Customer Behavior Prediction", *Artificial Intelligence and Algorithms in Intelligent Systems: Proceedings of 7th Computer Science On-line Conference*, vol. 2, p. 122, available at: [https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=s5RdDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA122&dq=inventory+management+process+\"abc+xyz\"&ots=NR8QUI-Wbs&sig=WZBKZFJCVYmou_Fg6wKQTmKlrc8&redir_esc=y#v=onepage&q=inventory%20management%20process%20\"abc%20xyz\"&f=false](https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=s5RdDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA122&dq=inventory+management+process+\) (Accessed 15 Oct 2019).

Стаття надійшла до редакції 22.10.2019 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових

видань України з ЕКОНОМІКИ

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Передплатний індекс: 01751

І. О. Перит,
здобувач кафедри міжнародного туризму і готельного бізнесу,
Тернопільський національний економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-6925-6755

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.20.72

СУТНІСТЬ ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ДОМОГОСПОДАРСТВ

I. Peryt,
applicant of the International Tourism and Hospitality Department, Ternopil National Economic University

ESSENCE AND MANAGEMENT OF HOUSEHOLD BUSINESS

В умовах сучасної економіки саме домогосподарства в особі приватного підприємця проявляють себе як активні учасники економічних процесів, діючи на ринках як виробники, постачальники, управлінці, споживачі, інвестори, заощадники тощо. Фактично домогосподарства як окремі суб'єкти економіки здійснюють діяльність як на рівні макро- так і мікробізнесу. Відтак завданням дослідження є обґрунтування сутності та управління підприємницькою діяльністю домогосподарств в умовах сучасного ринку.

Проведено аналіз та подано авторське трактування поняття "підприємницька діяльність домогосподарств", під яким запропоновано розуміти ініціативну, самостійну, інноваційно орієнтовану, здійснювану під власну відповідальність та під усвідомлений ризик діяльність з прямого або опосередкованого управління бізнесом, а також діяльність з виробництва, купівлі-продажу матеріальних і нематеріальних благ та формування економічних відносин з іншими суб'єктами господарювання на конкретних ринках, з метою отримання прибутку або досягнення інших економічних цілей. Акцентовано увагу та тому, що домогосподарства є активними учасниками бізнесу — здійснюють пряме управління власним бізнесом через втручання у господарські процеси за напрямками діяльності, або пасивними — коли управління бізнесом передається довіреній особі, домогосподарства можуть здійснювати непрямої вплив на бізнес-процеси через таку особу, є отримувачами доходів, але не беруть безпосередньої участі у господарських процесах. Поряд із відомими нині категоріями "вимушених", "вдалих" та "номенклатурних" підприємців запропоновано виокремити додаткову категорію "нових підприємців", до якої відносяться домогосподарства або групи пов'язаних осіб, які володіють великим рівнем активності та ініціативності на ринку, не зіпсовані радянським та перехідним пострадянським економічним розвитком, прихильники інноваційних та нестандартних рішень, здатні швидко генерувати нові ідеї та швидко адаптуватися до змін ринкового середовища. Досліджено економічну сутність та запропоновано авторське визначення доходів домогосподарств від підприємницької діяльності як сукупності надходжень вартісного характеру (активних та пасивних) за певний період, які формуються у процесі здійснення економічних відносин домогосподарств з іншими суб'єктами господарювання на конкретних економічних ринках, збільшують активи домогосподарства, можуть бути спрямовані на розвиток власного бізнесу, інвестування, заощадження, споживання або досягнення інших цілей, не здійснюючи водночас негативного впливу на фінансові результати. За результатами проведеного дослідження наголошено на необхідності здійснювати економічно якісне управління підприємницькою діяльністю домогосподарств. Під терміном "управління доходами домогосподарств від підприємницької діяльності" рекомендується розуміти сукупність прямих та опосередкованих економічних дій суб'єкта господарювання щодо регулювання підприємницьких процесів та економічних відносин як всередині власної економічної системи, так і на зовнішніх ринках з метою формування та ефективного використання прибутку або досягнення інших економічних цілей.

In the modern economy, it is the households of the individual entrepreneur who are acting as active participants in economic processes, acting in the markets as producers, suppliers, managers, consumers, investors, savers, etc. In fact, households, as separate entities, operate at both macro and micro-business levels. Therefore, the purpose of the study is to substantiate the nature and management of household entrepreneurship in today's market.

The author analyzes the concept of "business activity of households", under which it is offered to understand the initiative, independent, innovation-oriented, carried out under its own responsibility and

under conscious risk the activities of direct or indirect business management, as well as the activity of sale, production and business and intangible benefits and the formation of economic relations with other entities in specific markets, for profit or achievement, and Shih economic goals. Emphasis is also placed on the fact that households are active participants in the business — direct management of their business through interference with economic processes by line of business, or passive — when business management is delegated to a trustee, households may have an indirect impact on business processes through such a person, income recipients, but not directly involved in business processes. In addition to the currently known categories of "forced", "successful" and "nomenclature" entrepreneurs, it is proposed to distinguish an additional category of "new entrepreneurs", which include households or groups of related parties with a high level of activity and initiative in the market, not spoiled by Soviet and transitional post-Soviet economic development, adherents of innovative and non-standard solutions, capable of quickly generating new ideas and quickly adapting to changing market environment. The economic essence is investigated and the author's definition of household income from business activity as a set of value income (active and passive) for a certain period, which are formed in the course of realization of economic relations of households with other economic entities in specific economic markets, may increase assets be aimed at developing their own business, investing, saving, consuming or achieving other goals without positive impact on financial results. According to the results of the study, the need for economically quality management of household business activity was emphasized. The term "management of household income from entrepreneurial activity" is intended to mean the totality of direct and indirect economic actions of an entity to regulate business processes and economic relations both within its own economic system and in foreign markets in order to generate and effectively use profits or achieve other economic goals.

Ключові слова: домогосподарство, підприємець, підприємницька діяльність, підприємницька діяльність домогосподарств, доходи домогосподарств, доходи домогосподарств від підприємницької діяльності, управління доходами від підприємницької діяльності домогосподарств.

Key words: household, entrepreneur, entrepreneurial activity, entrepreneurial activity of households, household income, household income from business activity, management of income from business activity of households.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За сучасних умов ринкова економіка вимагає розвитку підприємництва, як гаранта її стабільності. Загалом виділяють трьох основних учасників підприємницької діяльності: домогосподарства, підприємства і держава. В умовах сучасних трансформацій економіки саме домогосподарства в особі приватного підприємця проявляють себе як активні учасники економічних процесів, забезпечують стабільне функціонування та розвиток економіки країни, є джерелом наповнення державних грошових фондів, забезпечують можливість реалізації трудового потенціалу учасників ринку праці, беруть участь у кругообігу ресурсів та грошових потоків. Сьогодні рівень розвитку підприємницької діяльності домогосподарств став основним із індикаторів економічної стабільності держави, адже великі підприємства не в силі задовольнити потреби усіх без винятку груп споживачів та основному вони працюють на уніфікованого покупця. А приватні підприємці продають продукцію та послуги, виробництво яких є невіддільним для великих гравців ринку. Відповідно актуальним на сьогодні залишається питання дослідження економічної сутності та управління підприємницьким потенціалом домогосподарств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

У сучасній науковій економічній літературі підприємницька діяльність та доходи домогосподарств здебільшого аналізуються через призму малого бізнесу та людських відносин такими дослідниками як Д. Бутенко, Н. Василюк, Н. Джамбаз, Н. Діденко, М. Ільчук, Т. Іщенко, Т. Кізима, Л. Лілич, О. Мінц, І. Микитенко, С. Мостенець, Є. Палига, Т. Панчишин, Ю. Пачковський,

Д. Підгорецький, О. Попович, Ю. Станкевич, Ф. Терещенко, Ф. Шульженко та іншими. Однак сектор домогосподарств як гравців підприємницького середовища, досліджено не повністю. Кожен науковець має індивідуальний підхід щодо трактування сутності підприємницької діяльності та доходів домашнього господарства. Однак дослідниками здебільшого звертається загальна увага на економічну поведінку домогосподарств, хоча принципово важливим є визначення сутності та ролі домашніх господарств в управлінні підприємницькою діяльністю.

Завданням дослідження є обґрунтування економічної сутності та управління підприємницькою діяльністю домогосподарств в умовах сучасного ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

З метою коректного розуміння сутності та ролі домогосподарств в економіці, важливо розглянути найбільш значимі на сьогодні погляди сучасних науковців щодо сутності підприємницької діяльності та сформулювати коректне для сучасних умов визначення поняття підприємницької діяльності домогосподарств. Так, Ю. Пачковський розглядає підприємницьку діяльність як "...соціальний феномен кумулятивного типу, що створює підґрунтя для поступального розвитку людської цивілізації, з'являється в певний період формування суспільства або його груп і є запорукою їхнього подальшого руху" [1, с. 11—12]. Бачимо, що автор трактує поняття підприємницької діяльності із суспільно-поведінкової точки зору, як наслідок не розкриває сутність цієї категорії із економічної точки зору. Підприємницька діяльність дійсно виникає на певному етапі розвитку людини чи проміжку часу: маємо на увазі період життя індивіда та його готовність і свідомість здійснювати підприє-

мницьку діяльність або розвиток суспільства певних регіонів та здатність таких суспільних мас вступати у підприємницькі відносини — фактично це здатність реалізувати підприємницький хист. Проте здійснення підприємницької діяльності це не лише феномен чи суспільні відносини, а й певні правила, принципи, взаємовідносини, рекомендації, історично сформовані методи тощо.

Частково погоджуємося з Ф. Шульженко, який під підприємництвом розуміє "...дії, спрямовані на отримання результату негайно, а економічний розвиток — це результат дій" [2, с. 102—105]. Однак подане трактування характеризує лише цілі здійснення підприємницької діяльності та не відображає її економічної сутності. Схоже трактування також подано В. Терещенко, який підприємницьку діяльність розуміє як "...сукупність дій суб'єктів господарювання, спрямованих на отримання прибутку, які характеризуються правомірністю, безпосередністю, систематичністю, ризиковістю та відповідальністю" [3, с. 83]. Варто зауважити, що це не будь-яка, а заснована на законодавчих нормах діяльність, що здійснюється завдяки залученню власних матеріальних і нематеріальних ресурсів та у підсумку спрямована на отримання коротко- та довгострокових доходів.

Варто акцентувати увагу на визначенні поняття "підприємницька діяльність" науковцем Д. Бутенко, який під цим терміном розуміє вид діяльності суб'єкта, що представляє собою особливу економічну функцію, яка полягає у реалізації оригінальних, нетрадиційних, відмінних від існуючих комерційних проектів дій з метою отримання певних економічних вигод — збільшення прибутку, збереження/зростання вартості капіталу, отримання соціального ефекту тощо [4, с. 684]. Таке твердження відображає потребу в критично необхідних для сучасного ринку навичок підприємця генерувати і втілювати в життя нестандартні підходи до ведення бізнесу, адже важко досягти гнучкості та бути конкурентоспроможним на ринку використовуючи застарілі методи та принципи ведення бізнесу.

Погоджуємося із авторами підручника "Підприємницька діяльність та агробізнес", які під підприємницькою діяльністю розуміють "...динамічний, активний елемент бізнесу, що є ініціативною, самостійною діяльністю, яка здійснюється на свій ризик і під свою майнову відповідальність громадянами, об'єднаннями громадян з виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг з метою отримання прибутку" [5, с. 41].

Закон України "Про підприємництво" поняття "підприємництво" трактує як "...безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством [6].

Враховуючи останні наукові напрацювання вітчизняних авторів та вимоги сучасної економіки, під підприємницькою діяльністю пропонуємо розуміти ініціативну, самостійну, інноваційно орієнтовану, здійснювану під власну відповідальність та під усвідомлений ризик діяльність з виробництва, купівлі-продажу матеріальних і нематеріальних благ та формування економічних відносин з іншими суб'єктами господарювання на конк-

ретних ринках, з метою отримання прибутку або досягнення інших економічних цілей.

Розуміння сутності поняття "підприємницька діяльність" та "підприємницька діяльність домогосподарств" на перший погляд схожі, однак сьогодні залишаються дискусійними. Окремі науковці, що досліджували поняття "підприємницька діяльність", зокрема Ю. Станкевич та Т. Кізіма, під цим терміном розуміють також підприємницьку діяльність домогосподарств [7; 8], а більшість авторів зводять сутність бізнесу домогосподарств до локального поняття діяльності фізичних осіб підприємців у роздрібній сфері, "човникового бізнесу", ведення домашнього підсобного бізнесу та іншого незареєстрованого сімейного бізнесу, самозайнятості тощо.

Відтак домогосподарство є окремим суб'єктом економіки та учасником як економічних процесів макро-, так і мікробізнесу. Відповідно до цього, підприємницьку діяльність домогосподарств пропонуємо трактувати як ініціативну, самостійну, інноваційно орієнтовану, здійснювану під власну відповідальність та під усвідомлений ризик діяльність з прямого або опосередкованого управління бізнесом, а також діяльність з виробництва, купівлі-продажу матеріальних і нематеріальних благ та формування економічних відносин з іншими суб'єктами господарювання на конкретних ринках, з метою отримання прибутку або досягнення інших економічних цілей. Цілком впевнені, що науковці поставлять запитання: чому власне сутність поняття "підприємницька діяльність" відрізняється від "підприємницька діяльність домогосподарств" лише фразою "...діяльність з прямого або опосередкованого управління бізнесом..."? Річ у тім, що підприємницька діяльність як загальне поняття під виробництвом, купівлею-продажем матеріальних і нематеріальних благ та під формуванням економічних відносин з іншими суб'єктами господарювання розуміє також і управління цими процесами. А домогосподарство є або активним учасником свого бізнесу — здійснює пряме управління бізнесом через втручання у господарські процеси за напрямками діяльності, або пасивним — управління бізнесом передається довіреній особі, домогосподарство може здійснювати непрямий вплив на бізнес-процеси через таку особу, є отримувачем доходів, але не бере безпосередньої участі у господарських процесах.

Враховуючи особливості розвитку вітчизняної економіки, можна говорити про те, що в українському суспільстві наявні такі категорії підприємців:

— "вимушені підприємці" — численна група населення, яка втратила джерела існування і займається дрібним бізнесом у торгівлі, сфері послуг та певних видах виробництва. Це ІТ-працівники, представники науки і освіти, які можуть вести підприємницьку діяльність та легко трансформуватися у найманих працівників;

— "вдалі підприємці" — ті, які вміло використовують недоліки законів і мають доступ до бюджетних ресурсів, інтенсивно формуючи джерела нагромадження. Це найбільш гнучка і динамічна категорія підприємців, яка використовує сучасний менеджмент і прогалини в законодавстві;

— "номенклатурні підприємці" — директорський та управлінський партійний корпус, значна кількість тих, хто обіймав відповідальні посади у державному секторі економіки. Ці підприємці діють на основі власних інте-

ресів щодо приватизації майна суспільної власності, і це дозволяє їм швидко збагатитися та очолювати найбільш прибуткові підприємства;

— "нові підприємці" — домогосподарства або група пов'язаних осіб, які володіють великим рівнем активності та ініціативності на ринку, не зіпсовані радянським та перехідним пострадянським економічним розвитком, прихильники інноваційних та нестандартних рішень, здатні швидко генерувати нові ідеї та швидко адаптуватися до змін ринкового середовища. До цієї категорії в основному відносяться молоді підприємці віком від 20 до 35 років, а також підприємці, які вміло та швидко зуміли повністю змінити світогляд та бізнес-поведінку і трансформуватися із попередніх трьох категорій до категорії нових.

Німецький економіст та соціолог В. Зомбарт визначив підприємця як:

а) завойовника, оскільки він духовно розкріпачений, багатий на ідеї, готовий ризикувати, настирливий та має сильну волю;

б) організатора, який уміє об'єднувати навколо себе людей заради реалізації своїх ідей;

в) творця, що вміє переконати покупців купити саме його товар, привернути інтерес до себе та своєї справи, завоювати їхню довіру [9, с. 279].

Метою здійснення підприємницької діяльності домогосподарств будь-якого напрямку діяльності є отримання доходу, тому детальніше зупинимося на аналізі основних інтерпретацій цієї економічної категорії у сучасній науковій літературі. Сутність поняття "доходу" має загальний характер та концептуально визначає сутність поняття "доходи домогосподарств", яке є більш локальним. Економічною наукою виокремлено два основних підходи щодо дослідження доходів громадян: макроекономічний, який визначає роль населення як важливого суб'єкта економічної системи і за сутністю є загальнотеоретичним, та мікроекономічний — досліджує процеси формування, розподілу, перерозподілу і використання доходів домогосподарств та є більш конкретизованим.

Варто згадати англійського економіста Дж. Хікса, який запропонував досить вдало на той час та актуальне і на сьогодні трактування поняття "дохід" — "...максимальна кількість засобів, які можна витратити протягом певного періоду часу за умови, що, відповідно до очікувань, капітальна вартість (у грошовому вираженні) майбутніх надходжень буде залишатися незмінною". Дж. Хікс розмежовує поняття "дохід" і "актив": "...не слід вважати усі поточні надходження доходом — деяка їх частина повинна відноситися на рахунок капіталу" [10, с. 289—291]. Але не будь-яка сума отриманих коштів є доходом, а тільки та, яка збільшує активи. Звідси можемо зробити висновок, що більшість сучасних трактувань доходу побудовані на висновках Хікса та адаптовані до умов сучасної економіки.

Н. Василюк під доходами домогосподарств розуміє "...значення суми отриманих грошових коштів та вироблених продуктів, якими домогосподарство забезпечило себе за певний період часу, як правило, за рік" [11, с. 122]. Висновки автора містять суперечність, адже доходи домогосподарств включають не лише грошові ресурси та продуктову базу. Важливо розуміти, що поняття доходу домогосподарства включає також збільшення матеріальних активів (наприклад, земельних фондів, цінних речей)

та інших фінансових ресурсів (наприклад, інвестицій, доходів від підприємницької діяльності). Власне на цьому вдало наголошує Д. Підгорецький, який під доходами господарств населення визначає "...суму грошових засобів і матеріальних благ, які отримані або створені ними за певний проміжок часу, їх можна поділити на грошові та натуральні доходи..." [12, с. 297]. Схожим є погляд дослідників О. Мінц та Н. Джамбаз, які доходи домогосподарств визначають як "...результати їх економічної діяльності, які можуть мати грошову й натуральну форми" [13, с. 227]. Погоджуємося із твердженнями авторів, але вважаємо за необхідне уточнити що економічною діяльністю є такі процеси як виробництво, попит-пропозиція, фінансово-економічна та підприємницька діяльність тощо. Із економічно грамотним підходом до здійснення таких процесів можна очікувати швидкого отримання доходів та їх потенційного нарощення.

Акцентуємо увагу на працях Т. Кізими, яка вдало трактує доходи домогосподарства із позиції макроекономічного підходу як "...сукупність економічних відносин, за допомогою яких заново створена у суспільстві вартість розподіляється між власниками факторів виробництва, а також здійснюється перерозподіл первинних доходів з метою оптимізації кінцевого споживання благ і послуг у межах суспільства", а з позиції мікроекономічного підходу — як "сукупність надходжень упродовж певного періоду часу з усіх можливих джерел як у грошовій, так і негрошовій формах, які збільшують активи домогосподарства і можуть бути спожиті ним без зменшення реальної вартості його майна" [7, с. 94].

Автори О. Попович та Н. Діденко стверджують, що економічна сутність доходів полягає у відшкодуванні витрат на ведення діяльності й отримання відповідної суми прибутку, яка забезпечує досягнення стратегічної мети — приросту власного капіталу, а логічне та структуроване визначення доходів дає можливість ефективно ними управляти та бути складовою сучасної системи управління" [14, с. 978]. Як бачимо, авторами доречно наголошено на необхідності управляти доходами. Фактично можна говорити про те, що управління доходами є похідною "потребою" від глобального поняття "управління бізнесом" чи "управління підприємницькою діяльністю".

Варто зазначити, що поняття "дохід домогосподарства від підприємницької діяльності" сьогодні аналізується мало. Зазвичай це поняття розглядається у контексті аналізу більш укрупнених понять як "дохід приватного підприємця" та "дохід домогосподарств". Так, Ю. Станкевич під доходами домогосподарств від підприємницької діяльності розуміє "...прибуток від індивідуальної трудової та підприємницької діяльності домогосподарств, до якої можна віднести надання різного роду послуг, торгівлю та сімейний бізнес [15, с. 302—303]. Дотримуються схожої позиції також такі автори як Є. Палига, Т. Панчишин, Т. Кізіма [16, с. 96; 7, с. 115], які розглядають доходи від підприємницької діяльності домогосподарств як надходження від дрібнотоварного бізнесу, фермерських господарств та самозайнятості і наголошують на тому, що підприємницький дохід домогосподарств має змішану форму.

Враховуючи вищесказане, під доходами домогосподарств від підприємницької діяльності пропонуємо розуміти сукупність надходжень вартісного характеру

(активних та пасивних) за певний період, які формуються у процесі здійснення економічних відносин домогосподарств з іншими суб'єктами господарювання на конкретних економічних ринках та збільшують активи домогосподарства, можуть бути спрямовані на розвиток власного бізнесу, інвестування, заощадження, споживання або досягнення інших цілей, не здійснюючи водночас негативного впливу на фінансові результати.

Кожне економічно свідоме домогосподарство, аналогічно як і підприємства, повинне прагнути до рентабельності, тобто збалансовувати доходи і витрати, нагромаджуючи та управляючи ресурсами тощо. Інакше кажучи, на відміну від підприємств, домогосподарство має більш широке, і не тільки економічне, але й соціальне значення. А потреба в управлінні доходами від підприємницької діяльності домогосподарств набуває необхідного значення. Як зазначає Р. Кові Стівен "...підприємства, суспільні групи, організації всіх видів (у тому числі родини) можуть бути проактивними. Проактивні індивіди мають здатність об'єднати свої творчість і винахідливість, щоб створювати всередині організацій проактивну культуру... Індивіди, групи й підприємства часто такі заклопотані тим, щоб продиратися крізь хащі, що навіть не усвідомлюють — навколо них не ті джунглі. А швидкі зміни у середовищі, в якому ми живемо, роблять потребу в ефективному лідерстві актуальною..." [17, с. 89—112]. Можна сказати, що автор фактично наголошує на тому, що домогосподарство, поряд із іншими суб'єктами економіки, є важливою рівноцінною економічною категорією, а його діяльність як підприємницька так і трудова, соціальна, побутова тощо потребує грамотного розуміння процесу управління. Фактично домогосподарство для того, щоб уміло генерувати управлінські рішення щодо певних бузнес-процесів повинне володіти набором компетенцій. Зокрема автори В. Брич та Х. Снігур в цьому випадку акцентують увагу на необхідності володіти знаннями щодо методів здійснення впливу [18, с. 127].

Так, варто акцентувати увагу на спробах Л. Лілич та С. Мостенець обґрунтувати сутність управління доходами та видатками домогосподарств. Під управлінням доходами та видатками домогосподарств науковці розуміють "процес управління, формування і використання фондів фінансових ресурсів домогосподарств за допомогою специфічних прийомів і методів" [19, с. 49]. Звертаємо увагу на те, що в працях інших авторів, які згадані у нашому дослідженні, поняття "управління доходами домогосподарств від підприємницької діяльності" здебільшого розглядається у контексті аналізу питань щодо управління ресурсами, управління доходами або управління діяльністю домогосподарств тощо. Загалом власне термін "управління доходами домогосподарств від підприємницької діяльності" проаналізовано слабо, сучасно наукова література не виділяє коректного визначення та розуміння цього поняття, тому можна зробити висновок про доцільність подальших наукових досліджень за цим напрямом.

Відтак, проаналізувавши весь спектр наукових праць щодо розуміння підприємницької діяльності домогосподарств, а також дослідивши наукові обґрунтування доходів домогосподарств, пропонуємо під поняттям "управління доходами домогосподарств від підприємницької діяльності" розуміти сукупність прямих

та опосередкованих економічних дій суб'єкта господарювання щодо регулювання підприємницьких процесів та економічних відносин як всередині власної бізнес-системи (ФОП, підприємства тощо), так і на зовнішніх ринках з метою формування та ефективного використання прибутку або досягнення інших економічних цілей.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

На основі проведеного дослідження можемо зробити висновок, що реалізація домогосподарствами підприємницького підходу у здійсненні будь-якої діяльності є однією із першочергових умов формування і отримання доходів, а також його участі у економічних відносинах, оскільки розвиток домогосподарства як суб'єкта економіки напряму залежить від усвідомлення його ролі та можливостей у економічних процесах, а також від ефективного використання можливостей ринкових умов господарювання. Проте домогосподарства поряд із суб'єктами господарювання великого і середнього підприємництва виступають також і як активні учасники економічних процесів: впливають на виробничі процеси, купівлю-продаж матеріальних і нематеріальних ресурсів, беруть пряму та опосередковану участь і управлінні великим, середнім та дрібним бізнесом. Варто також зазначити, що коректне розуміння підприємцями сутності підприємницької діяльності домогосподарств та, як наслідок, ефективного управління такою діяльністю і доходами дозволить вивести рівень розвитку підприємницького сектору як дрібного, так і великого бізнесу на якісно новий рівень розвитку.

У цілях подальших наукових досліджень сутності та підприємницького потенціалу домогосподарств доцільно також провести аналіз підходів та сформулювати рекомендації щодо методів управління підприємницькою діяльністю домогосподарств в умовах сучасного ринку.

Література:

1. Пачковський Ю.Ф. Підприємництво як предмет соціопсихологічного дослідження (діяльнісно-поведінковий аспект). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук: 22.00.04. Київ. 2004. 32 с.
2. Шульженко Ф.П. Соціально-правова держава: сутність, проблеми політичної модернізації: дис. доктора юрид. наук: спец. 23.00.02 "Політичні інститути та процеси (політичні науки)". К. 2009. 412 с.
3. Терещенко В.О. Співвідношення поняття "підприємництво" та "підприємницька діяльність". Науковий вісник Херсонського державного університету. Вип. 6. Т. 1. 2013. С. 82—84.
4. Бутенко Д.С., Довгопола Ю.С. Шляхи розвитку підприємницької діяльності в Україні. "Молодий вчений", № 12 (39), 2016. С. 682—685.
5. Ільчук М.М., Іщенко Т.Д. Підприємницька діяльність та агробізнес: підручник. За ред. М.М. Ільчука, Т.Д. Іщенко. К.: Вища освіта, 2006. 543 с.
6. Закон України "Про підприємництво" № 191-19 від 12.02.2015. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/698-12> (дата звернення — 11.10.2019).
7. Кізима Т.О. Фінанси домогосподарств: концептуальні засади теорії і практики. дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Спеціальність 08.00.08. Тернопіль. 2011. 514 с.

8. Станкевич Ю.Ю. Домогосподарство в ринковій економічній системі та його відображення у світовій економічній думці ХХ століття. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. 08.00.01. Київ. 2010. 21 с.

9. Зомбарт В. Буржуа: Этюды по истории духовного развития современного экономического человека. Т. 1. СПб.: Владимир Даль, 2005. 478 с.

10. Хикс Дж. Стоимость и капитал: Пер. с англ. Общ. ред. и вступ. ст. Р.М. Энтова. М.: Прогресс, 1993. 487 с.

11. Василюха Н. А. Оцінка ситуації у сфері розвитку домогосподарств в Україні. Інвестиції: практика та досвід. № 12. 2017. С. 120—124.

12. Підгородецький Д.О. Доходи господарств населення та шляхи подолання бідності селян. 2013. С. 295—303. URL: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/11113/Pidgorodetskyi.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 05.10.2019).

13. Мінц О.Ю., Джамбаз Н.Ю. Механізми формування та використання фінансів домогосподарств в Україні. Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property. 2017. Вип 15. С. 226—231.

14. Попович О.В., Діденко Н.Ю. Тлумачення економічної сутності категорії "дохід". Економіка і суспільство. Вип. № 7. 2016. С. 975—978.

15. Станкевич Ю.Ю. Формування основних джерел отримання доходів сучасного домогосподарства. Наукові записки. Серія "Економіка". Вип. 10. С. 299—305. URL: <https://eprints.ua.edu.ua/6528/1/36.pdf> (дата звернення 05.10.2019).

16. Палига Є.М., Панчишин Т.В. Рівень добробуту населення України в статистичному вимірі. Наукові записки. № 2 (12). 2007. С. 95—100. URL: <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/2-12/17.pdf> (дата звернення 05.10.2019).

17. Р. Кові Стівен. 7 звичок надзвичайно ефективних людей. пер. з англ. О. Любенко. Харків: Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2012. 384 с.

18. Брич В.Я., Снігур Х.А. Акмеологічна модель фахівця нового типу. Демографія та соціальна політика, № 1 (29), 2017. — С. 124—131.

19. Лілич Л., Мостенець С. Управління доходами та видатками домогосподарств в умовах ринку. Інституційна економіка. №7. 2013. С. 47—53.

20. Перит І.О. Основи бізнес-управління. Актуальні питання економіки, обліку, фінансів та права в сучасних умовах: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 1 червня 2019 р.): у 7 ч. — Полтава: ЦФЕНД, 2019. — Ч. 1. — С. 34—36.

References:

1. Pachkovs'kyj, Yu.F. (2004), "Entrepreneurship as a subject of socio-psychological research (activity-behavioral aspect)", Ph.D. Thesis, Sociology, Kyiv, Ukraine.

2. Shul'zhenko, F.P. (2009), "The rule of law: the essence, problems of political modernization", Abstract of Ph.D. dissertation, Law, Kyiv, Ukraine.

3. Tereschenko, V.O. (2013), "The relation between the concepts of "entrepreneurship" and "entrepreneurial activity"", Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnogo universytetu, vol. 6, no. 1, pp. 82—84.

4. Butenko, D.S. and Dovhopola, Yu.S. (2016), "Ways to develop entrepreneurial activity in Ukraine", Molody vchenyj, vol. 12 (39), pp. 682—685.

5. Il'chuk, M.M. and Ischenko, T.D. (2006), Pidpriemnyts'ka diial'nist' ta ahrobiznes [Entrepreneurship and agribusiness], Vyscha osvita, Kyiv, Ukraine.

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "About entrepreneurship", available at: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/698-12> (Accessed 25 Nov 2018).

7. Kizyma, T.O. (2011), "Household finance: conceptual foundations of theory and practice", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Ternopil.

8. Stankevych, Yu.Yu. (2010), "Households in a market economic system and its reflection in the world economic thought of the twentieth century", Ph.D. Thesis, Economy, Kyiv, Ukraine.

9. Zombart, V. (2005), Burzhua: Jetjudy po istorii duhovnogo razvitija sovremennogo jekonomicheskogo cheloveka [Bourgeois: Studies on the history of the spiritual development of modern economic man], Vladimir Dal', St.Petersburg, Russia.

10. Hiks, Dzh. (1993), Stoimost' i kapital [Cost and capital], Progress, Moscow, Russia.

11. Vasylyha, N.A. (2017), "Assessment of the situation in the field of household development in Ukraine", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 12, pp. 120—124.

12. Pidhorodets'kyj, D.O. (2011), "Income of households and ways of overcoming poverty of peasants", pp. 295—303, available at: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/11113/Pidgorodetskyi.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Accessed 25 Nov 2018).

13. Mints, O.Yu. and Dzhambaz, N.Yu. (2017), "Mechanisms of formation and use of household finances in Ukraine", Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property, vol. 15, pp. 226—231.

14. Popovych, O.V. and Didenko, N.Yu. (2016), "Interpretation of the economic nature of the category "income"", Ekonomika i suspil'stvo, vol. 7, pp. 975—978.

15. Stankevych, Yu.Yu. (2008), "Formation of the main sources of income of modern households", Naukovi zapysky. Seriya "Ekonomika", vol. 10, pp. 299—305, available at: <https://eprints.ua.edu.ua/6528/1/36.pdf> (Accessed 25 Nov 2018).

16. Palyha, Ye.M. and Panchyshyn, T.V. (2007), "The level of welfare of the population of Ukraine in the statistical dimension", Naukovi zapysky, vol. 2 (12), pp. 95—100, available at: <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/2-12/17.pdf> (Accessed 25 Nov 2018).

17. Kovi, R.S. (2012), 7 zvychoh nadzvychajno efektyvnykh liudej [7 Habits of Extremely Effective People], Knyzhkovyj Klub "Klub Simejnogo Dozvillia", Kharkiv, Ukraine.

18. Brych, V.Ya. and Snihur, Kh.A. (2017), "Acmeological model of specialist of new type", Demohrafiia ta sotsial'na polityka, 1 (29), pp. 124—131.

19. Lilych, L. and Mostenets', S. (2013), "Management of household income and expenditure in a market environment", Instytutsijna ekonomika, vol. 7, pp. 47—53.

20. Peryt, I.O. (2019), "Fundamentals of Business Management", Aktual'ni pytannia ekonomiky, obliku, finansiv ta prava v suchasnykh umovakh: zbirnyk tez dopovidej mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii [Topical Issues of Economics, Accounting, Finance and Law in Modern Conditions: Collection of Abstracts of International Scientific and Practical Conference], TsFEND, Poltava, Ukraine, 1 June, pp. 34—36.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2019 р.

В. І. Андрущенко,
аспірант кафедри страхування,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"
ORCID ID: 0000-0003-0597-3189

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.20.78

ВИЗНАЧЕННЯ ВЛАСНОГО УТРИМАННЯ КОМПАНІЇ В ПРОЦЕСІ ПЕРЕСТРАХОВОГО АНДЕРАЙТИНГУ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ СТРАХОВИКІВ ТА ЙОГО ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В УКРАЇНІ

V. Andrushchenko,
postgraduate student of the department of management,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

DETERMINATION OF THE COMPANY'S OWN MAINTENANCE IN THE PROCESS OF REINSURANCE UNDERTAKING: EXPERIENCE OF FOREIGN INSURERS AND ITS IMPLEMENTATION IN UKRAINE

У статті розглянуто зарубіжний досвід проведення андерайтингу у факультативному перестрахованні та визначення основних умов та параметрів перестрахового захисту страховими компаніями. Обґрунтовано і систематизовано методологічні та практичні засади андерайтингової діяльності у перестрахованні. На основі зарубіжного досвіду страхових компаній досліджено особливості розрахунку власного утримання за договорами факультативного перестраховання та прийняття андерайтингового рішення (авторський підхід, що створено на підставі вивчення умов та положень факультативного перестраховання) щодо визначення кращої перестрахової програми або вибору оптимального перестраховика. Представлена авторська розробка може широко використовуватись вітчизняними страховими компаніями, зважаючи на її універсальність та застосування алгоритму розрахунків всіх оціночних показників, що притаманні сучасному практичному андерайтингу в Україні. Впровадження вказаних методологічних підходів щодо визначення власного утримання страховика дозволить покращити ефективність андерайтингу у факультативному перестрахованні вітчизняних страхових компаній. Імплементация досвіду зарубіжних страховиків в удосконаленні процесу андерайтингу сприятиме уникненню або зменшенню ризиків у факультативному перестрахованні та покращенню прогнозування його майбутніх результатів.

The article deals with foreign experience of underwriting in optional reinsurance and defining the basic conditions and parameters of reinsurance protection by insurance companies. Methodological and practical principles of underwriting reinsurance activities are substantiated and systematized. On the basis of foreign experience of insurance companies the peculiarities of calculating own retention under optional reinsurance contracts and making an underwriting decision (an author's approach created on the basis of studying the conditions and provisions of an optional reinsurance) to determine the best reinsurance program or choosing the optimum reinsurance have been investigated. Based on the Polish experience, a modified technique for determining its own content in the underwriting process, adjusted for a number of factors, is considered, which provides the most optimal forecast of the level of retention. It is established that the implementation of the modified approach is the key to the successful development of optional reinsurance. It is justified that for underwriting, in particular at the stage of calculating own deduction and premiums under optional

reinsurance contracts, insurance companies may use the appropriate express model of factor analysis, which takes into account the impact of additional risks depending on the objects of reinsurance. It is proved that the difficulties in this case for the Ukrainian insurance companies arise in the case of the need to increase the amount of their own maintenance necessary to guarantee protection against future losses, since the client may apply to another insurance company, and the commercial opportunity will be lost. At the same time, it is proved that the competitive advantage of this model is the formation of a stable circle of regular customers interested in a reliable partnership. The presented author's development can be widely used by domestic insurance companies due to its versatility and the application of the algorithm of calculations of all valuation indicators that are inherent in modern practical underwriting in Ukraine. The implementation of these methodological approaches to determine the insurer's own retention will improve the effectiveness of underwriting in the optional reinsurance of domestic insurance companies. Implementing the experience of foreign insurers in improving the underwriting process will help to avoid or reduce risks in elective reinsurance and to improve the forecasting of its future results.

Ключові слова: андерайтинг, факультативне перестрахування, власне утримання, зарубіжний досвід, страховик, ефективність, ризик, перестрахова програма.

Key words: underwriting, optional reinsurance, own retention, foreign experience, insurer, efficiency, risk, reinsurance program.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Перестрахування є одним з основних інструментів процесу управління ризиками в страховій компанії та відіграє значну роль у потоках капіталу на страховому ринку, збільшує страховий потенціал і забезпечує індивідуальний захист ризиків. Успішне проведення перестрахування реалізується у великій мірі завдяки вдалому андерайтингу, що втілюється в страховій компанії через відповідну політику мінімізації ризиків. Одним із важливих етапів перестрахового андерайтингу в діяльності страховика є визначення оптимального рівня власного утримання. Його правильне, об'єктивне визначення впливатиме на подальші результати страхової компанії, адже занижене власне утримання не дасть відповідних преміальних надходжень, а навпаки перевищення розміру власного утримання може створити небезпеку через значну виплату відшкодування в разі настання страхового випадку.

В Україні перестраховувальні операції застосовуються порівняно недавно, тому розвинутої практики щодо прийняття андерайтингових рішень відповідно встановлення оптимального рівня власного утримання, недостатньо. Дослідження та адаптація в цьому питанні європейського досвіду страхових компаній дозволить удосконалити андерайтерську політику вітчизняних страховиків, зокрема при визначенні ними рівня власного утримання, та побудувати оптимальну перестрахову програму.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивченням теоретичних основ процесу андерайтингу в страхуванні та перестрахуванні займалися як українські (Т. Артюх, О. Гаманкова, Р. Пикус, С. Осадець), так і зарубіжні науковці (Н. Бауерс, І. Корнілов, Т. Мак, Д. Джонс, Х. Гербер, Д. Хікман, С. Несбіт, Е. Штрауб).

Водночас поряд з ґрунтовними дослідженнями вчених, достатньої уваги не приділялося одному з найважливіших етапів у процесі андерайтингу факультативного перестрахування — визначення оптимального власного утримання страховика.

МЕТА СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є систематизація досвіду зарубіжних страховиків щодо визначення власного утримання компанії в процесі проведення андерайтингу та можливість його адаптації в Україні. Для досягнення мети визначено такі завдання:

- систематизувати зарубіжний досвід щодо визначення власного утримання страхової компанії в процесі проведення андерайтингу;
- оцінити практичні можливості залученого досвіду за цим напрямом у результаті його адаптації вітчизняними страховиками.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розгляд наукових праць та практичних викладок зарубіжних страховиків в питанні оцінки ризиків у перестрахуванні, зокрема у факультативних договорах, дозволило систематизувати основні напрями досліджень, зокрема:

- обґрунтування досвіду зарубіжних страхових компаній щодо прийняття андерайтингових рішень з розрахунку оптимального рівня власного утримання за договорами факультативного перестрахування;
- методологічні та практичні підходи зарубіжних андерайтерів щодо визначення кращої перестрахової програми або вибору оптимального перестраховика для передавання ризику у факультативне перестрахування.

Таблиця 1. Розрахунок власного утримання в процесі проведення андеррайтингу у факультативному перестрахованні польських страхових компаній "PZU" і "AVIVA"

№ п/п	Показник	Характеристика показника та порядок розрахунку відповідно до методики
1	2	3
1	Розрахунок власного утримання за договором факультативного перестраховання згідно методики Лондонського інституту актуаріїв, розробленої за теорією Е. Штрауба (ОН) (первинне джерело)	$OH = (C * RL * M) / Pimb$, де C – власний капітал; RL – готовність до ризику (або ліміт факультативного перестраховання, у десяткових одиницях); M – маржа (прибуток від конкретної операції з прийняття ризику на факультативне перестраховання); Pimb – незбалансованість (неефективність) портфелю, що має агресивний тип з високим рівнем ризику портфелю факультативного перестраховання. Загрозливий рівень - 100%, низький рівень - від 1 до 10%, середній рівень - від 11 до 25%
2	Розрахунок розміру власного утримання за договором факультативного перестраховання згідно з модифікованою методикою Лондонського інституту актуаріїв, розробленої за теорією Е. Штрауба (ОН) (прийнята в досліджуваних страхових компаніях Польщі)	$OH = (C * RL * M) / Pimb + F\downarrow$, де C – власний капітал; RL – готовність до ризику (або ліміт факультативного перестраховання, у десяткових одиницях); M – маржа (прибуток від конкретної операції з прийняття ризику на факультативне перестраховання); Pimb – незбалансованість (неефективність) портфелю, що має агресивний тип з високим рівнем ризику портфелю факультативного перестраховання. Загрозливий рівень - 100%, низький рівень - від 1 до 10%, середній рівень - від 11 до 25%; F↓ - негативний вплив факторів дії ризиків за певним об'єктом факультативного перестраховання. Визначаються за допомогою факторного аналізу, виражені в абсолютних або відносних вимірах. Факторний аналіз проводиться за допомогою прогнозування факторів впливу із застосуванням програмних засобів, інформаційних систем страхових компаній

Джерело: складено на основі [4; 5].

Розглянемо європейський досвід впровадження цих напрямів та можливості їх адаптації на перестраховому ринку України.

Особливості визначення власного утримання за договорами факультативного перестраховання проведено на основі досвіду польської страхової групи PZU та польської страхової групи AVIVA. Матеріали щодо андеррайтингової політики, зокрема з визначення власного утримання за договорами факультативного перестраховання була отримана з інформаційних джерел цих страхових компаній [4; 5], консультацій з представниками компанії.

Як відомо, більшість страхових компаній в Україні і за кордоном не визначають методологію процедури визначення власного утримання за договорами факультативного перестраховання, вказуючи на внутрішню політику андеррайтингу. Але дослідження аудиторських звітів, інформаційних матеріалів, договорів факультативного перестраховання дозволив виявити особливості цієї процедури, зокрема, з'ясовано, що:

1) у процесі андеррайтингу визначення власного утримання за договорами факультативного перестраховання в польських страхових компаніях "PZU" і "AVIVA" проводиться із використанням модифікованого методу розрахунку, представленого Лондонським інститутом актуаріїв. Вказаний метод був сформований відповідно до теорії Ервіна Штрауба. За цим методом власне утримання розраховується як відношення добутку власного капіталу (C), готовності до ризику (ліміту перестраховання (RL), виражене у десятковому значенні відсотку, маржі до показника незбалансованості портфелю факультативного перестраховання страхової компанії (Pimb) (формула надана в табл. 1). Як свідчить проведене дослідження діяльності двох страховиків Польщі [4; 5], їх фахівці далі коригують отримане значення влас-

ного утримання на прогнозний негативний вплив факторів в залежності від властивостей ризику. І, як показує аналіз, такий підхід, використовується: як страховиком для розрахунку власного утримання у формуванні оферти-пропозиції з передавання ризику відповідно до умов факультативного перестраховання, так і перестраховиком для визначення відповідальності за вказаними договорами; у застосуванні квотного факультативного перестраховання, факультативного перестраховання на базі ексцеденту збитку. Такий підхід, на нашу думку, дозволяє не тільки використати важливі фінансові показники, але і передбачає ключову особливість андеррайтингової політики — комплексне врахування негативних факторів дії ризиків за певним об'єктом факультативного перестраховання.

У таблиці 1 наведено послідовність розрахунку власного утримання за договорами факультативного перестраховання, прийняту в досліджуваних польських страхових компаніях.

Аналізуючи складові двох формул щодо розрахунку окресленого показника, можемо відзначити, що другий модифікований підхід, прийнятий польськими страховими компаніями, безумовно виступає більш об'єктивним, оскільки враховує негативний вплив факторів у відповідності до певного об'єкту факультативного перестраховання. Потрібно відзначити, що застосування факторного аналізу є не таким складним процесом для страхової компанії, як зазначають деякі дослідники та вчені [2].

Створення комплексної інформаційної системи та відповідної програми оцінки факторів (навіть без залучення фахівців) може забезпечити безперебійну аналітичну роботу за таким напрямом.

Приклад розрахунку за двома методиками (первинною методикою Лондонського інституту актуаріїв, розробленою за теорією Е. Штрауба, та модифікованою,

Таблиця 2. Розрахунок власного утримання за квотним договором факультативного перестрахування за двома методиками (первинною методикою Лондонського інституту актуаріїв, розробленою за теорією Е. Штрауба, та модифікованою, прийнятою в досліджуваних страхових компаніях Польщі)

№ п/п	Показник	Характеристика та значення показника
1	2	3
I	Дані сліпа (оферти) – перестрахування засобу повітряного транспорту (транспортного вертольоту PZL W-3T «Sokol») (розрахунок за первинною методикою Лондонського інституту актуаріїв, розробленою за теорією Е. Штрауба)	
1.1	Страховальник	Компанія «А»
1.2	Страховик	Страхова компанія «В»
1.3	Об'єкт страхування	транспортний вертоліт PZL W-3T «Sokol»
1.4	Географія польотів:	Територія Польщі
1.5	Ризики перестрахування	Майнові (загибель, пошкодження)
1.6	Страхова сума:	320500 (триста двадцять тис. п'ятсот) дол. США
1.7	Ставки та сума премії:	3%, 9615 (дев'ять тис. шістьсот п'ятнадцять) дол. США
1.8	Період перестрахування:	3 01.02.2017 р. по 01.10.2017 р.
1.9	Франшиза:	Безумовна
1.10	Умови сплати	Одноразово
1.11	Перестраховик:	Страхова компанія «С»
1.12	Утримання страховика (в рамках ліміту):	8% або 25640 (двадцять п'ять тис. шістьсот сорок) дол. США
1.13	Відповідальність перестраховика:	16025 (шістнадцять тис. двадцять п'ять) дол. США
1.14	Премія перестраховику:	1,5% (4808 (чотири тис. вісімсот вісім) дол. США)
II	Дані розрахунку за модифікованою методикою, прийнятою досліджуваними польськими компаніями	
2.1	Страховальник	Компанія «А»
2.2	Страховик	Страхова компанія «В»
2.3	Об'єкт страхування	транспортний вертоліт PZL W-3T «Sokol»
2.4	Географія польотів:	Територія Польщі
2.5	Ризики перестрахування	Майнові (загибель, пошкодження)
2.6	Страхова сума:	320500 (триста двадцять тис. п'ятсот) дол. США
2.7	Ставки та сума премії:	4%, 12820 (дванадцять тис. вісімсот двадцять) дол. США
2.8	Період перестрахування:	3 01.02.2017 р. по 01.10.2017 р.
2.9	Франшиза:	Безумовна
2.10	Умови сплати	Одноразово
2.11	Перестраховик:	Страхова компанія «С»
2.12	Утримання страховика (в рамках ліміту), в т.ч. за рахунок дії факторів (додатково до стандартного фінансового розрахунку $(C * RL * M) / Pim$ враховано 2% дії факторів $(F \downarrow)$)	10% або 32050 (тридцять дві тис. п'ятдесят) дол. США
2.13	Відповідальність перестраховика (у т.ч. враховано дію факторів):	22435 (двадцять дві тис. чотириста тридцять п'ять) дол. США
2.14	Премія перестраховику:	2% (6410 (шість тис. чотириста десять) дол. США)

Джерело: складено на основі [4; 5].

прийнятою в досліджуваних страхових компаніях Польщі) наведено в таблиці 2.

Для унаочнення обрано варіант щодо визначення розміру власного утримання за квотним договором факультативного перестрахування в процесі проведення андерайтингу.

Результати розрахунків за таблицею 2 свідчать, що відповідно до модифікованого підходу, прийнятого в зазначених польських компаніях, визначено оптимальний рівень власного утримання цедента та відповідаль-

ності перестраховика з урахуванням негативної дії факторів впливу відповідно до зазначеного ризику за договором факультативного перестрахування. Як бачимо, за модифікованою методикою виявлено прогностичний негативний вплив факторів за договором факультативного перестрахування, який загрожуватиме в перспективі і може спричинити збитки. Відповідно, модифікований підхід націлений на прогнозування негативних впливів і їх врахування в умовах договору факультативного перестрахування.

У таблиці 3 приведено порівняння обсягів власного утримання страховика, відповідальності та премій перестраховика за проаналізованим сліпом (офертою) (перестрахування засобу повітряного транспорту (транспортного вертольоту PZL W-3T "Sokol")).

За результатами таблиці 3, можна стверджувати, що модифікована методика визначення власного утримання в процесі андерайтингу скоригована на факторну складову дає найбільш оптимальний прогноз власного утримання, оскільки враховує вплив ряду чинників. Такий підхід актуальний, оскільки на відміну від зваженої методики розрахунку, прийнятої в цих польських компаніях, українські страхові компанії з метою утримання позицій на ринку, для залучення клієнтів використовують демпінгові заходи (це, переважно, невеликі страхові компанії, що не мають стабільного кола постійних клієнтів), і, відповідно, у результаті настання страхових випадків отримують вагомі збитки або банкрутують.

Використання представленої модифікованої методики важливо також з точки зору розрахунку премій, оскільки високі витрати на андерайтинг, комісійні витрати, не повністю враховані в попередньому обчисленні цього показника є причиною збитків. Особливо це стосується

умов андерайтингу факультативного перестрахування, адже для фахової оцінки ризиків після прийняття їх на перестрахування, перестраховики несуть великі фінансові витрати на зовнішню андерайтингову оцінку [3].

Водночас потрібно відзначити, що використання модифікованої методики є більш витратним з точки зору загальної оцінки договору перестрахування, але порівняно з першим методичним підходом, враховує більш широкий спектр ризиків, що в решті обумовлює повніший захист страхового портфеля компанії.

Таблиця 3. Порівняння обсягів власного утримання страховика, відповідальності та премій перестраховика за двома методиками на основі сліпу (оферти) (перестраховування засобу повітряного транспорту (транспортного вертольоту PZL W-3T "Sokol")

№ п/п	Показник	Значення за даними сліпа (розрахунок за первинною методикою Лондонського інституту актуаріїв, розробленої за теорією Е. Штрауба) (1-й варіант)	Значення за результатами розрахунку за модифікованою методикою, прийнятою досліджуваними польськими компаніями (2-й варіант)	Зміна за результатами порівняння 2-го варіанту до 1-го варіанту
1	2	3	4	5
1	Страхова сума, дол. США	320500	320500	0
2	Ставки та сума премії (у %, дол. США)	3%, 9615 дол. США	4%, 12820 дол. США	1%, 3205 дол. США
3	Утримання страховика (у %, дол. США)	8%, 25640 дол. США	10%, 32050 дол. США	2%, 6410 дол. США
4	Відповідальність перестраховика, дол. США	16025 дол. США	22435 дол. США	6410 дол. США
5	Премія перестраховику (у %, дол. США)	1,5%, 4808 дол. США	2%, 6410 дол. США	0,5%, 1602 дол. США

Джерело: складено на основі [4; 5].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Досліджено зарубіжний досвід проведення андеррайтингу у факультативному перестраховуванні, зокрема за напрямом визначення власного утримання страхової компанії та розрахунку основних параметрів перестрахового захисту. За результатами проведеного дослідження обґрунтовано висновки і пропозиції:

На основі польського досвіду розглянуто модифіковану методику визначення власного утримання в процесі андеррайтингу, скориговану на низку факторів, яка надає найбільш оптимальний прогноз рівня утримання.

Встановлено, що впровадження модифікованого підходу є запорукою успішного розвитку факультативного перестраховування. Обґрунтовано, що для андеррайтингу, зокрема на етапі розрахунку власного утримання та премій за договорами факультативного перестраховування, страхові компанії можуть використовувати відповідну експрес-модель факторного аналізу, яка враховує вплив додаткових ризиків в залежності від об'єктів перестраховування.

Складності в цьому випадку для українських страхових компаній виникають у разі виявлення потреби збільшення обсягу власного утримання, необхідного для гарантії захисту від майбутніх збитків, оскільки клієнт може звернутися до іншої страхової компанії, і буде втрачена комерційна можливість.

Водночас доведено, що конкурентною перевагою цієї моделі виступає формування стабільного кола постійних клієнтів зацікавлених у надійному партнерстві.

Подальші дослідження з розглянутого питання можуть здійснюватися в сфері розширення оцінки факторів впливу на рівень власного утримання.

Література:

1. Братюк В.П., Гвоздак Р.В. Інноваційні послуги на ринку перестраховування / В.П. Братюк, Р.В. Гвоздак // Агросвіт. — 2016. — № 21. — С. 31—35.

2. Казак А.Ю., Слепухіна Ю.Э. Финансовые риски в страховом бизнесе: модели и методы оценки / А.Ю. Казак, Ю.Э. Слепухіна // Известия Уральского государственного университета. — 2010. — № 2 (77). — С. 75—89.

3. Рейтинг страхових компаній — 2018: як ринок страховиків в Україні виходить із застою [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://mind.ua/publications/20186445-rejting-strahovih-kompanij-2018-yak-rinok-strahovikiv-v-ukrayini-vihodit-iz-zastoyu>

4. AVIVA. O naszej firmie [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.aviva.pl/o-naszej-firmie/>

5. Grupa Kapitalowa Powszechnego Zakladu Ubezpieczen SA (Grupa PZU) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.pzu.pl/grupa-pzu/o-nas>

References:

1. Bratiuk, V.P. and Hvozdk, R.V. (2016), "Innovative services in the reinsurance market", Agrosvit, vol. 21, pp. 31—35.

2. Kazak, A. Yu. Slepukhina, Yu. E. (2010), "Financial risks in the insurance business: models and assessment methods", Izvestiya Uralskogo gosudarstvennogo universiteta, vol. 2 (77), pp. 75—89.

3. Mind (2019), "Rating of insurance companies - 2018: how the market of insurers in Ukraine goes out of stagnation", available at: <https://mind.ua/publications/20186445-rejting-strahovih-kompanij-2018-yak-rinok-strahovikiv-v-ukrayini-vihodit-iz-zastoyu> (Accessed 22 Oct 2019).

4. AVIVA (2019), "About our company", available at: <https://www.aviva.pl/o-naszej-firmie/> (Accessed 22 Oct 2019).

5. PZU (2019), "PZU Group", available at: <https://www.pzu.pl/grupa-pzu/o-nas> (Accessed 22 Oct 2019).
Стаття надійшла до редакції 22.10.2019 р.

Р. Ю. Сазонов,
магістр економіки, асистент кафедри підприємництва, Київський національний
університет імені Тараса Шевченка; голова ради, ТОВ "Град інвестмент", м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0002-9293-8746

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.20.83

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ: ПРИНЦИПИ, ІНСТРУМЕНТАРІЙ, ЧИННИКИ ТА УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

R. Sazonov,
Master of Economics, assistant of the Department of Entrepreneurship, Taras Shevchenko
National University of Kyiv; Chairman of the Board, Grad Investment LLC, Kiev, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-9293-8746

STATE REGULATION OF ATTRACTING INVESTMENT IN THE ECONOMY: PRINCIPLES, TOOLS, FACTORS AND CONDITIONS FOR EFFECTIVE IMPLEMENTATION

Статтю присвячено дослідженню специфіки державного регулювання залучення інвестицій в економіку та формування на цій основі його принципової бази та інструментарію в сучасних умовах під впливом комплексу чинників, які структуровано та досліджено в роботі. Державне регулювання залучення інвестицій в національну економіку представлено як сукупність організаційно-економічних методів та інструментів, як загальних, так і специфічних, за допомогою яких виконуються взаємопов'язані функції для забезпечення цілеспрямованого, безперервного, ефективного впливу держави на підвищення результативності залучення інвестицій для потреб сталого функціонування та розвитку економіки країни. Запропоновано схему системи державного регулювання залучення інвестицій в національну економіку та проаналізовано її складові. Обґрунтовано важливість реалізації інструментарію регулювання в межах системного, структурованого процесу здійснення вибору найбільш доцільного набору інструментів для конкретної країни в мінливих умовах зовнішнього та внутрішнього середовища (обмежень, тиску і можливостей, що з'являються) з метою реалізації потенціалу активного залучення та використання інвестицій для розвитку національної економіки.

The article is devoted to the study of the specifics of state regulation of attracting investment in the economy and the formation of its principled base and tools in modern conditions under the influence of a set of factors that are structured and researched in the work. State regulation is considered in the article as a separate function of the state, which is realized through the appropriate system of means, forms, methods and instruments through the conscious and purposeful activity of the state administrative apparatus. State regulation of attracting investments into the national economy, as one of the areas of regulatory activity, is presented as a set of organizational and economic methods and instruments, both general and specific, through which they perform interrelated functions to ensure the purposeful, continuous, effective influence of the state on increasing the efficiency of attracting investments for the needs of sustainable functioning and economic development of the country. Research and use of the potential of practical application of tools. The impact of state regulation on investment support for the development of the Ukrainian economy is an objective necessity to intensify the investment process at the country level and to realize the possibilities of further effective interaction of the state with domestic and foreign investors, as well as investors among themselves within the local and global investment capital market. The scheme of the state regulation of attraction of investments into the national economy is offered and

its components are analyzed. The main goal of such regulation is to identify the provision of attracting domestic and foreign investment to increase the efficiency of use of competitive advantages and development of the national economy, while preserving the economic security of the country. The importance of implementing regulatory tools within the systematic, structured process of selecting the most appropriate set of tools for a specific country in the changing environment of external and internal environment (constraints, pressures and opportunities that appear) in order to realize the potential of active involvement and use of investment for development is substantiated national economy.

Ключові слова: державне регулювання, інвестиції, національна економіка, принципи, інструменти, чинники, умови, розвиток, система, процес.

Key words: state regulation, investments, national economy, principles, instruments, factors, conditions, development, system, process.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблематика трансформації інструментарію державного регулювання інвестиційних процесів під впливом змін в економічній системі за сучасних умов набула особливого науково-теоретичного та прикладного значення в останній чверті XX ст. — на початку XXI ст. [4]. Це було обумовлено значною мірою прискоренням включенням країн, що розвиваються у раніше сформовану структуру світової економічної системи, а також потребою забезпечення конкурентоспроможності економік на глобальному ринку капіталу.

За сучасних умов інвестиції все більшою мірою розглядаються дослідниками в якості однієї з необхідних умов довгострокового зростання та конкурентоспроможності економіки країн, та формують глобальне конкурентне середовище, в якому країни конкурують між собою за залучення та максимально ефективну реалізацію інвестицій.

У цьому контексті формування ефективної державної регуляторної політики, зорієнтованої на забезпечення розвитку національної економіки, з урахуванням специфіки процесів залучення інвестицій, потребує дослідження принципової бази, інструментарію, чинників та умов такого забезпечення і визначення можливостей для більш ефективного задіяння потенційних джерел надходження інвестицій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

У науковому доробку дослідників І.Ю. Гужви та В.В. Сержанова, значну увагу приділено науковому обґрунтуванню державної інвестиційної політики, подолання недоліків внутрішньої і зовнішньої державної політики щодо інвестиційної діяльності [2; 13; 14]. Слід констатувати, що вченими у цілому доведено, що важливим джерелом забезпечення стабільного розвитку країни є забезпеченість економіки інвестиційними ресурсами, зокрема, — зовнішніми [5; 6; 17].

Досить детально досліджено і охарактеризовано В.В. Сержановим, О.В. Любіною та А.В. Яценком, методи державного регулювання інвестиційної діяльності [8; 13; 19]. Розмежування цих методів в значній мірі відповідає їх базовій класифікації. Основну увагу сучасні автори приділяють доповненню загальноприйнятої класифікації (прямі й непрямі методи, адміністративні, економічні, правові методи) такою ознакою класифікації, як методи, що поділяються за засобами впливу [11; 14].

Чимало наукових робіт присвячено питанням задіяння інструментарію державного регулювання інвестиційної діяльності в умовах України, з огляду на існуючі проблеми та перспективи [1; 6; 16; 18; 19]. Натомість, зважаючи на динамічну зміну умов економічної, і, зокрема, інвестиційної, діяльності в Україні (як і в інших країнах з транзитивною економікою), а також у світовій економіці в цілому, дослідження теоретико-методологічних основ і світового досвіду державного регулювання залучення інвестицій в національну економіку залишається актуальним і вимагає подальших наукових досліджень.

Вирішення вказаної проблеми, на думку автора, значною мірою має бути орієнтованим на забезпечення можливості активізації інвестиційного процесу та адаптацію ролі та місця державного регулювання в цьому процесі до реалій та потреб розвитку економіки конкретної країни. Повноцінному використанню потенціалу системи державного регулювання залучення інвестицій в національну економіку, у цьому сенсі, сприяє підвищення ефективності взаємодії інвесторів і економічних суб'єктів, що потребують інвестицій для забезпечення функціонування та розвитку власного бізнесу, шляхом цілеспрямованого застосування певного набору ефективних (за умов конкретної країни) засобів, напрямів, форм і методів регуляторного впливу.

З огляду на це, представлено дослідження зосереджується на збагаченні наукового розуміння сучасних економічних процесів шляхом осмислення, теоретичного узагальнення і структурування проблематики формування та ефективного втілення на практиці інструментарію державного регулювання залучення інвестицій як фактору розвитку економіки країни.

МЕТОЮ СТАТТІ

Метою статті є дослідження специфіки державного регулювання залучення інвестицій в економіку та формування на цій основі його принципової бази та інструментарію в сучасних умовах під впливом комплексу чинників.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Поняття державного регулювання залучення інвестицій в національну економіку базується на понятійному апараті державного регулювання як діяльності, пов'язаної із застосуванням комплексу засобів, напрямів,

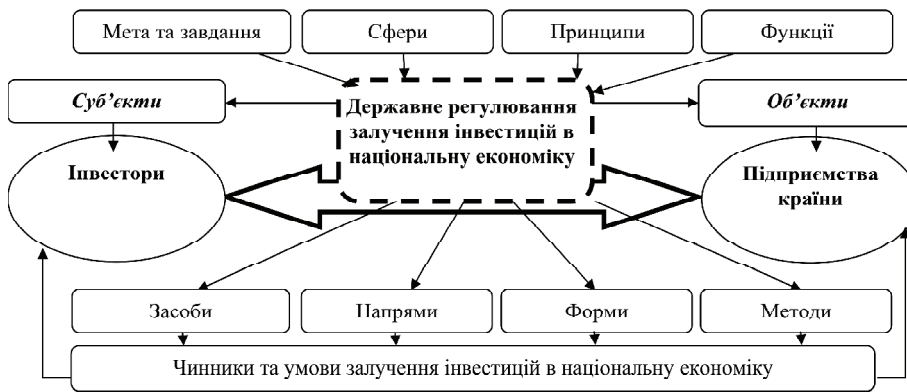

Рис. 1. Система державного регулювання залучення інвестицій в економіку

форм, методів та заходів стосовно коригування, забезпечення стабільності та розвитку основних економічних процесів у країні.

З-поміж процесів, що регулюються за допомогою зазначеного комплексу, виокремлюється процес залучення інвестицій в національну економіку, пов'язаний з ключовими аспектами (сторонами) даного поняття — джерела (звідки) та напрями (куди) залучення інвестицій.

Залучення інвестиції в національну економіку як об'єкт державного регулювання, таким чином, є процесом, що перебуває під впливом значної кількості чинників, які визначають обсяг ресурсів, що надходять із різних джерел залучення інвестицій в національну економіку (внутрішніх та зовнішніх) та витрачаються за певними напрямками. Держава в цьому контексті має певний набір важелів впливу на означені чинники.

На думку автора цієї статті, державне регулювання виступає як відокремлена функція держави, що реалізується через відповідну систему засобів, форм, методів та інструментів через свідому та цілеспрямовану діяльність державного управлінського апарату.

Необхідність державного регулювання обумовлена тим, що економічні відносини поза свідомими діями держави досить часто не можуть динамічно розвиватися в напрямі, який визначається історичною необхідністю та цілями держави. Водночас втручання держави у діяльність економічних суб'єктів за сучасних умов викликає ускладнення економічних зв'язків між господарюючими суб'єктами, а також виникненням перманентних кризових явищ в економіці на різних рівнях, що потребує коригування, координації, контролю з боку держави.

Одним з важливих об'єктів регуляторного впливу з боку держави за сучасних умов є процес залучення інвестицій в національну економіку, який, з одного боку, є підсистемою національної економічної системи, а з іншого — окрему систему, що є сукупністю взаємопов'язаних елементів складної динамічної системи — сфери залучення інвестицій в національну економіку, яка перебуває в стані постійних змін під впливом багатьох внутрішніх і зовнішніх чинників, спрямованих на перетворення інвестиційних ресурсів у доходи та нові активи (фінансові, реальні та людські) в ході здійснення інвестиційної діяльності [5]. Саме така сфера — сфера залучення інвестицій в національну економіку, є предметом уваги стосовно

здійснення ефективного регуляторного впливу на неї держави в даній статті.

У цьому сенсі процес залучення інвестицій в національну економіку, певним чином систематизований і впорядкований, здійснюється з метою ефективної реалізації інвестиційної діяльності в країні, являючи собою, як процес, сукупність певних послідовних стадій:

- підготовку до залучення інвестиції;
- безпосереднє інвестування;
- отримання результату здійснення інвестиції.

Водночас на макrorівні процес залучення інвестицій в національну економіку доцільно розглядати і як потік інвестиційних ресурсів, які визначають результати інвестування.

Державне регулювання залучення інвестицій в національну економіку, на думку автора цієї статті, є сукупністю організаційно-економічних методів та інструментів, як загальних, так і специфічних, за допомогою яких виконуються взаємозв'язані функції для забезпечення цілеспрямованого, безперервного, ефективного впливу держави на підвищення результативності залучення інвестицій для потреб сталого функціонування та розвитку економіки країни.

Система державного регулювання залучення інвестицій в національну економіку, на думку автора, складається з певних елементів, єдність і взаємодія яких визначають її цілеспрямованість, ефективність і функціональність. Ефективне функціонування такої системи передбачає виділення мети та завдань державного регулювання залучення інвестицій в національну економіку, а також обґрунтування певних форм і методів, напрямів і засобів реалізації даних мети та завдань в умовах конкретної країни (рис. 1, складено автором).

За головну мету державного регулювання залучення інвестицій в національну економіку пропонується визначити забезпечення залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для підвищення ефективності використання конкурентних переваг і розвитку національної економіки за умови збереження економічної безпеки країни.

Досягнення кінцевої мети пов'язане з виконанням конкретних завдань на певних етапах реалізації інвестиційного процесу. Завдання державного регулювання залучення інвестицій в національну економіку в процесі розвитку економіки змінюються, але головними з них можна назвати такі:

- створення відповідних правових та соціально-економічних умов для залучення значного обсягу інвестицій в національну економіку;
- економічне зростання країни;
- сприяння дотриманню економічних свобод та відкритості ринків;
- сприяння зайнятості населення;
- справедливий розподіл доходів.

Досягнення мети і завдань державного регулювання залучення інвестицій в національну економіку можливе лише за умови застосування дієвої комбінації форм і методів державного регулювання щодо різних галузей економіки, типів інвесторів і видів інвестицій.

Об'єктами державного регулювання залучення інвестицій в національну економіку є економіка країни, регіони, підприємства, в яких здійснюється реалізація інвестиційних проектів. Суб'єктами — інвестори, що мають певні господарські інтереси, мають фінансові ресурси і готові їх інвестувати (іноземні інвестори, вітчизняні підприємці, наймані працівники підприємств, в які вкладаються інвестиції тощо, тобто ті, хто бере участь у інвестиційному процесі в якості інвесторів).

Основними принципами державного регулювання залучення інвестицій в економіку автором пропонується визначити такі (рис. 2, складено автором на основі [10; 11]).

Державне регулювання залучення інвестицій в національну економіку виконує три основні функції:

1) правову (створення необхідної законодавчої бази сприяння залученню інвестицій в національну економіку);

2) соціальну (забезпечення прав і свобод людини шляхом створення відповідних умов залучення інвестицій в національну економіку);

3) економічну (забезпечення економічного розвитку підприємств, галузей економіки і країни загалом; регулювання монополій завдяки ефективному залученню інвестицій в національну економіку).

Засоби державного регулювання залучення інвестицій в національну економіку є інструментами, за допомогою яких здійснюється вплив держави на інвестиційний процес на макrorівні:

- податки і податкові пільги;
- державні асигнування і дотації;
- регулювання цін; державні програми; мито;
- квоти і ліцензії;
- бюджетне та кредитне регулювання в інвестиційній сфері;
- амортизаційна політика;
- експертиза інвестиційних проектів тощо.

Світовий досвід свідчить про те, що діяльність державного сектору, спрямована на активізацію залучення інвестицій в національну економіку, зводиться до реалізації таких ключових напрямів (рис. 3, складено автором на основі [5; 11]).

Водночас основне завдання держави, з точки зору сприяння підвищенню інвестиційної привабливості

Рис. 2. Принципи державного регулювання залучення інвестицій в економіку

країни, — створити сприятливі умови для інвестування і "продати" територію інвесторам, тобто перекопати їх розмістити свій бізнес саме у цій конкретній країні.

Для цілеспрямованої та системної реалізації необхідних кроків (формуванню позитивного інвестиційного клімату, створення інвестиційних продуктів тощо) усіма зацікавленими сторонами, які мають вплив на процес залучення інвестицій, потрібна розробка стратегії та програми залучення інвестицій.

Форми державного регулювання інвестиційної діяльності як способи системного застосування конкретних методів бувають такими:

— форми стратегічного регулювання залучення інвестицій в національну економіку (економічне програмування, інноваційна, фінансова, податкова, бюджетна політика, залучення іноземних інвестицій і т.п.);

— форми тактичного регулювання залучення інвестицій в національну економіку (короткострокове стимулювання підвищення норми прибутку, зростання обсягів виробництва і зайнятості в поточному періоді і т.п.).

Отже, реалізація форм державного регулювання залучення інвестицій в національну економіку забезпечується за допомогою методів. Методи регулювання залучення інвестицій в національну економіку, таким чином, є цілеспрямованим впливом держави на інвестиційний процес і його учасників з метою спрямування інвестиційної діяльності в необхідному державі напрямі для отримання очікуваних результатів (залучення інвестицій в національну економіку).

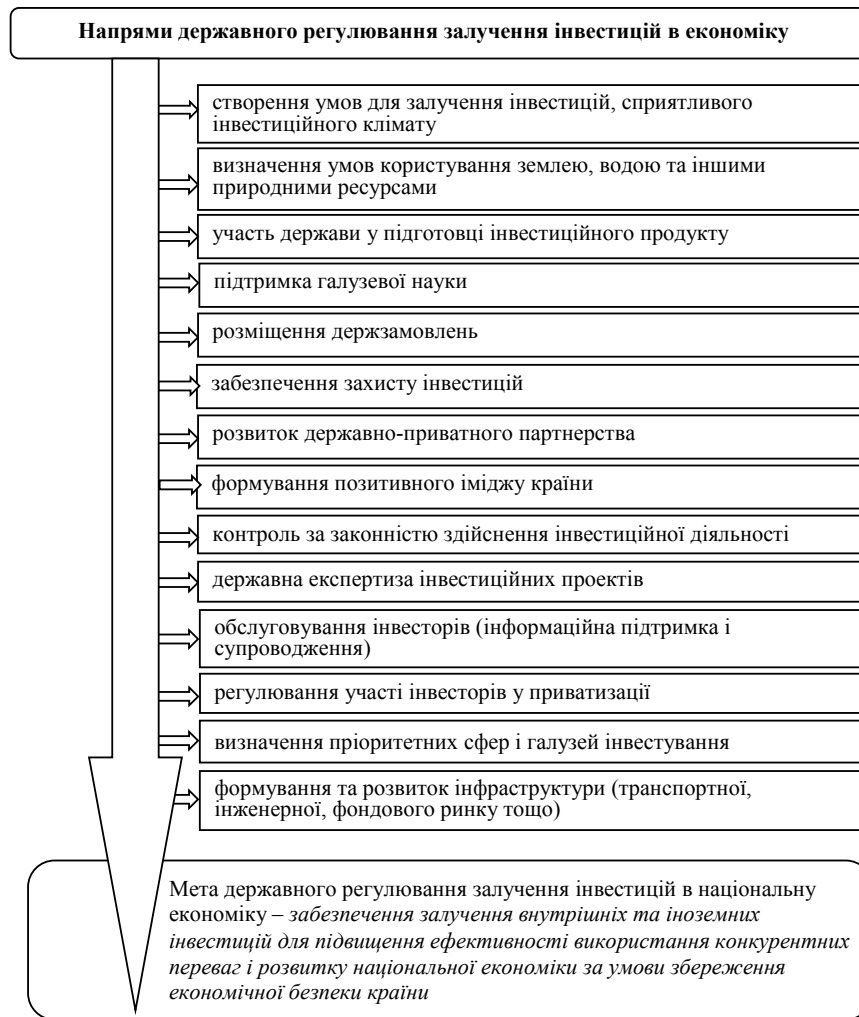

Рис. 3. Основні напрями державного регулювання залучення інвестицій в національну економіку

Методи активно впливають на форму, обумовлюючи її розвиток або обмежуючи його. Наприклад, встановлення деяких податкових пільг у вільних економічних зонах викликає зростання обсягів інвестицій на цих територіях, а скасування пільг різко зменшить їх обсяг. Під час вибору методів регулювання слід чітко розуміти і враховувати інтереси всіх учасників процесу інвестування.

За способом впливу методи регулювання залучення інвестицій в національну економіку поділяються на правові, економічні, адміністративні, інституційні та соціально-психологічні. За часом дії — на коротко- і довгострокові. За масштабами втручання держави у інвестиційні процеси -загальні, тобто ті, які поширюються на діяльність будь-якого підприємства в будь-якому регіоні, і часткові, що стосуються лише окремих підприємств галузі в певному регіоні [12; 15]. За характером впливу методи регулювання залучення інвестицій в національну економіку поділяються на обмежувальні та стимулюючі. Крім суто стимулюючих і суто обмежувальних, є і змішані методи регулювання, які об'єднують у собі як заохочення, так і обмеження. За рівнем впливу виділяють методи загальнодержавного, регіонального і місцевого рівня [7].

Методи державного регулювання залучення інвестицій в національну економіку диференціюються також

на активні і пасивні. Пасивні методи пов'язані з інформуванням економічних суб'єктів про умови регулювання. Такі методи також передбачають прогнозування перспектив економічного розвитку країни і визначення рівня інвестиційної активності. Активні методи використовують більш дієві важелі державного впливу на економіку, а саме [11; 12]:

- створення сприятливих умов для діяльності підприємств;
- участь держави у великих інвестиційних проектах;
- а також у створенні інфраструктурних об'єктів як основи ефективного підприємництва.

Беручи до уваги сказане, можна зробити висновок, що існує широкий спектр заходів державного впливу на процеси залучення інвестицій в національну економіку, у цьому контексті основне завдання держави полягає в тому, щоб з огляду на ситуацію в країні, вибрати найефективніше їх поєднання.

Чинник як важлива концепція використовується в багатьох наукових дисциплінах та зазвичай розглядається як причина певного явища, що викликає певний ефект [3]. Інше визначення ідентифікує чинник з чимось, що впливає на спостережуване явище, вжиті заходи або ситуацію, що виникла [9]. Ймовірно, існує різниця між тим,

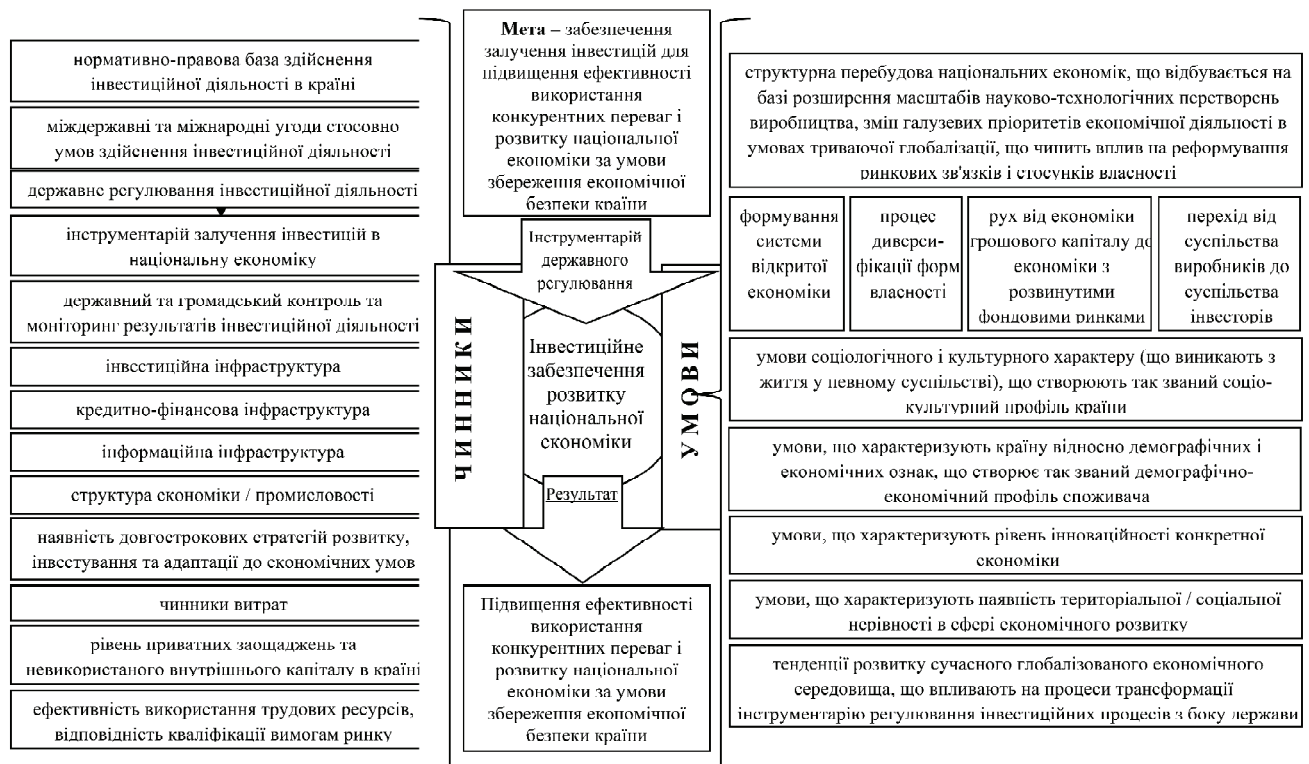

Рис. 4. Система чинників та умов інвестиційного забезпечення розвитку національної економіки

що має причинний силу, і тим, що створює умови для того, щоб щось сталося. Автор цієї статті схиляється саме до використання у роботі другого з наведених тлумачень, отже, стосовно інвестиційного забезпечення розвитку національної економіки, чинник характеризує джерело впливу на процеси інвестиційного забезпечення та його ефективність.

Говорячи про чинники та умови інвестиційного забезпечення розвитку національної економіки, завжди важливим є надання їм, у конкретній ситуації, відповідного, однозначного сенсу. Це не тільки призведе до організації опису, але і відкриє більш широкі можливості для повноцінного аналізу і оцінки досліджуваної проблематики — процесів інвестиційного забезпечення розвитку національної економіки. Водночас це дозволить розглядати і інтерпретувати зміни як ефект впливу двох різних за своєю природою категорій причин зміни, що спостерігаються, одна з яких називається "чинниками", а інша — "умовами".

Отже, якщо визначати чинник як джерело впливу на процеси інвестиційного забезпечення розвитку національної економіки та його ефективність, то у випадку умов розвитку розуміються обставини, зовнішні по відношенню до предмету, події або процесу, які впливають на спостережувані зміни. Іншими словами, умови інвестиційного забезпечення розвитку національної економіки, — це екзогенні обставини по відношенню до об'єкта посилення і даного місця, що сприяють змінам, але їх вплив, принаймні, безпосередньо, не пов'язаний з цим об'єктом і його властивостями (об'єктом, місцем і їх властивостями).

Аналіз причин змін призводить до висновку, що чинники інвестиційного забезпечення розвитку національної економіки, як правило, є детермінованими і в багатьох

випадках підлягають контролю, тоді як умови інвестиційного забезпечення розвитку національної економіки в основному стохастичні за своєю природою, тому можливості контролю їх впливу невеликі, а в багатьох випадках відсутні. Це часто пов'язано з компетенціями прийняття рішень, які пов'язані з питаннями інвестиційного забезпечення розвитку національної економіки. З точки зору проблематики цієї роботи така компетенція зазвичай покладається на органи державної влади конкретної країни.

Значна кількість дослідників виділяє такі категорії факторів [6; 14]: внутрішні і зовнішні, прямого та непрямого впливу. У такому випадку внутрішні чинники є детермінантами ендогенної природи, описаними раніше, а зовнішні — екзогенного походження. Незважаючи на це, вважаємо за доцільне зафіксувати поняття умов стосовно ендогенної природи впливу на зміни у процесах інвестиційного забезпечення розвитку національної економіки, через те, що цей вплив не відображає пов'язану з об'єктом і його властивостями специфічність, натомість чинник є категорією, що має безпосередній зв'язок із об'єктом, який він характеризує.

На рисунку 4 представлено складену автором статті схему чинників та умов інвестиційного забезпечення розвитку національної економіки.

На такій схемі чинники інвестиційного забезпечення розвитку національної економіки розглядаються у якості джерел безпосереднього впливу на процеси інвестиційного забезпечення розвитку національної економіки та його ефективність, умови — як обставини, зовнішні по відношенню до таких процесів, але які значною мірою впливають на спостережувані зміни та полегшують (або ускладнюють) масштаби та спрямованість впливу чинників інвестиційного забезпечення на розвиток національної економіки.

Під впливом зазначених чинників та умов реалізується процес забезпечення залучення інвестицій, спрямований на підвищення ефективності використання конкурентних переваг і розвитку національної економіки за умови збереження економічної безпеки країни. Водночас досягнення зазначеної, загальної мети пов'язане з реалізацією конкретних завдань, зокрема таких:

- забезпечення повноцінного та стабільного фінансування інноваційної діяльності в країні.
- стимулювання процесів, що забезпечують підвищення конкурентоспроможності продукції (послуг) національних виробників.
- сприяння оптимізації структури активів та пасивів економічних суб'єктів країни.

Внаслідок зосередження на окреслених завданнях, процеси залучення інвестицій в національну економіку в середньо- та довгостроковій перспективі чинитимуть суттєвий вплив на підвищення ефективності використання конкурентних переваг і розвитку національної економіки. Завдяки активізації залучення зовнішніх інвестицій в економіку країни нові технології проникатимуть на ринки, що розвиваються, сприяючи економічному зростанню і розвитку продуктивних сил у країнах-реципієнтах. Водночас відносно швидке "старіння" інновацій за сучасних тенденцій розвитку глобальної економіки потребуватиме подальшої концентрації капіталу для створення інновацій, що матиме наслідком подальше збільшення могутності ТНК як ключових глобальних економічних агентів-інвесторів (як щодо продукції, так і стосовно послуг).

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

У статті досліджено сутність та специфіку державного регулювання залучення інвестицій в національну економіку та охарактеризовано процес формування принципологічної бази та інструментарію даного виду регулювання в сучасних умовах під впливом визначеного в роботі комплексу чинників.

Незалежно від конфігурації моделі державного регулювання, універсальні вимоги для цього сектора є незмінними — висока ефективність і продуктивність (яка певною мірою відрізняється від сприйняття продуктивності в приватному секторі та зазвичай визначається як відношення результату до вхідних даних для вибраного напрямку діяльності, де поняття "результат" обумовлене формулюванням мети в державному регулюванні, що часто не пов'язана з отриманням прямого прибутку).

Практична реалізація процесу державного регулювання залучення інвестицій в національну економіку передбачає певне поєднання засобів, напрямів, форм, методів, заходів і відповідних державних інститутів, які розробляють і реалізують усі ці дії в межах системи державного регулювання. Водночас слід брати до уваги те, що державне втручання у процеси інвестиційного забезпечення розвитку національної економіки передбачає адаптацію інструментів державного регулювання інвестиційної діяльності до масштабів і стадій розвитку економічних суб'єктів, їх потреб і перспектив розвитку, а також врахування чинників та умов залучення інвестицій

в національну економіку. Це процес, який вимагає часу, ресурсної підтримки і політичної волі.

Водночас внаслідок реалізації цього процесу має бути сформована нова модель системи інвестиційної підтримки підприємництва та інновацій в країні, заснована на таргетованій концентрації капіталу на інвестуванні в найбільш важливі сфери-динамізатори економічного розвитку країни. Втілення такої моделі надаватиме імпульс для розвитку багатьох інших сфер економіки, створюючи умови для розвитку традиційних секторів економіки, які, завдяки впровадженню новітніх технологій виробництва та управління, зможуть просунутися ланцюжком створення вартості.

Література:

1. Андрущенко Л.В. Система державного регулювання інвестиційної діяльності в Україні (теоретико-методологічний підхід) / Л. В. Андрущенко // Право і суспільство. — 2015. — № 4, ч. 3. — С. 128—133.
2. Гужва І.Ю. Державне регулювання зовнішньоторговельної сфери національної економіки: автореф. дис... д-ра екон. наук: спец. 08.00.03 "Економіка та управління національним господарством" / І.Ю. Гужва. — Нац. акад. управління. — Київ, 2017. — 42 с.
3. Заяць Т.А. Інвестиційне забезпечення модернізації робочих місць в антикризовій політиці держави / Т.А. Заяць // Модернізація українського суспільства: чинники, передумови, перспективи. — 2012. — № 1. — С. 51—59.
4. Ільїна А. Державне стимулювання інвестиційного процесу / А. Ільїна // Вісник КНТЕУ. Держава та економіка. — 2016. — № 3. — С. 67—77.
5. Ковальчук С.П. Зарубіжний досвід державного регулювання залучення інвестицій: основні інструменти та перспективи їх використання в Україні / С.П. Ковальчук // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. — 2015. — № 5 (73). — С. 241—250.
6. Ковальчук С.П. Сучасна проблематика факторів державного регулювання залучення інвестицій в Україну / С.П. Ковальчук, В.Ф. Беседін // Торгівля, комерція, підприємництво: збірник наукових праць І [редакц. кол.: Апатій В.В., Куинк П.О., Семак Б.Б. та ін.]. — Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2015. — Вип. 19. — С. 68—78.
7. Кравчун О. Механізми державного регулювання інвестиційної діяльності в Україні / О. Кравчун // Теорія та практика державного управління. — 2012. — Вип. 3 (38). — С. 323—332.
8. Любка О.В. Іноземний капітал на ринку банківських послуг України / О.В. Любка // Наукові праці НДФІ. — 2007. — Випуск 3(40). — С. 110—116.
9. Лютий І.О. Національні фінансові системи в умовах глобалізації: [монографія] / [Лютий І.О., Павленко А.Ф., Оболенська Т.Є. та ін.]; за заг. ред. І.О. Лютого. — Івано-Франківськ: Галицька Академія, 2008. — 308 с.
10. Осецький В.Л. Інноваційно-інвестиційних вектор соціально-економічного розвитку: регіональний аспект / В.Л. Осецький // Наукові праці НДФІ. — 2012. — № 3 (60). — С. 153—185.
11. Романова Т.В. Світовий досвід формування інвестиційної політики / Т.В. Романова, В.Я. Чевганова,

Р.В. Шинкаренко // Вісник Хмельницького національного університету. — 2011. — № 3. Т. 3. — С. 103—106.

12. Салига К.С. Методологія наукового дослідження економічної ефективності інвестицій в інноваційні проекти / К.С. Салига // Ефективна економіка. — 2013. — № 2. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_2_23

13. Сержанов В.В. Архітектура державної інвестиційної політики [Електронний ресурс] / В.В.Сержанов // Інфраструктура ринку. — 2018. — Вип. 17. — Режим доступу до журналу: <http://market-infr.od.ua/uk/17-2018>

14. Сержанов В.В. Напрями впливу інвестиційної політики на економічне зростання національного господарства / В.В. Сержанов // Thesis of the 5-th International Scientific Seminar "Formation of Knowledge Economy as the Basis for Information Society" (Kyiv — Vienna, 16—19 Desember 2017). — Kyiv — Vienna: International Academy of Information Science, 2018. — P. 108—111.

15. Скворцов І.Б. Ефективність інвестиційного процесу: методологія, методи і практика: [Текст] / І.Б. Скворцов. — Л.: НУ "Львівська політехніка", 2003. — 311 с.

16. Федулова Л.І. Політика забезпечення інвестиційно-інноваційної привабливості регіонів: завдання державного правління та місцевого самоврядування / Л.І. Федулова // Державне управління регіональним розвитком України: монографія / [за заг. ред. В.С. Воротша, А. Я. Жаліла]. — К.: НІСД, — 2010. — 285 с.

17. Фікс М.М. Світовий досвід регулювання іноземного інвестування / М.М. Фікс, С. Федоров // Бізнес-навігатор. — 2013. — № 3. — С. 117—119.

18. Череп А.В. Інвестиційна політика України в сучасних умовах нестабільності / А.В. Череп, А.Г. Іванова // Економічний простір. — 2011. — № 47. — С. 133—137.

19. Яценко А.В. Формування інвестиційної політики зі стратегічних позицій розвитку України / А.В. Яценко // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — № 8. — С. 12—17.

References:

1. Andrushchenko, L.V. (2015), "The system of state regulation of investment activity in Ukraine (theoretical and methodological approach)", *Pravo i suspil'stvo*, vol. 4, no. 3, pp. 128—133.

2. Guzhva, I.Yu. (2017), "State regulation of the foreign trade sphere of the national economy", Abstract of Ph.D. dissertation, *Economy and Management*, Nat. Acad. management, Kyiv, Ukraine.

3. Zayats, T.A. (2012), "Investment support for the modernization of jobs in the anti-crisis policy of the state", *Modernizatsiia ukrains'koho suspil'stva: chynnyky, peredumovy, perspektyvy*, vol.1, pp. 51—59.

4. Ilyina, A. (2016), "State stimulation of the investment process", *Visnyk KNTEU. Derzhava ta ekonomika*, vol. 3, pp. 67—77.

5. Kovalchuk, S.P. (2015), "Foreign experience of state regulation of attraction of investments: the basic tools and prospects of their use in Ukraine", *Naukovy visnyk Poltav's'koho universytetu ekonomiky i torhivli*, vol. 5 (73), pp. 241—250.

6. Kovalchuk, S.P. and Besedin, V.F. (2015), "Contemporary Issues of State Regulation of Attraction of Investments in Ukraine", *Torhivlia, komertsii, pidpriemnytstvo: zbirnyk, naukovykh prats'*, vol.19, pp. 68—78.

7. Kravchun, O. (2012), "Mechanisms of State Regulation of Investment Activity in Ukraine", *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, vol. 3 (38), pp. 323—332.

8. Lyubkina O.V. (2007), "Foreign capital in the Ukrainian banking services market", *Naukovi pratsi NDFI*, vol. 3 (40), pp. 110—116.

9. Liutyj, I.O. (2008), *Natsional'ni finansovi systemy v umovakh hlobalizatsii: [National financial systems in the conditions of globalization]*, Halych Academy, Ivano-Frankivsk, Ukraine.

10. Osetsky, V.L. (2012), "The innovation-investment vector of socio-economic development: regional aspect", *Naukovi pratsi NDFI*, vol. 3 (60), pp. 153—185.

11. Romanova, T.V. Chevganova, V.Ya. and Shinkarenko, R.V. (2011), "World experience in investment policy formation", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 3, pp. 103—106.

12. Saliga, K.S. (2013), "Methodology of scientific research of economic efficiency of investments in innovative projects", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 2, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_2_23 (Accessed 20 Oct 2019).

13. Serzhanov, V.V. (2018), "The architectonics of state investment policy", *Infrastruktura rynku*, [Online], vol. 17, available at: <http://market-infr.od.ua/en/17-2018> (Accessed 20 Oct 2019).

14. Serzhanov, V.V. (2017), "Areas of influence of investment policy on economic growth of national economy", Thesis of the 5-th International Scientific Seminar "Formation of Knowledge Economy as the Basis for Information Society" [Thesis of the 5th International Scientific Seminar "Formation of Knowledge Economy as the Basis for Information Society"], International Academy of Information Science, Kyiv — Vienna, pp. 108—111.

15. Skvortsov, I.B. (2003), *Efektivnist' investytsijnogo protsesu: metodolohiia, metody i praktyka [The efficiency of the investment process: methodology, methods and practice]*, L'viv's'ka politekhnika, Lviv, Ukraine.

16. Fedulova, L.I. (2010), *Polityka zabezpechennia investytsijno-innovatsijnoi pryvablyvosti rehioniv: zavdannia derzhavnoho pravlinnia ta mistsevoho samovriaduvannia [Policy of providing investment and innovation attractiveness of regions: the tasks of state government and local self-government]*, NISD, Kyiv, Ukraine.

17. Fiks, M.M. (2013), "International experience in foreign investment regulation", *Biznes-navihator*, vol. 3, pp. 117—119.

18. Cherep, A.V. and Ivanova, A.H. (2011), "International experience in regulating foreign investment-Investment policy of Ukraine in the current conditions of instability", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 47, pp. 133—137.

19. Yatsenko, A.V. (2010), "Formation of investment policy from strategic positions of development of Ukraine", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 8, pp. 12—17.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2019 р.

УДК 005.574:35.08

Є. О. Олійник,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту,
Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава
ORCID ID: 0000-0002-6512-7235

А. С. Олійник,
к. е. н., старший викладач кафедри менеджменту,
Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава
ORCID ID: 0000-0002-0274-5204

Н. В. Волкова,
к. е. н., старший викладач кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,
Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава
ORCID ID: 0000-0002-8374-1546

А. В. Ярошенко,
здобувач вищої освіти спеціальності "Публічне управління та адміністрування",
Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава
ORCID ID: 0000-0002-4895-5661

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.20.91

ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ АДМІНІСТРАТИВНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Ye. Oliinyk,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management, Poltava State Agrarian Academy, Poltava
A. Oliinyk,
PhD in Economics, Senior Lecturer of Department of Management, Poltava State Agrarian Academy, Poltava
N. Volkova,
PhD in Economics, Senior Lecturer of Department of
economy and international economic relations, Poltava State Agrarian Academy, Poltava
A. Yaroshenko,
higher Education Degree in Public Administration, Poltava State Agrarian Academy, Poltava

RESOLUTION OF THE CONFLICT OF INTERESTS IN THE PUBLIC SERVICE AS AN IMPORTANT
DIRECTIVE OF THE ADMINISTRATIVE REFORM IN UKRAINE

У статті з'ясовано сутність поняття "конфлікт інтересів". Розглянуто трактування проблеми конфлікту інтересів. Проаналізовано основні характеристики конфлікту інтересів. Вивчено положення Закону України "Про запобігання корупції". Встановлено, що наявність чи відсутність у особи приватного інтересу до вирішення певного питання у більшості випадків буде показником, що свідчатиме про конфлікт інтересів у особи. Доведено, що конфлікт інтересів на державній службі призводить також до того, що виникають ситуації, за яких може бути завдано шкоди законним інтересам та правам держави, громадян чи організацій. З'ясовано спільні та відмінні риси реального і потенційного конфлікту інтересів. Виокремлено основні причини виникнення конфлікту інтересів на державній службі. Наведено основні заходи врегулювання конфлікту інтересів.

This is considered to be an essential concept of "activity conflict". The problems of interpretation of conflicting factors are considered. The main characteristics of the conflict between them are

analyzed. The Laws of Ukraine "Continuing Corruption" have been identified. Updated what you need to find in your personal personal environment to resolve the issue of the last issue, and it will know what you need to see about employee conflict. Conflicts between civil servants, who also adhere to existing ones, can be attributed to schoolchildren, legitimate laws and rights have responsibilities, and certain organizations. It is clarified that a civil servant, by virtue of his job, for example, in the performance of certain functions of government departments, may get into situations that fall within the definition of personal interest. Conflict of interest in the state and municipal service may in this case be caused by the functions of the employee in the presence of authority to make decisions on technical, organizational, personnel, financial, material or other issues of the organization or the state. Having a conflict of interest can adversely affect the objectivity or impartiality of decision-making, as well as whether or not to act in the performance of a person's assigned authority. It has been proven that having a conflict of interest can adversely affect the objectivity or impartiality of decision-making, as well as whether or not actions are taken in the performance of a person's assigned authority. Common and distinct features of real and potential conflicts of interest are clarified. It is noted that concealing a person's private interest is already regarded as a misconduct and requires appropriate measures to prevent corruption. It is established that the severity of the conflict depends most on the socio-psychological characteristics of public officials, as well as on the situation that requires immediate action by management. The main causes of conflict of interest in the public service are highlighted. The main measures of conflict of interest are outlined. It has been proved that avoiding a potential or real conflict of interest is possible in collectives where there is an organized set of ideas, that is, a system of values, which unites the community, directs activities in the direction necessary for the development of the state.

Ключові слова: конфлікт інтересів, реальний конфлікт, потенційний конфлікт, державна служба, особиста зацікавленість, приватний інтерес, врегулювання конфлікту інтересів.

Key words: conflict of interest, real conflict, potential conflict, public service, personal interest, private interest, conflict of interest settlement.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Конфлікт інтересів є значною перешкодою у діяльності державних службовців, він здатний призвести до корупційних дій, перешкоджає сумлінно виконувати посадові обов'язки, спричиняє внутрішній розлад та неспроможність прийняття ефективних рішень. Тому проблема запобігання та врегулювання конфлікту інтересів на державній службі є актуальною та потребує досконалого дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Дослідження проблеми конфлікту інтересів на державній службі є актуальним у наукових колах. Передусім це пов'язано із високим рівнем корупції, який досить часто спостерігається в Україні.

Різні аспекти проблеми конфлікту інтересів є об'єктом дослідження таких науковців: Т.Е. Василевської [2], С.В. Дергачова [3], О.П. Дзьобаня та О.В. Сосніна [5], І.П. Лопушинського [8], Н.А. Липовської [9], О.В. Токар-Остапенка [11] та інших.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження проблеми конфлікту інтересів на державній службі та з'ясування основних заходів врегулювання конфлікту інтересів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Термін "конфлікт інтересів на державній службі" неможливо досліджувати без трактування поняття "конфлікт інтересів". Поняття "конфлікт інтересів" є досить новим для українського законодавства. Останніми роками проблемі конфлікту інтересів приділено увага багатьох вітчизняних вчених, які розглядають культурно-історичні, соціальні та морально-етичні аспекти негативних рис у професійній діяльності (табл. 1).

Отже, конфлікт інтересів — це наявність у особи приватного інтересу у галузі її представницьких або посадових повноважень, що може вплинути на процес прийняття особою рішень, вжиття дій чи вчинення бездіяльності в ході реалізації своїх повноважень, або ж реальна суперечність між приватним інтересом та офіційними повноваженнями, яка реально впливає на її офіційну діяльність (реальний конфлікт інтересів) [1]; це суперечність між приватним (особистим) інтересом особи та її службовими повноваженнями. Саме наявність чи відсутність у особи приватного інтересу до вирішення певного питання у більшості випадків буде

Таблиця 1. Трактування проблеми конфлікту інтересів

Науковець	Трактування проблеми дослідження
Василевська Т.Е. [2]	Шляхи запобігання конфлікту інтересів через основи етики та стверджує, що «усвідомлення державними службовцями себе як носіїв громадянськості розширює можливості збалансування в державно-управлінській діяльності суспільних інтересів із інтересами особистими та груповими»
Дергачов С.В. [3]	Генезис та сутність конфлікту інтересів як феномену, який має не тільки правові, а й моральні основи на державній службі, а також деякі можливості виявлення та діагностування конфліктної ситуації в інтересах її запобігання або регулювання
Соснін О.В. та Дзьобань О.П. [5]	Конфлікт інтересів, який виникає, коли люди не хочуть миритися із несправедливістю, яка порушує їхні природні права
Лопушинський І.П. [8]	«Термін «конфлікт інтересів» має чітке визначення, на практиці його досить важко схарактеризувати, оскільки межі між державними і особистими інтересами не завжди чітко визначено», а саме треба проводити «аналіз чинного та перспективного українського законодавства на предмет забезпечення належних умов для уникнення конфлікту інтересів на державній службі, створення та намагання створення відповідних органів у системі державної виконавчої влади»
Токар-Остапенко О.В. [11]	Головними характеристиками конфлікту інтересів є: загроза об'єктивності державного службовця під час виконання ним посадових обов'язків; суперечність між особистим інтересом державного службовця та інтересами інших об'єктів; можливість завдання шкоди законним інтересам інших суб'єктів
Липовська Н.А. [9]	Еталонні елементи Кодексу етики і поведінки державних службовців: особиста відповідальність, дотримання законів, відносини з громадськістю, обмеження на отримання подарунків, винагород, знаків вдячності, знижок, недопущення конфлікту інтересів, обмеження на політичну діяльність, поведінка стосовно грошових питань, конфіденційність і використання службового майна та послуг, власне придбання урядового майна, робоча обстановка

показником, що свідчатиме про конфлікт інтересів у особи [4].

Під цим поняттям також маєтись на увазі ситуація, за якої особиста зацікавленість службовця державного типу може прямо або побічно впливати відповідність виконання ним своїх обов'язків. Досить часто подібна процедура супроводжується тим, що виникає суперечлива ситуація між особистою зацікавленістю особи і законами організації, суспільства або держави.

Під особистою зацікавленістю розуміють ситуації, які прямо або побічно можуть вплинути на виконання службовцем своїх обов'язків. Особиста зацікавленість безпосередньо впливає на конфлікт інтересів на державній службі. Приклади особистої зацікавленості — це можливість отримання особою, яка перебуває на державній посаді, додаткових доходів у вигляді грошей, цінностей та іншого майна, які можуть бути доступними не тільки безпосередньо службовцю, а й членам його сім'ї, родичам, друзям. Державний службовець у силу своєї роботи, наприклад, під час виконання окремих функцій управлінської державного типу, може потрапляти у ситуації, які підпадають під визначення особистої зацікавленості. Конфлікт інтересів на державній і муніципальну службу у такому випадку може бути викликаний функціями службовця щодо наявності повноважень приймати рішення за технічними, організаційними, кадрових, фінансових, матеріальних чи інших питань організації або держави [6].

Повідомлення про конфлікт інтересів є найважливішою функцією державного службовця. Запобігання і врегулювання конфлікту інтересів на державній службі є відповідальністю службовця, і якщо ним не було прийнято ніяких заходів у цьому напрямі, то це правопору-

шення веде до звільнення особи з державної посади. Розслідуванням ситуації, під час якої державним службовцем не було прийнято ніяких заходів щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, займається відповідний підрозділ кадрової служби, який відповідає за профілактику правопорушень в органах виконавчої влади та у корупційних ситуаціях. Існує декілька типів процедур, де виникає конфлікт інтересів на державній службі. Приклади демонструють, що кожна ситуація має свої заходи запобігання та способи врегулювання конфлікту інтересів.

За наявності ситуації особистої зацікавленості державний службовець зобов'язаний надати відомості про це наймачеві у письмовій формі. У такому випадку конфлікту інтересів на державній службі — це ситуації, врегулювання яких здійснює наймач. За наявності подібного конфлікту наймач повинен відсторонити працівника від тих конкретних функцій, які призводять до наявності ситуації, де замішані друзі, родичі або інші особи, з якими у тій чи іншій мірі пов'язаний службовець. Наприклад, якщо державний службовець перебуває у комісії конкурсу, де один з кандидатів є його родичем, наймач повинен замінити такого співробітника іншою особою [11].

На основі зазначеного найважливішими характеристиками конфлікту інтересів є:

1) можливість завдання шкоди законним інтересам інших суб'єктів. Щодо передумов виникнення конфлікту інтересів посадових обов'язків;

2) загроза об'єктивності державного службовця під час виконання ним державного службовця та інтересами інших суб'єктів;

3) суперечність між особистим інтересом державного службовця. З-поміж них можна виділити такі:

— недосконала система звітності, контролю й аудиту діяльності;

— невисокий моральний рівень конкретного державного службовця, наявність у службовій діяльності (посадових функціях) сфер, що передбачають ухвалення рішень на підставі суб'єктивних оцінок;

— відсутність норм і правил вирішення виниклого конфлікту інтересів.

Службовець державних органів, а також його родичі і друзі не повинні приймати подарунків у будь-якій формі від осіб і організацій, щодо яких державним службовцям були виконані деякі функції державного характеру. Також службовцю і його родичам не рекомендується приймати подарунки, незалежно від їх вартості, від підлеглих конкретного державного службовця. У разі якщо керівник державної організації дізнався про те, що службовець або один з його родичів отримав подарунок, він повинен провести розслідування і дізнатися, наскільки цей подарунок був пов'язаний з виконанням службовцем своїх державних обов'язків. Запобігання конфлікту інтересів на державній службі в цьому випадку має дві форми. Якщо наймач з'ясував, що отриманий подарунок безпосередньо пов'язаний з функціями і обов'язками службовця щодо цієї особи повинні бути здійснені заходи дисциплінарного характеру. Міра покарання залежить від тяжкості корупційного правопорушення, його розмірів і зобов'язань, при яких виник конфлікт інтересів. Якщо ж отриманий подарунок не пов'язаний з виконанням службовцем своїх обов'язків і функцій, наймач повинен сповістити службовця про те, що отримання подарунків від зацікавлених громадян та організацій може погано позначитися на професійній репутації самого службовця, а також на репутації організації, в якій він працює. Оптимальним рішенням буде — повернення службовцем подарунка, або ж компенсація його вартості [6].

Конфлікт інтересів на державній службі призводить також до того, що виникають ситуації, за яких може бути завдано шкоди законним інтересам та правам держави, громадян чи організацій.

Приховування особою наявного приватного інтересу вже розцінюється як порушення службової дисципліни і потребує вжиття відповідних заходів щодо запобігання корупції.

Наявність конфлікту інтересів може негативно вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи не вчинення дій під час виконання наданих особі службових повноважень.

Крім того, конфлікт інтересів має місце й тоді, коли йдеться про суперечність приватного інтересу близької особи посадовця з його службовими повноваженнями.

Під приватними інтересами слід розуміти будь-які майнові чи немайнові інтереси особи, у тому числі зумовлені особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними чи юридичними особами, у тому числі ті, що виникають у зв'язку з членством або діяльністю в громадських, релігійних чи інших організаціях [2].

Близькі особи — особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки із суб'єктом, зазначеним у частині першій статті 3 Закону (крім осіб, взаємні права та обов'язки

яких із суб'єктом не мають характеру сімейних), у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі, а також незалежно від зазначених умов — чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, зять, невістка, тесть, теща, свекор, свекруха, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням згаданого суб'єкта [6].

Пряме підпорядкування — відносини прямої організаційної або правової залежності підлеглої особи від її керівника, в тому числі через вирішення (участь у вирішенні) питань прийняття на роботу, звільнення з роботи, застосування заохочень, дисциплінарних стягнень, надання вказівок, доручень тощо, контролю за їх виконанням [11].

На жаль, досить ментальна манера поведінки всього нашого суспільства полягає, передусім, у вирішенні особистих питань у супереч законодавству, як правило, через допомогу впливових знайомих та друзів. Така негативна тенденція зумовлює розвиток корупції, наслідком якої є притягнення до відповідальності за Кримінальним кодексом України або Адміністративним кодексом України.

Таким чином, особа, у ситуації конфлікту інтересів під час виконання своїх прямих обов'язків, має приватний інтерес — особисту заінтересованість. Цей інтерес не обов'язково призводить до вчинення неправомірного діяння або прийняття неправомірного рішення, але цілком здатний до них призвести. Відтак законодавець безпосередньо не визначає конфлікт інтересів як злочин із відповідною санкцією. Конфлікт інтересів більш точно можна назвати передумовою, причиною подальшого скоєння злочину або адміністративного правопорушення. А врегулювання конфлікту інтересів — мірою запобігання вчиненню правопорушень.

Тому Закон України "Про запобігання корупції" розрізняє два види конфлікту інтересів: потенційний та реальний.

Потенційний конфлікт інтересів — наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи не вчинення дій під час виконання зазначених повноважень [6].

Потенційний конфлікт інтересів на публічній службі особливо вагомий тоді, коли він трансформується у латентну фазу та може функціонувати й далі протягом тривалого часу. Саме цей тривалий час негативно і впливає на виявлення у публічного службовця приватного інтересу та подолання цього явища. Тобто виникає ілюзія нормальних професійних відносин у публічній службі, тривалість якої залежить від характерів публічних службовців, а потім з часом уже існує порушення спілкування, які мають такі характеристики [7]:

- комунікативні (ізоляція, наклеп, замовчування);
- легітимні (звинувачення у несправедливості);
- прагматичні (усвідомлення різниці інтересів і віра в опозиційність партнера, охолодження відносин, відчуття загрози, перешкоди своїм цілям).

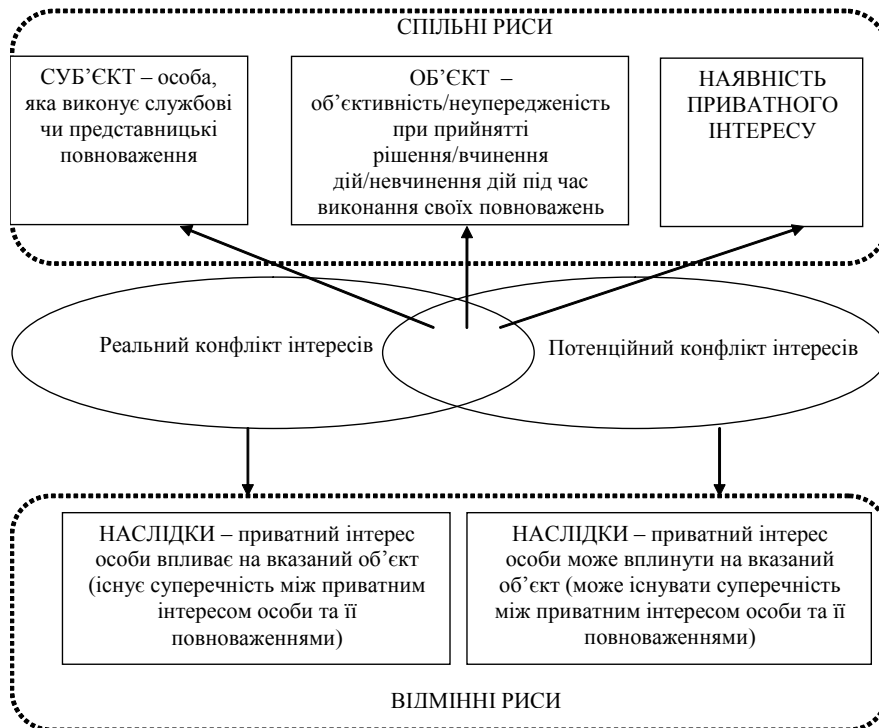

Рис. 1. Спільні та відмінні риси реального і потенційного конфлікту інтересів

Джерело: [2; 4; 6].

Потенційний конфлікт інтересів переходить у реальний. Реальний конфлікт інтересів — суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень [8]. Такий вид конфлікту заслуговує на більшу увагу. Саме він загострює ефективну роботу державної служби, врегулювання його у деяких випадках потребує залучення зовнішнього контролю та навіть притягнення до відповідальності.

Прикладом потенційного конфлікту інтересів є ситуація, за якої до комітету з конкурсних торгів подає заявку особа, яка є близькою особою члена цього комітету. Реальним конфліктом інтересів у цій ситуації була б участь члена комітету у розгляді цієї заявки. Способом запобігання виникненню потенційного конфлікту інтересів могло б бути складання повноважень членом комітету з конкурсних торгів ще до подання заявки його близькою особою. Якщо ж заявка все ж була подана і член комітету не мав бажання скласти свої повноваження, для недопущення виникнення реального конфлікту інтересів член комітету мав би заявити про наявність у нього потенційного конфлікту інтересів та утриматись від будь-яких дій або рішень що стосуються поданої їй близькою особою заявки.

Гострота конфлікту більше всього залежить від соціально-психологічних характеристик публічних службовців, а також від ситуації, що вимагає негайних дій з боку керівництва. Причинами виникнення конфлікту інтересів на державній службі є:

- різний характер публічної поведінки, ступінь освіти, життєвий досвід;
- стан комунікацій;

- розходження цілей;
- різне ранжування цінностей;
- обмеженість ресурсів, що розподіляються між групами;
- взаємозалежність завдань окремих груп;
- існування авторитетності.

Аналіз нормативно-правових положень щодо законодавчого визначення категорій "потенційний конфлікт інтересів" та "реальний конфлікт інтересів" дозволяє охарактеризувати дані поняття з позицій їх спільних та відмінних рис, що наведено на рисунку 1.

Аналіз категорій "реальний конфлікт інтересів" та "потенційний конфлікт інтересів" у контексті визначення спільних та відмінних рис дозволяє зробити такі висновки. По-перше, при реальному та потенційному конфлікті інтересів спільним є об'єкт, суб'єкт та наявність у суб'єкта приватного інтересу. Під суб'єктом потенційного та реального конфлікту інтересів розуміється особа, яка виконує службові чи представницькі повноваження, в свою чергу, під об'єктом потенційного та реального конфлікту інтересів — об'єктивність/неупередженість при прийнятті рішення / вчинення дій / невчинення дій під час виконання своїх повноважень визначеним суб'єктом. По-друге, відмінність цих категорій полягає у наслідках потенційного та реального конфлікту інтересів.

Наслідками реального конфлікту інтересів є ситуація, коли приватний інтерес особи (яка виконує службові чи представницькі повноваження) вплинув (впливає) на об'єкт (об'єктивність / неупередженість при прийнятті рішення/вчинення дій / невчинення дій під час виконання своїх повноважень), тобто існує суперечність між приватним інтересом особи та її повноваженнями. Натомість, наслідками потенційного конфлікту інтересів є ситуація, коли приватний інтерес особи (яка виконує службові чи представницькі повноваження) вплинув (впливає) на об'єкт (об'єктивність / неупередженість при прийнятті рішення/вчинення дій / невчинення дій під час виконання своїх повноважень), тобто існує потенційна суперечність між приватним інтересом особи та її повноваженнями.

лікту інтересів є ймовірна ситуація, коли приватний інтерес особи може вплинути на об'єктивність / неупередженість під час прийняття рішення / вчинення дій / невчинення дій під час виконання своїх повноважень, тобто коли може існувати суперечність між приватним інтересом особи та її повноваженнями.

Уникнути потенційного чи реального конфлікту інтересів можна в колективах, де існує організована сукупність ідей, тобто система цінностей, яка об'єднує спільноту, спрямовує діяльність у потрібне для розвитку держави русло. Це необхідний чинник формування професійних відносин у системі публічної служби, де діяльність кожного публічного службовця відіграє важливу роль у діяльності загалом та потребує великої самовіддачі. І саме для роботи на публічній службі треба ретельно підбирати кадри за призначенням, за освітою із займаною посадою, за віком та за морально-психологічними рисами, тому що цей вид діяльності завжди буде під пильним оком суспільства, довірою якого знехтувати не можна [7].

Нове антикорупційне законодавство є більш прогресивним у частині, що стосується регулювання питань, пов'язаних з конфліктом інтересів, ще і тому, що не залишає посадовця наодинці з цією проблемою — Закон № 1700 передбачає можливість звернення до спеціально уповноваженого державного органу, який дає роз'яснення щодо наявності чи відсутності у нього реального або потенційного конфлікту інтересів та роз'яснює порядок дій щодо його врегулювання [6].

Загальний порядок врегулювання конфлікту інтересів міститься у розділі V "Запобігання та врегулювання конфлікту інтересів" Закону № 1700.

У Законі зазначаються правила врегулювання конфлікту інтересів у діяльності Президента України, народних депутатів України, членів Кабінету Міністрів України, керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, суддів Конституційного Суду України та суддів судів загальної юрисдикції, голів, заступників голів обласних та районних рад, міських, сільських, селищних голів, секретарів міських, сільських, селищних рад, депутатів місцевих рад визначаються законами, які регулюють статус відповідних осіб та засади організації відповідних органів.

Особи, на яких поширюється законодавство щодо конфлікту інтересів, повинні вживати заходів щодо недопущення його виникнення та заходів щодо його врегулювання, якщо він все-таки виник.

Врегулювання реального або потенційного конфлікту інтересів є значно складнішим та більш трудомістким процесом, ніж їх попередження. Закон вимагає вживати заходів щодо недопущення виникнення реального або потенційного конфлікту інтересів.

На практиці розповсюдженими прикладами конфлікту інтересів є ситуації, що виникають під час:

- проведення публічних закупівель, у процедурі яких беруть участь особи, пов'язані з посадовими особами замовника;
- проведення конкурсів на зайняття вакантних посад у публічних органах, коли між членами комісії та учасником конкурсу наявний приватний інтерес, а також підпорядкованість близьких осіб;

— здійснення функцій контролю чи перевірки юридичних осіб, посадовими особами чи керівниками яких є близькі особи, або ж випадки отримання нагород, подарунків від осіб чи організацій, якщо посадовою особою здійснюються контрольні функції щодо них;

— розроблення та прийняття рішень, у результаті яких розподіляються бюджетні кошти, інші матеріальні чи нематеріальні блага, відводяться земельні ділянки — у тому разі, якщо між суб'єктом прийняття рішень та набувачем благ наявний зв'язок;

— приватизації або відчуження державного або комунального майна, укладення договорів оренди такого майна, видачі дозволів або ліцензій на окремі види діяльності, проведення державної експертизи;

— взаємодії службовця за змістом своїх повноважень із тією юридичною особою, у якій він працював у минулому або був її керівником.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, абстрактне поняття конфлікту інтересів може мати різноманітні прояви, тому посадова особа може стати порушником антикорупційного законодавства без наявного прямого умислу або ж з необережності, не усвідомлюючи повною мірою ситуації. Тут не варто забувати старі, як світ, істини: незнання закону не звільняє від відповідальності. Єдиного переліку ситуацій конфлікту інтересів не затверджено жодним органом і не може існувати, оскільки визначити всі можливі варіанти таких ситуацій неможливо. Саме тому величезного значення набуває ретельний аналіз діяльності посадових осіб на предмет наявності чи відсутності конфлікту інтересів.

Основними заходами врегулювання конфлікту інтересів є:

- усунення особи від виконання завдання, вчинення дій, прийняття рішень чи участь в його прийнятті в умовах реального чи потенційного конфлікту інтересів;
- застосування зовнішнього контролю за виконанням особою відповідного завдання, вчиненням нею певних дій чи прийняття рішень;
- перегляд обсягу службових повноважень особи;
- обмеження доступу особи до певної інформації;
- переведення особи та іншу посаду;
- звільнення особи.

Література:

1. Бугайчук К.Л., Беспалова О.І. Запобігання конфлікту інтересів в діяльності осіб уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування: наук.-метод. рек. Харків: Харк. нац. ун-т. внутр. справ, 2016. 41 с.
2. Василевська Т.Е. Конфлікт інтересів на державній службі: етичні аспекти. Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки. 2014. № 1. С. 106—120.
3. Дергачев С.В. О некоторых правовых аспектах урегулирования конфликта интересов в образовательной сфере. Марийский юридический вестник. 2015. № 4 (15). С. 116—118.

4. Джумагельдієва Г.Д., Орленко Я.Ю., Сергієнко І.Г. Механізм врегулювання конфлікту інтересів в системі державного управління. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. № 2. URL: <http://www.dy-nayka.com.ua/?op=1&z=1386>

5. Дзюбань О.П., Соснін О.В. Інформаційна безпека: нові виміри загроз, пов'язаних з інформаційно-комунікаційною сферою. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2015. № 60. С. 24—34.

6. Закон України "Про запобігання корупції" від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

7. Кацуба О.Ю. Конфлікт інтересів на публічній службі: поняття і сутність. Публічне адміністрування: теорія та практика. 2017. Вип. 1 (17). С. 1—12.

8. Лопушинський І. П. Конфлікт інтересів на державній службі: проблеми законодавчого врегулювання в Україні. URL: http://www.br.com.ua/referats/Dergh_reguluvanya/66731.htm

9. Липовська Н. А., Квеляшвілі І. М. Формування управлінської культури керівників територіальних органів Державної фіскальної служби України. Аспекти публічного управління. 2015. Т. 3. № 11—12 (2015). С. 60—69.

10. Мельник М.І. Інституційне забезпечення безпеки бізнес-середовища України в умовах європейської інтеграції. Економіка. Управління. Інновації. 2014. № 1 (11). С. 1—14.

11. Токар-Остапенко О.В. Урегулювання конфлікту інтересів на державній службі: можливості застосування європейського досвіду в Україні: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2013. 48 с.

References:

1. Bugaychuk, K.L. and Bepalova, O.I. (2016), "Zapobihannia konfliktu interesiv v diial'nosti osib upovnovazhenykh na vykonannia funktsij derzhavy ta mistsevoho samovriaduvannia" [Prevention of conflicts of interest in the activities of persons authorized to perform the functions of the state and local self-government], Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine.

2. Vasilevskaya, T.E. (2014), "Conflict of interest in the public service", Naukovo-informatsijnyj visnyk Akademii natsional'noi bezpeky, vol. 1, pp. 106—120.

3. Dergachev, S.V. (2015), "On some legal aspects of the settlement of conflicts of interest in the educational sphere", Maryjskyj iurydycheskyj vestnyk, vol. 4 (15), pp. 116—118.

4. Dzhumageldieva, G.D. Orlenko, Y. Yu. and Serghienko, I.G. (2019), "Mechanism of conflict of interest management in public administration", Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, [Online], vol. 2, available at: <http://www.dy-nayka.com.ua/?op=1&z=1386> (Accessed 24 Sep 2019).

5. Dzoban, O.P. and Sosnin, O.V. (2015), "Information security: new dimensions of information and communication threats", Humanitarnyj visnyk ZDIA, vol. 60, pp. 24—34.

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On Prevention of Corruption", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (Accessed 26 Sep 2019).

7. Katsuba, O. Yu. (2017), "Conflict of interest in public service: concept and essence", Publichne administruvannia: teoriia ta praktyka, vol. 1 (17), pp. 1—12.

8. Lopushinsky, I.P. (2010), "Conflict of interests in the civil service: problems of legislative regulation in Ukraine", Naukovi pratsi Chornomors'koho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly, vol. 117, pp. 11—18.

9. Lipovskaya, N.A. and Kveliashvili, I.M. (2015), "Formation of managerial culture of heads of territorial bodies of the State Fiscal Service of Ukraine", Aspekty publichnoho upravlinnia, vol. 11—12, pp. 60—69.

10. Melnyk, M.I. (2014), Institutional security of business environment of Ukraine in the conditions of European integration, Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii, vol. 1 (11), pp. 1—14.

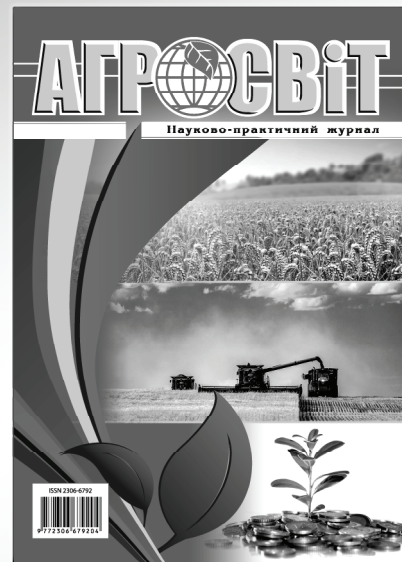
11. Tokar-Ostapenko, O.V. (2013), Urehuliuvannia konfliktu interesiv na derzhavnij sluzhbi: mozhlyvosti zastosuvannia ievropejs'koho dosvidu v Ukraini [Settlement of conflict of interests in the civil service: possibilities of applying the European experience in Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2019 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

М. Є. Черняк,
аспірант кафедри політології та філософії, Харківського регіонального інституту
державного управління Національної академії державного управління при Президентові
України, м. Харків
ORCID ID: 0000-0002-5832-4310

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.20.98

НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ БАГАТОРІВНЕВОГО ВРЯДУВАННЯ У КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

М. Cherniak,
Postgraduate student of Politology and Philosophy Department, Kharkiv Regional Institute for Public
Administration of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kharkiv

DIRECTIONS FOR THE MODERNIZATION OF MULTILEVEL GOVERNANCE IN THE CONTEXT OF REGIONAL DEVELOPMENT

Сучасні реформи в сфері державних механізмів створюють відповідні виклики для країни та її регіонів, особливо це стосується модернізації публічного управління на мережевому підході. З'ясовано, що місцеве самоврядування — це багатогранне поняття, в своїй системі воно чітко інтегроване в ряд органів влади, які змінюються. Процес багаторівневого управління став глобальнішим, як і економічні зміни. За таких умов державні органи багаторівневого управління будуть працювати за принципом відкритості та будуть функціонувати у тіснішій взаємодії з багатьма зовнішніми контактними особами.

Виявлено головні проблеми багаторівневого врядування, які потребують першочергового рішення. Доведено необхідність зосередження уваги на внутрішніх мережевих працівниках, які відіграють основну роль у здатності органів влади реагувати на сигнали зовнішнього середовища.

Modern structural reforms in the field of government mechanisms pose challenges for the country and its regions, especially with regard to the modernization of public governance through a network approach. Local self-government has been found to be a multi-faceted concept, clearly integrated into a number of changing authorities, and has constitutional, programmatic and working links. As a result of the reform, regional authorities and local self-government have become a part of open systems of governance. Through globalization, they have been given methods of weakening state control. The process of multi-level governance has become more global, as has economic change, which in turn has opened the way to broader opportunities for organizing programs, key values and the character of government structures themselves. Under these conditions, public multi-level government bodies will operate on the principle of openness, although from a formal point of view they will remain hierarchical structures. They will work more closely with many external contact points.

Author identified problems that remain central to multi-level governance and that need to be addressed first and foremost are: improving the speed of response between authorities and consumers; innovative service delivery, in particular for the category of people with diverse needs; reform of the governance system to improve efficiency and speed of response (including transparency); tax innovation and cost recovery; change of boundaries and intensity of management.

The need to focus on key actors of multi-level governance — internal network workers who play a key role in the ability of public authorities to respond to environmental signals, has been proven. They can perform a variety of formal roles: managing and training staff, technical work, or even managing a department. Their characteristic feature is mobility and the ability to move freely through the informal networks found in all organizations.

Ключові слова: публічне управління, взаємодія, багаторівневе управління, мережа, внутрішні мережеві працівники, регіональний розвиток, стратегії співпраці.

Key words: public administration, interaction, multi-level governance, network, internal network workers, regional development, cooperation strategies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Дослідження теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із реформуванням публічного управління на місцевому рівні має актуальність практично для будь-якої сучасної демократичної країни. Через складність сучасних систем управління (від місцевих до міжнарод-

них), яка постійно посилюється, зростає роль органів місцевого самоврядування та неурядових організацій, що надають різноманітні послуги. Наразі "ланцюжок" суб'єктів органів влади вищого рівня, що проходить "згори" через регіональні органи влади включає різні види місцевого самоврядування та зовнішні послуги. Це

призвело до того, що управління змінювалося і адаптувалося в поєднанні з публічними та приватними акторами, що включають державні, міжнародні та регіональні організації, професійні об'єднання, експертні групи, правозахисні та комерційні організації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На важливості наукового пошуку щодо шляхів модернізації системи державного управління наголошують дослідники: Т. Безверхнюк, З. Герасимчук, Ю. Гладкий, А. Дегтяр, В. Дзюндзюк, М. Долішній, В. Жук та ін. Серед зарубіжних авторів, дослідження яких зосереджені на багаторівневому врядуванні, варто назвати Р. Аграноффа, О. Гранберга, О. Грицай, П. Шміттєра та ін. Більшість науковців вказують на мету управління мережею як на процес, який включає відносну рівність і владу серед зацікавлених сторін, які поділяють головну місію, працюють у напрямі широкої перспективи або цілепокладання, встановлюють спільні цінності, розвивають нові відносини, побудовані на довірі та системних змінах. Проте в сучасних умовах реформування виникають нові проблеми, що вимагають вдосконалених підходів щодо забезпечення розвитку регіонів засобами мережевого управління.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Базуючись на стані наукового вивчення проблематики реформування системи публічного управління в Україні, за мету статті обрано обґрунтування напрямів модернізації багаторівневого врядування у контексті регіонального розвитку з урахуванням сучасних змін соціально-економічного стану країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У результаті виявлення різноманітності регіонального та загальнодержавного розвитку зростає і кількість нових політичних структур та ніш, оскільки нові мережі породжують інноваційні шари управління, організаційних стратегій та нових публічних технологій. Такі процеси впроваджуються за допомогою норм або окремих установами і є "механізмом, який забезпечує координовану громадську діяльність, великим важелем, який врешті-решт буде застосовуватися для прийняття рішень шляхом зваженого керівництва" [5, с. 12].

Така складність породжує різноманітні зв'язки, які іноді в європейському контексті визначаються як багаторівневе управління. Відображаючи таку складність, воно зосереджується на операційному рівні, тобто на місцевих суб'єктах (органах влади та неурядових організаціях), які задіяні в інфраструктурі, наданні послуг, а також роздрібних операціях для громадян за місцем проживання. Наразі обмін практичним досвідом зосереджується на адміністративному вимірі, а теоретиків та різноманітних акторів залучають до програмних мереж, які вирішують рутинні задачі з розуміння та аналізу проблем права та політичної влади в робочих системах, де задіяні кілька сторін. Такі методи аналітики потребують розширеного переходу від правління до моделей управління на основі підвищеного рівня міжрівневних зв'язків та взаємних домовленостей.

Тому повсюдне залучення адміністративних органів до процесу багаторівневого управління повинно бути на повістці дня при вирішенні питань, пов'язаних з управлінням. Дійсно, "прозорий та стабільний міжрівневий розподіл функцій більше неможливий. Наразі є необхідність

у більш горизонтальній координації, ситуативній функціональній гнучкості та планомірній міжінституційній співпраці. Такі відносини є не лише складними, але й мають тенденцію до різких змін. Наприклад, дослідження місцевого самоврядування та регіональної влади в різних країнах та центральних урядів країн Європи показали, що з часом відбувся перехід від самостійних місцевих суб'єктів до місцевого самоврядування у якості представників централізованих або центральних урядів і, як наслідок, до моделей місцевого "вибору", які наділяють місцеве самоврядування більшою свободою розробки власних підходів в межах національних моделей без ретельного контролю з боку вищого органу. Таким чином, важливо динамічно проаналізувати місцеві органи влади та програмні підходи обслуговування, а саме з ширшої міжвідомчої перспективи. Зокрема багаторівневе управління означає зосередження на актуальних управлінських проблемах, які розтягують процес керування між різними ланками менеджерів. Це виникає через тенденцію до встановлення адміністративних міжвідомчих зв'язків: тепер органи влади та неурядові організації працюють у середовищі складних адміністративних зв'язків, а не як раніше, за допомогою "поділу" між рівнями та суб'єктами, що приводило до більш-менш розподілених функцій.

Інтерес до багаторівневого управління важко назвати "молодим вином", але наразі його встигли розлити в "абсолютно нові пляшки". В минулому дослідники процесів управління в імперських країнах стикалися з внутрішніми розбіжностями, оскільки їх центри не могли подолати геоетнічні сили (наприклад, національну ідею або участь у державних інститутах), зокрема знищити їх шляхом виключення, витіснення або примусової асиміляції. Ретроспективний погляд на імперії дозволяє розглянути форми здійснення влади в "просторі" разом з її можливостями та обмеженнями. З часом імперії перетворилися в національні держави, а подальші зміни в державі породжували певний тип багаторівневого управління. В результаті адміністративний вимір особливо змінився в процесі програмних операцій.

Хоч місцеве самоврядування не є привілейованим адміністративним суб'єктом багаторівневого управління, найчастіше воно знаходиться в епіцентрі адміністративної чи програмної діяльності, де правління перетинається з громадянами. Еволюція міжвідомчих відносин у поєднанні з юридичним наглядом, а також програмними та фінансовими зв'язками ініціювала визнання зростаючої взаємозалежності між сферами врядування.

У такому контексті науковий інтерес представляє виявлення тенденцій місцевого самоврядування діяти у якості акторів багаторівневого управління, а також опис змін управлінської парадигми, що включає сучасні бюрократичні структури, які відрізняються прозорістю і відкритістю до змін, та потребу місцевого самоврядування у здатності управляти зовнішніми та внутрішніми процесами. У зв'язку з цим, у коло управлінських проблем, які сформувалися в результаті змін у парадигмі міжвідомчих відносин, можна включити: суб'єкти, що взаємодіють; розвиток місцевих систем; управлінська політика у сфері міжвідомчих відносин; спільна розробка нововведень; налагодження зв'язків та управління мережами; складні операції, які вимагають взаємодії (інтеграції). Разом вони формують нові практики, які сприяють розвитку зв'язків на місцевому рівні.

Проблеми відносин між центральними та місцевими інститутами виникли досить давно. Зокрема це стосується питань централізації, а також прав та обов'язків структурних одиниць імперій або націй, що входять до складу багатонаціональних держав. Наприклад, у Римській імперії впродовж 300 років (200 р. н. е. — 100 р. н. е.) зберігався ретельний баланс між питаннями, які вирішувала імперія, і питаннями, які залишалися на розгляд провінцій та муніципій. Римляни дотримувалися прав населення провінцій і поважали певні традиції завойованих територій. Хоча міжвідомчі відносини не є унікальним явищем у федеральних урядових системах, вони можуть бути складнішими за умов поділу влади згідно з Конституцією. Наприклад, у Великобританії завжди існували проблеми та питання стосовно рівня та зосередження/послаблення влади, а також стосовно нагляду за органами місцевого самоврядування. Також там існують тривалі регіональні та національні проблеми, пов'язані з управлінням, які стосуються Шотландії, Уельсу, Ірландії, а згодом — і Північної Ірландії. З політичної перспективи "константи" унітарних та федеральних систем зазвичай включають проблеми централізації/децентралізації, оскільки функції місцевих органів влади часто передаються владі графств/провінцій, функції влади графств — владі штатів/провінцій, а функції влади останніх — центральному або централізованому уряду. У разі адаптації принципу управління до сучасних умов може спостерігатися підвищений рівень втручання центрального уряду.

У результаті складної взаємодії між органами місцевого та державного рівня, які в процесі визнають та адаптують юридичний статус, функції та повноваження, міжвідомчі відносини та їх паралельні операції багаторівневого управління стають цінними потенційними точками дотику і зв'язками, які в процесі об'єднують місцеве самоврядування та всі необхідні операції. Таким чином, зростає роль міст та регіонів у якості активних суб'єктів у вирішенні питань їх програм. Вони порізнюмо функціонують залежно від регіону і, як наслідок, по-різному реагують на одні й ті ж сили та виклики на адміністративному рівні. На практиці це означає, що багато політик є одночасно державними та регіонально-місцевими. Власне для багаторівневого управління є прийнятним визначення П. Шміттєра [2, с. 49]: "Багаторівневе управління можна визначити як домовленість з метою прийняття юридично обов'язкових рішень, до якої з метою більш-менш безперервного процесу обговорення на різних рівнях територіального групування залучено низку акторів, які є політично незалежними, але взаємозалежні в інших питаннях, і яка не надає виключну політичну компетенцію і не встановлює державну ієрархію політичної влади на жодному з таких рівнів". Проаналізувавши "юридично обов'язковий" характер всіх таких рішень, можна дійти висновку, що це ефективний спосіб охарактеризувати процес трансформації міжвідомчих відносин в мобілізовану енергію державних та неурядових акторів і навіть суспільних рухів, спрямовану на порозуміння, часте прийняття рішень та розробку планів дій [1, с. 214].

Місцеве самоврядування — це багатогранне поняття. У своїй системі місцеве самоврядування чітко інтегроване в ряд органів влади, які змінюються, а також має конституційні, програмні та робочі зв'язки. Як зазначає Н. Стейлєр, місцеве самоврядування — це "лише збірна назва для широкого класу владних інститутів різної форми та масштабу, які виконують зовсім різні функції" [6,

с. 17]. Вони мають не лише різний масштаб — від невеликого сільського до широкого мегаполісу — але й різні функції (від однієї до багатьох). Втім, вони мають певні порівняльні характеристики. По-перше, органи міського самоврядування формуються "згори" центральним урядом або, ймовірно, регіональними/провінційними органами влади або урядами штатів. Незалежно від джерела, параметри місцевої влади можуть активовані, визначені та обмежені таким рівнем згідно з законом. По-друге, механізми фінансування на різних рівнях управління (як за допомогою розподілу податків центральним урядом або податкових субсидій і завдяки централізованому податковому регулюванню) акцентують увагу на можливостях для податкових, політичних та програмних міжвідомчих зв'язків. По-третє, оскільки від органів міського самоврядування все частіше вимагається виконання субсидованих центральних та другорівневих функцій (не лише відносно державних програм соціальної допомоги, а й відносно інших програм (наприклад, програм у галузі охорони природи, освіти, охорони здоров'я та забезпечення правопорядку) встановлюються подальші зв'язки між такими органами. По-четверте, у кожній країні різний рівень формального визнання суб'єктів або процедур міжвідомчих відносин, але у випадках, коли існують такі форми/інститути (за небагатьма винятками), представництво органів місцевого самоврядування зазвичай є більш-менш непрямим, зокрема, через об'єднання місцевого самоврядування або робочі асоціації. Зазвичай таке представництво має символічний та/або непрямий характер. По-п'яте, і нарешті, фактично в кожній країні надання послуг винесено за межі центрального/регіонального/муніципального рівня (зазвичай за допомогою контрактів та грантів) до компетенції неурядових організацій. Такі розширені функції держави зазвичай виражаються в різних аспектах процесу прямого надання послуг; так, постачальники послуг пов'язані з політикою/програмами таким чином, щоб у подальшому об'єднати управління задачі і створити можливість для налагодження зв'язків [1; 6].

Важливі суспільно-політичні сили змістили акцент на органи місцевого самоврядування "вниз". У результаті реформ регіональні органи влади та місцеве самоврядування почали вважати частиною більш відкритих систем управління. Процес багаторівневого управління став глобальнішим, як і економічні зміни, а це, в свою чергу, відкрило шлях до широких можливостей для організації програм, ключових цінностей та характеру самих урядових структур.

Як зазначає Р. Агранофф, можна визначити чотири переломні моменти еволюції міжвідомчих відносин — закон та політика, взаємозалежність держав загально-го добробуту, зовнішні зв'язки з партнерськими неурядовими організаціями, налагодження зв'язків та створення мереж — зокрема, розглянувши, яким чином такі сили впливають на адміністративні системи [1, с. 286]. Так, у розширених демократичних системах існують групи споживачів, які можуть організовуватися і також стати прихильниками програми, але займають свої власні ролі в основі своїх систем. Якщо до цих груп додати всі відомства та організації, то в місцевій системі може з'явитися дуже великий масив потенційних чи реальних акторів. Більш того, програми надання послуг споживачам мають можливість горизонтально перетинатися одна з одною на споживацькому рівні. Наприклад, людина з обмеженими можливостями, яка має багато потреб, може бути пов'язана з програмою надання со-

ціальної допомоги, житловою програмою, програмою професійної реабілітації, програмою надання соціальних консультацій, освітньою програмою, мати доступ до програм з надання допоміжних пристроїв, що об'єднує потребу у координації, організації та "комплектації" послуг на місцевому або споживацькому рівні. Цей вид "складності представлення" зазвичай визначається і організовується на споживацькому рівні, а для цього доводиться перетинатися з різноманітними програмами, що фінансуються різними приватними та державними відомствами. А це створює додаткові місцеві труднощі у визначенні та організації послуг навколо споживача чи певної проблеми. Таким чином, така складність додає стимулу для аналізу операційних форм локалізації.

Оскільки процес багаторівневого управління став складнішим, до питання міжвідомчих відносин додалися робочі і практичні проблеми, а всю увагу було зосереджено на питаннях, пов'язаних з управлінням. Також зростає роль динаміки впровадження політики, оскільки "місцеві робочі інтереси" та намагання органів самоврядування та/або зовнішніх суб'єктів (наприклад, підрядників) залишають власний відбиток на програмах у процесі управління. Організаціям, які працюють разом, потрібно вивчати базову службову інформацію, потрібну для роботи, ділитися всією необхідною існуючою інформацією, поступово заповнювати всі прогалини в даних та на основі такої інформації створювати/розробляти знання "із власних джерел", щоб приймати робочі виклики.

Всі такі виклики, які витікають з багаторівневого управління, прискорили процес впровадження міжвідомчих відносин і привернули увагу до появи мереж, які також ініціювали зміни типових бюрократичних відомств. Вони все більше пристосовуються до сучасних реалій, оскільки на сьогоднішній день бюрократичний апарат більше орієнтується на зовнішні або проміжні процеси, разом з тим приділяючи увагу своїм ключовим внутрішнім функціям.

Без сумніву, у багатьох випадках "нова бюрократія" може виглядати однаково на організаційних схемах. Державні органи багаторівневого управління будуть працювати за принципом відкритості, хоча з формальної точки зору залишатимуться ієрархічними структурами. Вони будуть функціонувати у тіснішій взаємодії з багатьма зовнішніми контактними особами. Появу представлених бюрократичних ролей було виділено з таких факторів:

1. Нові або доповнені обов'язки держслужбовців.
2. Адміністратори, які виконують чіткі завдання (наприклад, вирішують проблеми залучення громадян, представництва груп, попиту зовнішніх об'єднань).
3. Менеджмент взаємовідносин або управління людськими ресурсами, процес побудови довірчих відносин.
4. Залучення до мереж взаємодії, керування, в тому числі скликання учасників, управління інформацією, розподіл завдань між різноманітними організаціями.
5. Поява практики структурування і розробки робочої схеми, яка включає міжвідомче планування, та впорядкування процесів.
6. Управління збором та оцінкою інформації, пов'язаної з процесом управління.
7. Подальше виконання ролі органів влади, об'єднуючи інформацію, отриману ззовні (наприклад, правове, регулююче та програмне керування).

8. Робота в центрі нових міжвідомчих процесів взаємодії, а саме над взаємною комунікацією і пристосуванням процесів до різних програм.

Це означає, що в майбутньому від державного адміністративного персоналу вимагатимуть інтенсивнішої горизонтальної праці на місцевому рівні, а його буде залучено до роботи в мережових або гібридних державно-неурядових об'єднаних структурах з метою вирішення заплутаних проблем, які виходять за рамки обмежень міжорганізаційної участі.

Важливо зосередити дослідження на ключових акторах багаторівневого врядування, які в працях П. Сенге та К. Кауфера отримали назву "внутрішні мережеві працівники" [3, с. 188] і відіграють основну роль у здатності органів влади реагувати на сигнали, адже в дослідженнях менеджменту цьому питанню приділяється мало уваги:

Внутрішні мережеві працівники можуть виконувати різні формальні ролі: управління та навчання персоналу, технічні роботи або навіть керування відділом. Їх характерною рисою є мобільність та здатність до вільного переміщення неформальними мережами, які є в усіх організаціях. Вони відіграють ключову функцію у донесенні нових ідей та практик до керівників підрозділів. Внутрішні мережеві працівники відіграють роль наставників, внутрішніх консультантів та "мозкових центрів", допомагаючи керівникам місцевих підрозділів у вирішенні з масою рутинних практичних проблем, які заважають впровадженню змін. Але їх важливість часто недооцінюють, навіть ті, хто працює поряд з ними, оскільки вони зазвичай не займають важливі посади в управлінській ієрархії.

Як було вже зазначено, такі внутрішні мережеві працівники працюють як у складі бюрократичних структур, так і за їх межами, готуючи та застосовуючи дрібні аспекти управління до органів влади вищої ланки, які дають дозвіл на ті чи інші дії, а також до зовнішніх контактних осіб та колегам по мережі.

Першим кроком до багаторівневого управління є перехід великих державних бюрократичних систем від традиційної веберівської та ієрархічної моделі до відкритіших нових форм, які підкреслюють різноманітні цілі сучасних систем управління. В результаті дослідження інноваційних проектів було виявлено таке: їх найрозповсюдженішою характеристикою була цілісність; інновації залежать від міжорганізаційного зв'язку та співпраці; вони надають громаді різноманітні послуги; там використовується системний підхід до проблеми.

Слід підкреслити, що концепція багаторівневого управління включає не лише "центральну бюрократію", але й масу міжнародних режимів, місцеві уряди, які взаємодіють у політичній та адміністративній площинах, та посередництво. Також необхідно пам'ятати про прірву між намірами політики та її пристосуванням, оскільки актори системи впровадження пристосовуються, вирішують непередбачувані проблеми і змінюють централізовану політику іншими способами. І, нарешті, економічні проблеми (політичні та податкові), а також вищевказані розбіжності між масштабом і видами місцевої відповідальності породжують різницю між системами. Також завжди існувала різниця між ступенем єдності політичних лідерів країни. Прийнято вважати, що всі ці фактори стирають кордони між державою та суспільством.

Серед проблем, які стали головними для багаторівневого врядування, слід назвати: покращення швидкості

реагування між органами влади та споживачами; інноваційне надання послуг, зокрема для меншин з різноманітними потребами; реформа системи управління з метою покращення ефективності та швидкості реагування (зокрема прозорості); інновації в сфері податків та відшкодування витрат; зміна меж правління та довгострокова перспектива стосовно зниження рівня.

Аналіз багатьох публічних інновацій, які було вперше впроваджено в конкретній державній організації, доводить, що їх не можна назвати абсолютно новими в класичному сенсі цього слова. Це скоріше обмін досвідом і адаптації, яку державні чи приватні корпорації запозичили у інших організацій. Інша категорія державних інновацій, визначена Р. Гартлі [4, с. 324], включає:

1) інновації, які плануються і впроваджуються "над" організаційним рівнем і включають мережі організацій чи трансформацію складних систем суспільного виробництва; і

2) оцінений вплив системи суспільного виробництва, у якій було впроваджено ту чи іншу інновацію.

Згідно з Р. Гартлі, такі інновації, які вносять зміни продукту/послуги/процесу за визначені межі, у дослідженнях приватного сектору відомі як "зміни місця та фінансування соціальної допомоги і суспільних благ/комунальних послуг" [4, с. 330].

Важливо те, що в таких випадках зміни не зосереджуються виключно на органах місцевого самоврядування, а програмна оцінка не зосереджується виключно на управлінні. Також такі інновації "притягують" нові ресурси і часто породжують спеціальні можливості. Ще один аспект пов'язаний з використанням регулюючих повноважень уряду та сили переконання, щоб мобілізувати приватних акторів з метою задоволення потреб населення. Завдяки своєму ефекту в перерозподілі державних і приватних активів поява таких інновацій породжує різноманітну нормативно-правову базу, яка в деякому сенсі слугує в якості фактору соціального впливу. В такому сенсі ці інновації породжують або прискорюють виникнення нормативно-правової бази, орієнтованої на суспільство.

Було визначено п'ять чітких підтримуючих стратегій співпраці:

1) заохочується співпраця між різними публічними акторами задля розробки обміну новими ідеями, а також їх випробування в робочому процесі;

2) відбувається запуск стратегій відтворення з метою підтримки зв'язків з іншими організаціями та відомствами з метою визначення, трансформації, пристосування та впровадження найуспішніших інновацій;

3) партнерські стратегії, які передбачають випробування та роботу з новими та креативними ідеями шляхом співпраці між урядовими та неурядовими організаціями, які об'єднали свої зусилля і використовують різноманітні ресурси;

4) мережеві стратегії, які заохочують обмін ідеями, взаємного навчання і діяльність, яка включає декілька сторін;

5) відкриті стратегії використовують ІКТ для налагодження зв'язків між незнайомими співтворцями задля вирішення конкретних проблем.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Вибір різних стратегій базується на декількох факторах, як-от: конкретні виклики, а також досвід і

здатність тих чи інших відомств до підтримки відповідної діяльності. Це так звані "інноваційні характеристики", тобто характеристики, які стирають кордони, змінюють системи виробництва, мобілізують системи з потужними ресурсами, змінюють фокус рішень та змінюють нормативно-правову базу. Це важливі питання, які стосуються розуміння сучасного процесу багаторівневого управління, оскільки вони суттєво розширюють набір ресурсів, які можна використовувати, змінюють розуміння діяльності далеко за межами змін методів управління у традиційній діяльності уряду. Вони передбачають відкритіший та більш соціальний підхід до питання державних інновацій. Для того щоб приймати сучасні виклики, така співпраця передбачає управління, що виходить за установлені межі: вхід до нових ніш, використання ресурсів та робота в різних організаціях. Механізми організаційного забезпечення останніх і можуть стати предметом подальших досліджень.

Література:

1. Agranoff R. Local Governments in Multilevel Governance. The Administrative Dimension. LEXINGTON BOOKS, London. 2018. 318 с.
2. Schmitter P. 2004. Neo-Functionalism. In A. Wiener and T. Deitz (eds.), European Integration Theory. Oxford: Oxford University Press. Vol. 1. p. 30—58.
3. Senge P., Kenneth K. Communities of Leaders or No Leaders at All. In S. Chowdhury (ed.), Management 21C London, England: Prentice-Hall. 2000. pp. 186—204.
4. Sondorp E., Hartley R. "The Promise and Challenge of Global Network Governance: The Global Outbreak Alert and Response Network." Global Governance. Vol. 18 (2). 2012. p. 317—337.
5. Steinberg P. Who Rules the Earth?: How Social Rules Shape Our Planet and Our Lives. Oxford: Oxford University Press. 2015. 48 p.
6. Steytler, N. 2009. Comparative Conclusions. Local Governments and Metropolitan Regions in Federal Systems. Montreal, Quebec, Canada: McGill-Queen's University Press. P. 15—23.

References:

1. Agranoff, R. (2018), Local Governments in Multilevel Governance. The Administrative Dimension, LEXINGTON BOOKS, USA.
2. Schmitter, P. (2004), "Neo-Functionalism." In A. Wiener and T. Deitz (eds.), European Integration Theory. Oxford: Oxford University Press, vol. 1, pp. 30—58.
3. Senge, P. and Kenneth, K. (2000), Communities of Leaders or No Leaders at All, Management 21C, London, England: Prentice-Hall, USA.
4. Sondorp, E. and Hartley, R. (2012), "The Promise and Challenge of Global Network Governance: The Global Outbreak Alert and Response Network", Global Governance, vol. 18 (2), pp. 317—337.
5. Steinberg, P. (2015), Who Rules the Earth?: How Social Rules Shape Our Planet and Our Lives, Oxford University Press, Oxford, USA.
6. Steytler, N. (2009), Comparative Conclusions. Local Governments and Metropolitan Regions in Federal Systems, McGill-Queen's University Press, Montreal, Quebec, Canada.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2019 р.